

714190
ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ISTORIE „NICOLAE IORGA”

STUDII ȘI MATERIALE
DE
ISTORIE
MODERNĂ

VOL. XXIX

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ISTORIE „NICOLAE IORGA”

COLEGIUL ȘTIINȚIFIC

JEAN-PAUL BLED (Universitatea Sorbona, Paris VI), VLADISLAV IAKIMOVICI GROSUL (Institutul de Istorie a Rusiei, Moscova), FRANCESCO GUIDA (Universitatea Roma III), KEITH HITCHINS (Universitatea Urbana-Champaign, Illinois).

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. DAN BERINDEI (redactor-șef), ALEXANDRU MAMINA (redactor-șef adjunct) BOGDAN POPA (secretar de redacție), DANIELA BUȘĂ, ADRIAN-SILVAN IONESCU, MARIAN STROIA, RALUCA TOMI.

Revista „STUDII ȘI MATERIALE DE ISTORIE MODERNĂ” apare o dată pe an.
La revue „STUDII ȘI MATERIALE DE ISTORIE MODERNĂ” paraît une fois par an.

Revista se poate procura contracost de la:

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, 050711, București, România, tel.: 40-21-318 81 46; 40-21-318 81 06; fax: 40-21-318 24 44; e-mail: edacad@ear.ro.

Comenzile pentru abonamente se primesc la:

ORION PRESS IMPEX 2000 S.R.L., P.O. Box 77-19, sector 3, București, România, tel./fax: 40-21-610 67 65, 40-21-210 67 87; tel.: 0311 044 668; e-mail: office@orionpress.ro
S.C. MANPRES DISTRIBUTION S.R.L., Piața Presei Libere nr. 1, Corp B, etaj 3, cam. 301-302, sector 1, București; tel.: 40 21 314 63 39, fax: 40 21 314 63 39
DEREX COM S.R.L., E-mail: derex_com@yahoo.com

Correspondența, manuscrisele și publicațiile vor fi trimise pe adresa Comitului de redacție:
B-dul Aviatorilor 1, 011851, București, tel.: 021 212 53 37.

Redactor: Alis ALEXĂ
Tehnoredactor: Doina STOIA
Coperta: Mariana MOCANU

**Lucrare apărută cu sprijin financiar din
Fondul Recurent al Donatorilor – Academia Română**

© 2016, EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

www.ear.ro
<https://biblioteca-digitala.ro/> / <https://www.iini.ro>

STUDII ȘI MATERIALE DE ISTORIE MODERNĂ

Vol. XXIX, 2016

SUMAR

ECONOMIE ȘI POLITICĂ ÎN SUD-ESTUL EUROPEI

CRISTIAN CONSTANTIN, <i>Comerțul cu cereale prin bursele din Brăila și Galați (sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea)</i>	3
DANIELA BUȘĂ, <i>Antanta versus Tripla Alianță. Considerații privind competiția pentru „cucerirea” țărilor din Sud-Estul Europei</i>	30

PRIMUL RĂZBOI MONDIAL ÎN PRESĂ ȘI JURNALE

ȘTEFAN PETRESCU, <i>Primul război mondial în Balcani și publicistica românească în anii neutralității (1914–1916)</i>	45
VENERA ACHIM, <i>Ocupația germană din 1916–1918 în jurnalele doamnelor române</i>	71

DOCUMENTE DE ISTORIE SOCIALĂ

BOGDAN MATEESCU, <i>Alinierea satelor în Țara Românească: corespondență purtată de subocârmuiri în anii 1830</i>	83
RALUCA TOMI, <i>O viziune critică asupra societății românești: relatarea de călătorie a lui Giuseppe Grabinski (1888)</i>	112

OPINII

ALEXANDRU MAMINA, <i>Istoriografia de observație neoconservatoare</i>	127
---	-----

ACTIVITATE ȘTIINȚIFICĂ

A noua conferință a Societății Internaționale de Istorie Culturală: <i>Genul și generațiile: spații, perioade, relații din perspectiva istoriei culturale (Daniel Gicu)</i>	131
---	-----

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

<i>Marele Război</i> , București, Muzeul Național Cotroceni, 2016, 78 p. (Alexandru Mamina)	133
ADRIAN-BOGDAN CIOBANU, <i>Diplomați în Vechiul Regat. Familie, carieră și viață socială în timpul lui Carol I (1878–1914)</i> , Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2015, 374 p. (Bogdan Popa)	133
PATTI SMITH, <i>Pe când eram doar niște puști</i> , (Iași), Polirom, 2014, 290 p. (Alexandru Mamina)	134

„Studii și materiale de istorie modernă”, vol. XXIX, 2016, p. 1–136

ACADEMIA ROMÂNĂ

BIBLIOTECA INST. DE ISTORIE "N. IORGA"

COTA P. 4130

INVENTAR 38706

COMERȚUL CU CEREALE PRIN BURSELE DIN BRĂILA ȘI GALAȚI (SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA – ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA)

CRISTIAN CONSTANTIN

(*Doctorand, Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați,
Facultatea de Istorie, Filosofie și Teologie*)

Sfârșitul secolului al XIX-lea a marcat momentul intrării statului român modern în cadrul competiției globale pentru asigurarea hranei imperiilor coloniale și a țărilor cu un pregnant sector industrial. Definite ca puteri monopoliste, state precum Anglia, Franța și Germania își întrețineau locuitorii printr-un import masiv de alimente pe cale maritimă. Se bucurau în această manieră de avantajele oferite de teritoriile de peste mări, dar și de utilizarea unor flote puternice, rezultat tehnologic al celei de a doua revoluții industriale. Misiunea comercianților și a navigatorilor în cadrul „economiei univers” a atins puncte diverse ale globului, iar cele mai comercializate mărfuri la nivel planetar rămăneau cerealele, utilizate în cadrul tuturor civilizațiilor existente. Nevoia de hrană, acumulare și plasare de capital îi împingea pe „oamenii mărilor” către locuri extrem de diverse cultural, dar totodată identice din punctul de vedere al nevoilor și structurii interne proprii mediului de afaceri. Schimburile comerciale au rămas și în jurul anului 1900 liantul între civilizații și tot ele au creat capitalul în baza căruia s-au realizat celelalte modalități umane de exprimare cotidiană, în ton cu *La Belle Époque*, o perioadă de bunăstare, dar dominată de conflicte locale.

1. CADRUL SOCIO-ECONOMIC AL ROMÂNIEI MODERNE

În anul 1859 a avut loc unirea celor două principate române (Moldova și Țara Românească) într-un singur stat autonom aflat sub protecția celor șapte mari puteri europene. Populația celor două principate număra la data realizării unirii aproximativ 3 865 000 de locuitori, dintre care 3 200 000 persoane trăiau în mediul rural. Populația era repartizată pe un teritoriu de 123 335 km², cu o densitate de doar 31 de locuitori/km². Condițiile de viață îmbunătățite, o primă reformă agrară adoptată de regimul lui Alexandru Ioan Cuza în 1864 și obținerea independenței față de Imperiul otoman reprezintă pașii urmați de statul român în drumul său spre modernizare. Încorporarea Dobrogei i-a oferit o perspectivă mai viabilă de conectare la

mările lumii prin intermediul portului Constanța, situat pe coasta vestică a Mării Negre. Cu toate aceste aparente progrese, economia României era tributară agriculturii sale. La sfârșitul secolului al XIX-lea, populația Vechiului Regat număra 6 045 000 locuitori (46 locuitori/km²), dintre care peste trei sferturi (81,2%) reprezenta populația mediului rural (4 909 000 locuitori). Doar 2 497 000 de oameni constituiau populația agricolă activă.

În urma războaielor balcanice, România a devenit un centru de putere în arealul balcanic. Tratatului de la București din august 1913 a prevăzut anexarea de către România a sudului Dobrogei (Cadrilaterul), fostă regiune a Bulgariei. Astfel, începutul Marelui Război găsea România cu o suprafață totală de 137 903 km², în cadrul căreia își duceau traiul circa 7 771 000 de oameni. 6 372 000 (82%) trăiau la sat, dar dintre aceștia doar 3 435 000 (44,2%) erau implicați activ în muncile agricole¹.

În anii 1860–1870 doar 27,1% (3 335 000 ha) din suprafața totală a țării revenea populației rurale pentru a fi utilizată în scop arabil, cu preponderență pentru cultura cerealelor. Suprafața României a crescut la 13 327 000 ha în 1913, ca urmare a Păcii de la București. Pe fondul unei politici care a găsit adepți în toate straturile sociale, suprafețele însămânțate cu cereale au urmat curba ascendentă începută încă din anii ce au precedat Tratatului de Pace de la Adrianopol (1829). La începutul secolului al XX-lea creșterea a fost de până la 4 906 000 ha (82%) din cele 5 986 000 ha ale perioadei 1901–1905, de 5 075 000 ha (84,5%) din totalul de 6 008 000 ha ale intervalului 1906–1910. Aceasta a atins 83,8% (5 142 000 ha) din suprafața arabilă totală de 6 135 000 ha a perioadei 1911–1915. Răstimpul frământărilor sociale, politice și economice cuprinse între 1906 și 1910 – care a culminat cu ani prolifici din punctul de vedere al exportului de grâne – a reprezentat momentul de maximă dependență a economiei statului modern român de sectorul cerealier-agrar². Prin analiză comparativă cu două state vecine care dispuneau în epocă de un profil asemănător, cu o economie preponderent agrară și centrată pe cultivarea cerealelor, se constată că în Serbia și în Bulgaria a avut loc o extindere impusă de realitățile economice pe seama fânețelor naturale și a pășunilor. Alături de Vechiul Regat al României, cele două țări au reprezentat sursa de aprovizionare cu cereale din bazinul dunărean a marilor antrepozite europene.

Spre deosebire de Bulgaria și Serbia, în statele din Apusul și Centrul Europei perioada analizată coincide cu desfășurarea în ritm accelerat a celei de a doua faze a revoluției industriale. Pentru Franța, Germania și Belgia, *La Belle Époque* a constituit apogeul exploatării resurselor imperiale și investirea capitalului obținut în sectorul industrial. Pe acest fond, suprafețele destinate cerealelor din cele trei țări industriale menționate au scăzut treptat simțitor. Spre exemplu, în cursul anului 1913 România

¹ Victor Axenciuc, *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice 1859–1947, Agricultura*, vol. II, București, Editura Academiei Române, 1996, p. 21; Gheorghe Iacob, *Populația. Transformări sociale*, în Gheorhe Platon (coord.), *Istoria Românilor. De la Independență la Marea Unire (1878–1914)*, vol. VII, t. II, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 56–69.

² Victor Axenciuc, *op. cit.*, p. 51–53.

a utilizat 77,9% din totalul suprafețelor deținute pentru diverse arături, dintre care 65,5% erau destinate însămânțării de cereale (84% din totalul arabil), medii apropiate de cele ale Bulgariei, cu 51,8% cereale din totalul arabil de 71,7% al țării. Procentele erau cu mult peste cele ale Serbiei, care a utilizat 55,7% din suprafață pentru terenurile arabile și 51,7% din total (92,8% din totalul arabil) pentru cultura cerealelor. În Franța și Germania doar 56,9% și 56,8% erau destinate culturii cerealelor din suprafețele arabile de 65%, respectiv 73,5%. Ponderea cerealelor din totalul suprafețelor cultivate a reprezentat 37% pentru Franța și 41,8% pentru Germania³.

Recolta mondială de cereale a atins în preajma primului război mondial circa 3,5 miliarde de chintale, dintre care grâul a reprezentat în 1911 aproximativ 960 milioane de chintale și a depășit un miliard de chintale în cursul anului următor. Porumbul a atins 914 milioane de chintale în 1911 și 1,168 miliarde în 1912. Recolta mondială de secară a fost de circa 440 milioane de chintale, respectiv 496 milioane de chintale. La orz s-a ajuns la 362 milioane de chintale în 1911 și la 401 milioane de chintale în cursul anului 1912, iar la ovăz recolta anului 1911 a fost de 574 milioane de chintale și de 692 milioane chintale în anul următor. Conform statisticilor vremii, primul producător la nivel mondial au fost Statele Unite ale Americii, cu 997,5 milioane de chintale în 1911 și 1,265 miliarde chintale în 1912, urmate de Rusia cu 580 milioane de chintale în 1911 și 739 milioane în 1912. România s-a situat pe poziția a noua (70 milioane de chintale, respectiv 55 milioane chintale) și a surclasat piețe de desfacere cu un mare potențial teritorial, precum Argentina și Australia⁴.

Din punctul de vedere al avuției naționale pe locuitor în România, aceasta a urmat o curbă ascendentă, de la un activ net de 23 £ și 3 șilingi între 1860–1864, la 40 £ și 6 șilingi în perioada 1880–1884 și la 81 £ și 2 șilingi înaintea primului război mondial. Cea mai mare pondere o aveau domeniul agricol, silvic și stocul de hrană și semințe, cu o evoluție de la 18 £ și 5 șilingi la 29 £ și 12 șilingi, respectiv 55 £ și 18 șilingi, spre deosebire de activitățile comerciale – doar 1 £ și 18 șilingi, pentru primul interval, 4 £ și 18 șilingi în cel de al doilea și 5 £ și 14 șilingi în anii premergători primei conflagrații mondiale⁵. Statisticile evidențiază caracterul cerealier al economiei României, a cărei modernizare economică s-a realizat treptat prin impactul adus vieții cotidiene de progresul tehnic și în special de investițiile statului în domeniul transporturilor și al industriei naționale.

³ „Annuaire International de Statistique Agricole, 1913–1914”, Roma, s.e., 1915; *La Bulgarie contemporaine*, Bruxelles, Impr. R. & H. Fourez, 1905, p. 199–205; Daniela Bușă, *Spațiul sud-est european și realitățile sale economice (sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea)*, în „Studii și Materiale de Istorie Modernă”, vol. XV, 2002, p. 41–42.

⁴ Emil Mihail Brancovici, *Technica comerțului de cereale în special comerțul cerealelor românești*, vol. I, București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1915, p. 9–10.

⁵ Victor Axenciuc, *Avuția națională a României. Cercetări istorice comparate 1860–1839*, București, Editura Academiei Române, 2000, p. 160; Bogdan Murgescu, *România și Europa. Acumularea decalajelor economice (1500–2010)*, Iași, Polirom, 2010, p. 185.

O privire comparativă arată că produsul intern brut pe cap de locuitor a evoluat în România de la 931 \$⁶ în 1870 la 1 741 \$ în 1913, spre deosebire de principalele sale parteneri de schimburi comerciale. Regatul Unit înregistrează o creștere de la 3 190 la 4 921 \$, Belgia a contabilizat o creștere de la 2 692 \$ la 4 221 \$, iar Olanda a cunoscut un progres de la 2 757 \$ la 4 049 \$. Rusia, principala concurentă europeană pentru cerealele românești, a avut înaintea primului război mondial un PIB de 1 488 \$/locuitor, mai mic decât cel al României, și evidențiază o creștere mai redusă, de la 943 de \$/locuitor în 1870, valoare comparativ egală cu cea a Vechiului Regat⁷.

Statistica mortalității infantile a rămas înspăimântătoare, diminuată în secolul al XIX-lea în statele occidentale de la jumătate din numărul nou-născuților, cum se înregistra în veacurile anterioare. Impactul creșterii demografice a avut repercusiuni asupra numărului celor dependenți de forța de muncă activă din cadrul societății, iar pe termen lung s-a resimțit prin plasarea acestei mase de oameni cu precădere în sectorul industrial. Prin excelență, nivelul mortalității infantile constituie indicatorul definitoriu al determinării modernității și dezvoltării economice în cadrul diverselor societăți, privite comparativ spațial și temporal⁸.

Saltul științific și tehnic spectaculos de la finele secolului al XIX-lea a conturat trăsăturile unei epoci în care Europa tindea să se lepede de ultimele rămășițe ale feudalismului și să adopte aerul de metropolă civilizatoare pe care îl conferea capitalul marilor puteri monopoliste. Cu toate aceste progrese, piața producătorilor europeni de cereale era dominată de binomul „grânarelor Europei”, hinterland-ul rusesc de la nordul Mării Negre și cel dunărean. Studiarea intervalului 1883–1914 trebuie privită strict sub semnul progresului și cu o atentă aplecare asupra elementelor care au constituit modernizarea⁹. Cu toate acestea, țărănimea română, principala resursă umană implicată în economie, trăia într-o stare de mizerie cruntă. Victor Babeș, un celebru bacteriolog român din acele vremuri, semnală în 1901, într-o prelegere susținută la Academia Română, numărul mare al țăranilor bolnavi de pelagră și scotea la iveală o situație care „dă de gol tot egoismul stratelor superioare și exploatarea fără milă a țăranului de către mulți proprietari și arendași, care prin

⁶ Calculate în dolari Geary-Khamis 1990.

⁷ Angus Maddison, *The World Economy: Historical Statistics*, Paris, Development Centre of the OECD, 2003, p. 66–67, 100, 262.

⁸ Brian R. Mitchell, *International Historical Statistics. Europe 1750–2000*, Houndmills, Palgrave Macmillan, 2003, p. 123–124, Bogdan Murgescu, *op. cit.*, p. 189.

⁹ Angela Harre, *Conceptul de progres: relația conflictuală dintre liberalism și intervenția statală*, în Victor Neumann, Armin Heinen (edit.), *Istoria României prin concepte. Perspective alternative asupra limbajelor social-politice*, Iași, Polirom, 2010, p. 173–199; Liviu Maior, *Studii de modernizare a României. Între Pacea de la Adrianopol și urcarea pe tron a lui Carol al II-lea (1829–1930)*, în Krista Zach (edit.), *România în obiectiv. Limbă și politică. Identitate și ideologie în transformare*, München, Editura Südostdeutsches Kulturwerk, 1998, p. 15–18.

învoielile agricole neumane aduc mizerie profundă și foamete la țărănime, împiedicând-o a obține pentru trebuințele ei porumb copt și nestricat și chiar distribuind de multe ori sătenilor porumb stricat”¹⁰. La finele secolului al XIX-lea, România, în aceeași măsură ca micile state din zonă, s-a menținut la periferia economică a Europei în baza unor elite politice care nu reușeau să-și adapteze politicile economice [„defazate (tardive), inadecvate și ineficiente”] la nevoile reale ale țării lor și ale epocii pe care o trăiau¹¹.

2. REGIMUL FISCAL DIN ROMÂNIA ȘI ORGANIZAREA BURSELOR DIN BRĂILA ȘI GALAȚI

Acțiunile de „contracarare a măsurilor antinaționale” ale regimului de *porto franco* la Dunăre au început să se manifeste din perioada în care în România s-au făcut simțite efectele Convenției vamale cu Austro-Ungaria din 1875. Guvernul condus de liberalul I. C. Brătianu a hotărât, la 17 aprilie 1878, amânarea datei la care se desființa regimul de *porto franco* până la 1 ianuarie 1881. „Legea pentru legislația magazinelor generale” adoptată la 28 iunie 1881 a prevăzut condițiile în care produsele trebuiau depozitate în magazine și docuri. Acest act marchează și primii pași ai autorităților române către suprimarea regimului vamal instituit pentru porturile Brăila și Galați în anii 1836 și 1837. Pe 20 decembrie 1882, Camera Deputaților a avut pe ordinea de zi eliminarea statutului de port-franc pentru așezările de la Dunăre și Marea Neagră, deoarece „timpul porturilor france este astăzi trecut”, și a votat-o în forma „sugerată” de guvern. În acest mod se pune capăt la „o stare de lucruri care a dus României râuri de aur”¹². Conform articolului 31 al legii mai sus menționate, conținutul acesteia urma să intre în vigoare imediat ce docurile și antrepozitele urmau să fie date în funcțiune. Un regulament de administrație publică trebuia să determine modul de punere în aplicare al prevederilor¹³. Pe 18 februarie 1883 Ministerul de Finanțe a luat în calcul crearea unui serviciu de antrepozite

¹⁰ Ioan Scurtu, *Studiu introductiv*, în Ioan Scurtu și Sorin Teodorescu (creștomafie întocmită de), *Un secol de la răscoalele românești din 1907 în viziunea contemporanilor*, Iași, Editura Opera Omnia, 2014, p. 17.

¹¹ Bogdan Murgescu, *op. cit.*, p. 204.

¹² *Dezbaterile Adunării Deputaților*, ședința din 20 decembrie 1882, p. 5. Vezi și Ingrid Bahamat, *Oportunitatea regimului de porto-franco la Galați, reflectată în dezbaterile parlamentare din a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Danubius”, vol. XVII, 1997, p. 106–108; Constantin Ardeleanu, *Câteva considerații privind desființarea regimului de porto-franco și consecințele sale asupra comerțului exterior prin portul Galați*, în Ștefan Stanciu și Costin Croitoru (volum îngrijit de), *Perspective asupra istoriei locale în viziunea tinerilor cercetători. Pagini de istorie gălățeană*, vol. I, Galați, Editura Istros – Muzeul Brăilei, 2005, p. 63–71.

¹³ *Legile asupra burselor, mijlocitorilor de schimb și de mărfuri; dokurilor și întreprinderilor; taxelor comunei București; și creditelor agricole*, București, Editura Tipografiei Gregorie Luis, 1881, art. 31.

la Brăila, Galați și Constanța. Acest lucru trebuia să se petreacă cu începere de la 1 aprilie același an, dar contextul epocii a amânat demararea lucrărilor necesare alinierii porturilor românești la standardele porturilor depozit din Europa de Apus¹⁴.

Suprimarea avantajelor statutului de port liber a inclus zonele portuare din Brăila și Galați sub jurisdicția tarifului vamal național impus prin legea adoptată din anul 1886¹⁵ și a schimbat, în favoarea Brăilei, specificitatea celor două centre. De la sfârșitul veacului al XIX-lea portul Galați s-a specializat preponderent pe importul de mărfuri, în timp ce Brăila și-a continuat rolul de centru al operațiunilor în cadrul comerțului internațional cu cereale din hinterland-ul dunărean. Evenimentele s-au desfășurat pe fondul afirmării portului Sulina ca principalul pol de manipulare a cerealelor de pe cursul Dunării.

Volumul schimburilor comerciale dintre monarhia dualistă și Vechiul Regat a suferit enorm pe parcursul războiului vamal dintre cele două state (1886–1892), ca urmare a refuzului autorităților române de a încheia o nouă înțelegere comercială cu Viena. Principalele produse importate de austro-ungari din România erau cele de origine animală și cerealele. Ponderea Austro-Ungariei în cadrul comerțului exterior al României a scăzut de la 18,09% între 1881–1885, la 7,6% în perioada 1886–1890¹⁶. Conform lui Emil Costinescu, unul dintre cei mai avizați economiști români ai epocii, noul tarif vamal adoptat în 1886 trebuia să fie „o armă de război” a statului român, cu rolul de a contracara măsurile expansionismului economic purtat de autoritățile de la Ballplatz. Articolul secund al noului tarif vamal a precizat posibilitatea taxării suplimentare, prin utilizarea unor taxe de retorsiune, care puteau ajunge până la 30% din valoarea importurilor. În replică, Austria a aplicat, cu începere din 1 iunie 1886, articolul 3 al legii vamale austriece din 1882, care prevedea suprataxarea cu 30% a mărfurilor importate din alte state ce taxau diferențiat produsele austro-ungare. Monarhia dualistă a reușit eludarea noului tarif vamal al României din 1886 prin relațiile comerciale cu societăți exportatoare de produse austriece în România, înregistrate în alte state¹⁷.

Guvernul conservator aflat la conducerea României din 1888 a introdus un nou tarif vamal în anul 1891. Motivele care au condus la schimbarea politicii vamale românești, adoptate în 1886, au fost protecționismul exagerat al României față de avantajele nelegitime ale unor producători autohtoni, suprataxarea unor

¹⁴ Constantin Bușe, *Comerțul exterior prin Galați sub regimul de port franc (1837–1883)*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1976, p. 185–186.

¹⁵ Emil Octavian Mocanu, *Portul Brăila de la regimul de porto franco la primul război mondial (1836–1914)*, Brăila, Editura Istros a Muzeului Brăilei, 2012, p. 336–337; idem, *Construcția docurilor în portul Brăila*, în „Analele Brăilei, Serie Nouă, an IX, nr. 9, 2008, p. 27–53.

¹⁶ Daniela Bușă, *op. cit.*, p. 53–54.

¹⁷ V. Th. Iordăchescu, *Evoluția politicii și legislației vamale a României, de la 1886–1904*, București, Imprimeriile Naționale, 1936, p. 5.

mărfuri pentru care nu existau corespondente pe piața internă și destabilizarea relațiilor comerciale cu alte state. În ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, Germania a început să dețină o pondere semnificativă în comerțul exterior al României. Drept urmare, pe 21 octombrie 1893 contextul intern și internațional a condus la parafarea Convenției comerciale dintre cele două state. Față de precedentele acorduri din 1877 și 1887, statul român a reușit să-și protejeze unele ramuri industriale prin ridicarea nivelului de taxare a importurilor din Germania. În baza modelului convenției cu Germania, România și-a dorit crearea unor avantaje la semnarea noilor convenții bilaterale cu alte țări, în scopul obținerii clauzei națiunii celei mai favorizate¹⁸.

Autoritățile române, influențate de cercurile burgheziei industriale și sub impactul crizei mondiale de supraproducție din preajma anului 1900, au adoptat noi măsuri pe planul politicii comerciale. „Tariful vamal Costinescu”, intrat în vigoare în 1906, a funcționat până la primul război mondial într-o manieră mult mai protecționistă ca precedentul (din 1891). Alături de legea de încurajare a industriei din 1912, „tariful vamal Costinescu” a oferit imboldul necesar dezvoltării inegale a industriei României, în strânsă legătură cu interesele capitalului străin. Cu toate măsurile întreprinse de statul român, industria nu a devenit principala ramură a economiei, lăsând întâietatea unei agriculturi ancorate în vechile orânduiri feudale¹⁹.

Privită în manieră comparativă, pe două dintre piețele de desfacere ale grânelor din hinterland-ul dunărean s-au produs unele mutații ale tarifelor vamale impuse de autoritățile acelor state. După invazia cerealelor din America și Rusia – ulterior din India, Australia și Argentina –, factorii de decizie din Wilhelmstrasse au reintrodus în cursul anului 1879 taxele la importul acestor produse. Măsura se dorea una de protejare a producătorilor agricoli locali, aspect ce a condus la crearea unui imperiu al „secarei, cărnii de porc și oțelului”²⁰. Tariful impus la grâu a oscilat între 24,3% în 1889–1891, 20,9% în 1901–1903 și a atins maximum de 35,6% după 1911. La orz fluctuația a plecat de la 13,3% la sfârșitul deceniului al nouălea, a

¹⁸ „În împrejurările actuale ar fi să ne aducem un rău serviciu dacă am îndruma politica noastră tarifară în altă direcție decât aceea a Germaniei, Rusiei și Austro-Ungariei, adică dacă ne-am împotrivi curentului protecționist. Aceasta nu ne îndreptățește să credem că va trebui să copiem tarifele acestor țări. Nu, numai principiul să-l adoptăm de la dâșii, pentru rest va urma să clădim totul pe baza acestui principiu, așa cum ne vor povăui interesele noastre”, în Constantin I. Băicoianu, *Istoria politicii noastre vamale și comerciale de la Regulamentul Organic până în prezent*, vol. I, București, s.e., p. 551. Interpretări în Nicolae Sută, Gabriela Drăgan, Marian Mureșan, Sultana Sută-Scelejan, *Istoria comerțului exterior românesc. O prezentare sintetică*, București, Editura Eficient, 1996, p. 128–129;

¹⁹ Mircea Iosa, *Comerțul exterior al României în primul deceniu al secolului al XX-lea (I)*, în „Revista de Istorie”, t. XLI, nr. 2, 1988, p. 171–190; N. Sută et alii, *op. cit.*, p. 132–134.

²⁰ Jan Tore Klovland, *Commodity market integration 1850–1913: Evidence from Britain and Germany*, în „European Review of Economic History”, vol. 9, nr. 2, 2005, p. 168.

scăzut la 12,8% la începutul secolului al XX-lea și a urcat substanțial, până la 35,9%, între 1911–1913. Asemănătoare sunt și curbele înregistrate (pentru aceiași ani) la taxele impuse pe importul de ovăz și secară. Pentru primul dintre ele au pornit de la 24,4%, au scăzut la 18,6% și au atins 38,1% înaintea primei conflagrații mondiale. Protecționismul aplicat secarei, cultură și sursă de hrană importantă pentru fermierii germani încă din evul mediu, a urmat un curs între 28,3% *ad valorem* la 1889/1891, de 24,5% la 1901/1903 și de 39,7% la 1911/1913. Marea Britanie și-a păstrat moderația și a rămas port drapelul liberalismului economic. După abrogarea taxelor vamale la importul de porumb în 1868 și reducerea la 0% la celelalte cereale, a reintrodus un tarif vamal doar la începutul secolului al XX-lea. Autoritățile de la Londra au aplicat o taxare de 1,2% *ad valorem* la grâu, de 1,4% la orz, 1,3% la ovăz și de 1,5% la secară, pentru ca înaintea primului război mondial să se renunțe la această politică în favoarea importatorilor²¹.

Principalul partener economic al României din spațiul sud-est european, Imperiul otoman, a început să înregistreze un recul în cadrul întregului comerț exterior al acestor două state. Marile puteri au obținut pe cale diplomatică modificarea taxei de 8% *ad valorem* în tarifar pe greutate pentru produsele exportate de către acestea, dar Poarta „refuza acest tratament” statelor balcanice. Dacă în teorie grâul românesc era taxat cu 8% *ad valorem*, s-a ajuns în practică la o taxare de până la 43% mai mult decât pentru grâul rusesc. Din martie 1883 autoritățile otomane au suspendat tariful preferențial acordat marilor puteri europene ale epocii și practic s-a eliminat concurența neloială făcută de grânele din bazinul nord pontic celor din hinterland-ul danubian. Toate produsele exportate în Imperiul otoman au început să fie taxate cu 8% *ad valorem*, în baza prețului curent²².

Abolirea regimului de port franc pentru porturile românești la 1883 a dus la introducerea unor noi instrumente comerciale demne de însemnătatea negoțului, în special cel cu grâne, desfășurat în aceste așezări. Dacă porturilor Brăila și Galați le-a fost hărăzită o nouă oportunitate prin atribuirea statutului de antrepozit, nu același lucru se poate spune despre Sulina, cea care avea să câștige treptat întâietatea în comerțul pe Dunărea maritimă. Pentru a pregăti noile realități ale epocii post *porto franco*, legiuitorul a dorit crearea unui cadru legal pentru desfășurarea activităților comerciale. În primăvara anului 1883, autoritățile române au dorit trecerea principalei ramuri economice a statului, comerțul cu produse agricole și derivate, la o nouă treaptă prin introducerea unui instrument utilizat de marile centre capitaliste, bursa.

Pe 22 mai 1883 a avut loc astfel inaugurarea Bursei din Brăila, fapt care reprezenta aplicarea „Legii asupra burselor, mijlocitorilor de schimb și mijlocitorilor de

²¹ *Ibidem*, p. 166–167.

²² Interpretări ale prețurilor diferențiate în Constantin I. Băicoianu, *Relațiile noastre comerciale cu Turcia de la 1860 până în prezent*, București, Institutul de Arte Grafice Eminescu, 1901, p. 9–14; și Daniela Bușă, *op. cit.*, p. 68.

mărfuri” pe care Parlamentul României a adoptat-o pe 4 iunie 1881²³. Președintele bursei brăilene fost ales I. D. Rădulescu, numit în această funcție chiar a doua zi după deschidere²⁴. Legea bursei a prevăzut că toate activitățile comerciale trebuia să fie efectuate „numai prin mijlocitorii titulari sau de împuterniciții lor prin mandat [...] fac târgul utilizând câte un borderou”²⁵. Sediul bursei se afla pe strada Fața Portului în câteva clădiri închiriate și ulterior achiziționate de către Camera de Comerț din Brăila, instituția în subordinea căreia se afla. Conectarea burselor românești la piețele similare din întreaga lume a oferit negustorilor accesul la mecanismele economiei capitaliste ale epocii și a creat cadrul juridic pentru efectuarea tranzacțiilor. Orarul de funcționare al fiecărei burse se fixa de către Camera de Comerț, în conformitate cu obiceiurile civile și comerciale ale fiecărei localități, combinate cu orele de pornire ale curierilor. La București, Galați și Brăila, ora de deschidere a operațiunilor bursiere se fixa de către Camera de Comerț împreună cu prefectul poliției, 4 bancheri, 4 comercianți, 4 mijlocitori de schimb și 4 mijlocitori de mărfuri, desemnați de tribunalul comercial local. Bursele funcționau de luni până sâmbătă, cu scopul de a facilita „târgul efectelor publice și private, târgul acțiunilor diverselor societăți agricole, industriale și comerciale, târgul scrisurilor fiare rurale sau urbane și a tuturor hârtiilor negoțiabile, vânzarea materiilor metalice, a monetelor, a tot felul de transacțiuni relativ la comerțul continental și maritim, interior și exterior, asigurările de tot felul, etc”²⁶.

Bursele românești nu au căpătat rolul dorit de principal pol al tranzacțiilor cu cereale. Cauzele au fost identificate de contemporani în modul de organizare a acestor instituții, în conformitate cu legea burselor din anul 1881. Comercianții au redus prin neparticiparea lor la un nivel optim impactul burselor asupra comerțului internațional. Înființate pentru a servi ca mijloc de intermediere între vânzători și cumpărători, în scopul stabilirii cursului zilei sub influența cererii și a ofertei, bursele românești nu s-au ridicat la înălțimea cerințelor comerțului derulat prin porturile Dunării maritime²⁷. Cursul prețului cerealelor era publicat în buletinele acestor instituții și nu numai, dar prețurile nu au reprezentat altceva decât simple informări cu privire la operațiunile derulate cu ajutorul intermediarilor oficiali.

²³ *Legile asupra burselor, mijlocitorilor de schimb și de mărfuri; dokurilor și intreprinderilor; taxelor comune București; și creditelor agricole, și urm.*, p. 32–33. Detalii sumare despre desfășurarea activității bursei de cereale din Brăila (1883–1948), vezi la Gheorghe Iavorschi, *Istoricul bursei de cereale Brăila (1883–1948)*, în „Analele Brăilei”, Seria Nouă, an I, nr. 1, 1993, p. 41–53.

²⁴ Emil Octavian Mocanu, *op. cit.*, p. 488.

²⁵ Serviciul județean Brăila al Arhivelor Naționale [mai departe se va cita SJBRAN], fond Primăria municipiului Brăila, dosar 54/1883, f. 30.

²⁶ *Legile asupra burselor, mijlocitorilor de schimb și de mărfuri; dokurilor și intreprinderilor; taxelor comune București; și creditelor agricole, și urm.*, p. 33.

²⁷ G. Christodorescu, *Portul Constanța. Mișcarea comercială și maritimă în anul 1903*, Constanța, Editura „Ovidiu” G. Vurlis, 1905, p. 109.

Problema majoră a constat în datele pe care acești mijlocitori le declarau, în conformitate cu articolul 9 al legii din 1881. La închiderea operațiunilor bursiere zilnice, mijlocitorii, alături de delegatul Camerei de Comerț aflat în comitetul bursei și în asistența secretarului comitetului bursei, calculau cursul cerealelor, ca medie a tuturor tranzacțiilor derulate în acea zi. Pentru a deveni intermediar la bursele din Brăila și Galați, recunoscut oficial de către autorități, doritorul era obligat să depună o garanție de 5 000 lei [198 £]²⁸.

Obligațiunile emise de către alte state nu au putut intra direct la negocieri în bursele românești fără o autorizație venită din partea Ministerului Comerțului, emisă după avizul prealabil al comitetului bursei. Amenzile prevăzute pentru încălcarea acestor prevederi de către mijlocitorii de schimb puteau atinge 80 £²⁹.

Până la începutul secolului al XX-lea, prețul cerealelor la bursele românești a fost stabilit în baza declarațiilor depuse de către mijlocitorii oficiali, activi în cadrul schimburilor comerciale derulate în afara incintei acestor instituții. De cele mai multe ori, acești intermediari au falsificat prețurile oficiale ale tranzacțiilor în funcție de diversele interese de pe piață, iar cotația oficială a devenit inexactă și tardivă. Pe fondul nemulțumirilor și al petițiilor asociațiilor comercianților din orașele-porturi avute în atenție s-au produs modificări ale funcționării burselor de comerț din România³⁰.

Pe parcursul celor trei decenii și jumătate analizate, regulamentul de funcționare al burselor s-a modificat de mai multe ori, în funcție de legile și tarifele vamale elaborate de autoritățile de la București. Prin noua lege a burselor, adoptată în mai 1904, statul român nu a respectat în mod direct cererile camerelor de comerț din teritoriu, ci i-a lovit cu precădere pe intermediarii oficiali.

Pentru a sprijini desfășurarea negoțului la rigoriile unei piețe monopoliste, din 1 februarie 1888 a fost publicată la Galați o revistă bilunară, deoarece de la „organizarea sistemului nostru comercial, prin instituirea Bursei de comerț, s-a simțit lipsa unei foi speciale pentru Comerț și Industrie în porturile noastre” care să ofere informații comerciale, financiare, industriale și maritime³¹.

Într-un „Memoriu relativ la cauzele decăderii portului Brăila” s-au identificat două „cauze fundamentale” ale regresului porturilor de la Dunărea maritimă: „pe de o parte concurența pe care ne-o face Sulina, atrăgând în mod progresiv spre manipulare și mai departe încărcare marea majoritate a mărfurilor transportate pe apă; iar pe de altă parte concurența Constanței, care prin pozițiunea sa geografică beneficiază de tarifele Căilor Ferate, mulțumită cărora a reușit și va reuși din ce în

²⁸ *Ibidem*, p. 112.

²⁹ Conform articolului 10 din *Legile asupra burselor, mijlocitorilor de schimb și de mărfuri, dokerilor și întreprinderilor; taxelor comunei București; și creditelor agricole*, și urm., p. 34.

³⁰ G. Christodorescu, *op. cit.*, p. 109–112.

³¹ „Bursa de Galați”, anul I, nr. 1, Galați, luni 1 februarie 1888, p. 1.

ce mai mult, – pe măsură ce se va complecta utilagiul portului său – a atrage în mod puternic toate mărfurile ce se transportă pe uscat și îndeosebi pe acelea cari provin din regiuni cât mai îndepărtate”³².

Ca urmare a construcției podului de la Cernavodă, care lega Dobrogea cu Vechiul Regat, Camera de Comerț și Industrie din Constanța și-a exprimat în cursul anului 1898 intenția înființării unei burse comerciale și în principalul port dobrogean. Existența unei burse la Constanța era de natură să elimine decalajul dintre acest port și celelalte două mari porturi ale țării, Brăila și Galați. Printr-un decret regal din 25 septembrie 1898 s-a aprobat înființarea în portul românesc de pe litoralul vestic al Mării Negre a unei instituții de profil³³, al cărei destin a fost nefavorabil unor schimburi intense din cauza modului în care autoritățile centrale au înțeles să reglementeze legislația și organizarea internă a burselor românești³⁴.

Introducerea sistemului bursei libere – care presupunea realizarea operațiunilor bursiere direct de către membrii asociați în cadrul acelei burse – a redus substanțial și a lăsat la latitudinea comercianților utilizarea mijloacelor oficiali³⁵. Articolul 8 al legii din 1904 care organiza funcționarea burselor prevedea componența „corporației bursei”. Pentru a putea face parte din cadrul acestor asociații bursiere, comercianții au fost nevoiți să facă dovada înscrierii societății lor la tribunal cu cel puțin doi ani înaintea depunerii cererii de adeziune. Legea cataloga comercianții în trei clase distincte. Noutatea absolută adusă de către legea din 1904 a constat în înființarea pe lângă burse a unor camere arbitrale și de conciliere, care în opinia contemporanilor se dovedeau o „instituție care în alte țări a făcut progrese simțitoare” dorite și în cadrul așezămintelor autohtone³⁶.

Conform articolului 53 din legea din 1904 de funcționare a burselor, majoritatea comercianților străini considera prevederile acesteia drept discriminatorii. În baza articolului amintit, străinilor le era îngăduit dreptul de a acționa în cadrul camerei arbitrale și de conciliere. În majoritatea cazurilor, foarte mulți dintre negustorii de altă cetățenie decât cea română au refuzat aderarea la structurile corporatiste ale burselor din porturile românești. Inconvenientul de față avea repercusiuni directe asupra a ceea ce reprezentau în fapt comercianții străini – elementele de legătură în cadrul unor case comerciale internaționale cu filiale, conectate la cel mai mare comerț derulat în lume la acea dată, cel cu cereale. Prin măsura limitării accesului elementului alogen la structurile arbitrale, autoritățile de la București considerau astfel îndepărtate interesele străine și protejat elementul comercial autohton. Dar tocmai acest aspect conducea la stagnarea la cote modeste a operațiunilor derulate

³² Stoica Lascu, *Comerțul și portul Brăila la începutul secolului al XX-lea și receptarea lor în paginile presei locale*, în „Analele Brăilei”, Seria Nouă, an I, nr. 1, 1993, p. 93.

³³ G. Christodorescu, *op. cit.*, p. 108–109.

³⁴ *Ibidem*, p. 110–114.

³⁵ *Legea și regulamentul asupra burselor de comerț – 1904*, București, Tipografia Curții Regale, F. Göebl, 1904.

³⁶ *Ibidem*.

prin bursele românești. O altă cauză a eșecului noii legi a bursei a fost dublarea sumei depuse drept garanție de către mijlocitori, care a atins pentru bursele din Brăila și Galați 10 000 lei [396 £]³⁷.

Printr-un Înalt Decret Regal din 11 iunie 1913 a fost adoptată ultima lege care reglementa funcționarea bursei din România, dinaintea primei conflagrații mondiale. În anul 1915, pe fondul declanșării războiului, aceasta a fost amendată, iar articolul I prevedea că: „Bursa de comerț este reuniunea comercianților, industriașilor, agricultorilor și viticultorilor, căpitanilor de vase plutitoare și a mijlocitorilor oficiali, în vederea: a) Negocierii efectelor publice și private; b) Negocierii tuturor felurilor de produse și mărfuri; c) Închirierii bastimentelor și a asigurărilor fluviale și maritime”. În temeiul aceleiași legi, articolul secund menționa că la „Brăila, Galați și Constanța [o să funcționeze] câte o bursă de cereale, de mărfuri și de închirierea bastimentelor”³⁸. S-au considerat drept operațiuni de bursă toate negocierile ce se efectuau de către membrii corporației bursei în interiorul localului acesteia, iar toate activitățile trebuia să fie trecute în registrele bursei și se supuneau taxelor de timbru impuse de stat. Cele mai relevante operațiuni care s-au putut derula în cadrul acestor burse erau: vânzarea și cumpărarea de efecte publice și private; vânzarea și cumpărarea de produse ale solului și subsolului; închirierea de ambarcațiuni pentru transporturile fluviale și maritime; tranzacții care au privit „comerțul continental și maritim interior și exterior”; asigurările fluviale și maritime. Bursele se administrau și conduceau conform legii amintite, aflându-se în subordinea Camerelor de Comerț, activitatea lor era supravegheată de către un comisar desemnat de ministrul de Industrie și Comerț și numit prin decret regal. Siguranța activităților bursiere a fost asigurată de către „comisarul Bursei”, delegat de către șeful poliției locale. Legea a prevăzut opt capitole distincte pentru: instituirea, conducerea și întreținerea bursei, corporația bursei, comitetul de conducere a acestei instituții, numirea, destituirea, drepturile și obligațiile mijlocitorilor oficiali, operațiunile care se desfășurau în interiorul bursei, judecarea contestațiilor, aspectele privind modalitățile în care erau organizate „oboarele (târguri, piețe, rampe) de cereale, mărfuri și animale” și dispozițiile finale cu privire la aplicarea legii bursei³⁹.

3. COMERȚUL CU CEREALE PRIN BURSELE DIN BRĂILA ȘI GALAȚI (1883–1914)

În pofida desființării regimului de *porto franco*, porturile Dunării maritime, cu Brăila în prim plan, au rămas și după 1883 principala poartă a exportului românesc. Din analizele statistice rezultă fluctuații impresionante, care au avut la

³⁷ G. Christodorescu, *op. cit.*, p. 108–109.

³⁸ M. Theodorescu Angelo, *Legea și regulamentul legii bursei, Anexa la Cod comercial, maritim și navigațiune*, ediția a II-a, 1914, Brăila, Tipo-Litografia Leonida G. Kostomyris, 1915, p. 3.

³⁹ *Ibidem*, p. 3–4.

bază politica vamală impusă de guvernele aflate la conducerea țării și de contextul economic internațional. În intervalul 1881–1885, cu profunde crize de adaptarea la statutul de antrepozit și întârzierea lucrărilor tehnice, prin Brăila au fost exportate în medie 18,6% (3 001 730 chintale) dintre produsele ieșite din România. După momentul 1886, data la care încetează convenția vamală dintre România și monarhia dualistă, se constată o creștere a importanței portului muntean în cadrul exporturilor românești. Dublarea cantităților ieșite prin Brăila în cincinalul 1886–1890, la 6 169 890 chintale, a ridicat ponderea procentuală a acestui port la 31,1% din totalul României. În termeni valorici, s-a înregistrat o creștere relativă, de la 16,7% (circa 1 457 426 £) din totalul exportului în perioada 1881–1885, la 30,5% (3 203 960 £) pentru cincinalul 1886–1890.

Declinul portului Galați poate fi pus pe seama pierderii după anul 1878 a surselor de aprovizionare cu mărfuri din regiunea de la nord de gurile Dunării. Această provincie a fost integrată Imperiului rus, iar producția locală a fost redirecționată către micile porturi rusești de la Dunărea maritimă. O altă cauză a decăderii principalului port al Moldovei a constituit-o sistemul feroviar deficitar, care asigura legătura între zonele agricole din Moldova și portul gălățean propriu-zis. În termeni cantitativi, ponderea portului Galați a fost de 13% în media anilor 1881–1885, de 13,7% în răstimpul 1886–1890 și a scăzut la 12,1% în răstimpul 1891–1895, respectiv 11,7% în cincinalul 1896–1900. De la 10,1% din suma totală exportată de România între 1881–1885, valoarea a crescut la 12,8% în răstimpul 1886–1890 și a scăzut la 9,6% în cincinalul 1896–1900. Ponderea porturilor românești de la Dunărea maritimă din totalul cantităților exportate de România a fost de 32,3% între 1881–1885 și a atins 46,2% în următorul cincinal, care corespunde cu războiul vamal româno-austriac⁴⁰. De la sfârșitul secolului al XIX-lea, ponderea porturilor de pe sectorul maritim al Dunării s-a redus în favoarea principalului port românesc de la Marea Neagră, Constanța.

Dacă analizăm mediile exporturilor României de „materii făinoase și derivatele lor” prin Brăila în ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea, se constată o tendință de menținere a procentului cantitativ din întregul export al portului. În valori relative, de la o medie de 96,21% în intervalul 1881–1885, a scăzut la 94,68% în perioada 1886–1890, după care s-a înregistrat cincinalul cu cele mai mari valori procentuale (1891–1895): 96,49%, apoi media s-a redus la 95,73% în ultimii ani ai secolului al XIX-lea. Dar în privința masei totale a mărfurilor se constată o dublare a cantităților medii exportate, de la 2 888 040 chintale (1881–1885), la 5 841 410 chintale (1886–1890). Cel mai mare export de cereale prin portul Brăila, la sfârșitul veacului al XIX-lea, s-a realizat în perioada 1891–1895, când statistica menționează o medie anuală de 6 042 400 chintale, iar în intervalul 1896–1899 cantitățile medii

⁴⁰ Date preluate din statisticile existente în seria *Comerțul exterior al României*. O analiză asemănătoare în Constantin Ardeleanu, *Evoluția intereselor economice și politice britanice la gurile Dunării (1829–1914)*, Brăila, Editura Istros a Muzeului Brăilei, 2008, p. 227–228.

anuale de cereale au fost de 5 183 990 chintale. Din punctul de vedere al sumelor încasate, procentele s-au situat între un minimum de 85,33% (1886–1890) și maximum de 92,43% (1891–1895). Valorile au fluctuat între 1 295 446 £ (media perioadei 1881–1885) și 2 952 475 £ (media intervalului 1891–1895). Rezultă că prețul mediu al unui chintal de cereale exportate prin Brăila a oscilat între 8 șilingi (1896–1899), 9 șilingi (1881–1885 și 1886–1890) și circa 10 șilingi (1891–1895)⁴¹.

Pentru Galați, exporturile de „materii făinoase și derivatele lor” au reprezentat doar 68,47% din cantități (1881–1885), minima ultimelor decenii ale secolului al XIX-lea, și 87,79% (1891–1895), cincinalul în care s-a înregistrat ponderea maximă. Din punct de vedere al valorii, în intervalul 1885–1890 s-a înregistrat ponderea minimă, 70,32% (943 168 £), iar maxima a fost atinsă în perioada 1891–1895, 83,62% (1 041 386 £). Procentul minim, înregistrat în media anilor 1885–1890, nu corespunde și cu minimul încasărilor de doar 658 812 £, care a avut loc în primul interval. Prețul mediu al unui chintal exportat prin Galați a fost de circa 9 șilingi⁴². Sursele contemporane prezintă o imagine nu tocmai propice comerțului cu grâne la Galați. La cinci ani de la desființarea privilegiului de port franc pentru principalul port al Moldovei, „operațiunile sunt rari și fără animațiune” și demonstrează regresul înregistrat de Galați în cadrul comerțului internațional cu cereale⁴³.

Pentru a crea o imagine de ansamblu asupra modificărilor produse în cadrul raporturilor comerciale din portul Galați propunem utilizarea statisticii pe cinci ani a cantităților de cereale și a valorilor încasate de acestea în urma negocierilor purtate la bursa locală. În cursul intervalului 1883–1887, „au intrat în țară, pentru marfa, negociată prin bursa de Galați, 61 881 931,60 lei” [n.n. 2 450 770 £], cu un procent de 43,75% ce aparține exportului de porumb și de doar de 15,31% pentru grâu. S-au remarcat cele 628 833 £ încasate în cei cinci ani în urma tranzacțiilor cu secară⁴⁴. La sumele amintite trebuie adăugat un spor de 25% datorat activităților de schimb derulate în afara celor bursiere. Rezultă un total de circa 80 milioane de lei [3 168 317 £], aproximativ 16 milioane de lei anual [633 663 £].

⁴¹ Analiză realizată pe baza datelor statistice din „Comerțul exterior al României” din anii sfârșitului de secol al XIX-lea; date preluate și recalculate de noi, în chintale și lire sterline, din lucrarea Constantin Ardeleanu, *Comerțul exterior și navigația la Dunărea de Jos. Serii statistice (1881–1900)*, Galați, Editura Europolis, 2008, p. 104–105, 122–123.

⁴² *Ibidem*, p. 110–111, 128–129.

⁴³ „De la 4 curent de când s-au deschis navigațiunea pe Dunăre afacerile au luat puțină repindere în cereale, s-au vândut banat de 60 ½ libre cu 11,75 lei hectolitru grâu, 61 libr. cu 12,50 lei hect., porumb vechiu, de 62 ½ libr., cu 8,10 lei, de 59 libr., cu 7,50 lei, hectol. Porumbul cel nou, de 59 libr. cu 7,50 lei, hect. și de 58 ½ libr. cu 7,40 lei hect. Cincuantina veche, de 61 libr. cu 8,20 lei și cea nouă tot de 61 libre cu 7,90 lei hect. Secara de 56 ½ libr. 6,42 lei hect. și St. Helena de 59 libre cu 7 lei hect. Orzul, de 44 ¾ libre, cu 4,95 lei, de 47 libre, cu 5,50 lei, 48 libre, cu 5,60 lei, și de 50 ½ libre cu 5,75 lei hect. Cu toate aceste operațiunile sunt rari și fără animațiune. Navlul prompt se face cu 3,2 la 3,6 sunt însă și tendințe la scădere. Cerealele la voiaj pentru Londra și alte piețe ale Europei își conservă în burse prețuri mai ferme cele livrabile pentru aprilie și mai sunt în scădere”. În „Bursa de Galați”, anul I, nr. 3, Galați, marți 15 martie 1888, p. 1.

⁴⁴ *Ibidem*, anul I, nr. 2, 1 martie 1888, p. 17.

Din punctul de vedere al cantităților, cel mai însemnat an în cadrul tranzacțiilor cu grâu a fost 1885 (59 644,99 chintale), ce a reprezentat 40,68% din cea de porumb (146 625,06 chintale), 54,98% din cea de secară (108 478,09 chintale) și 65,19% din cea de orz (91 490,84 chintale) și doar 14% din totalul acelui an. Cel mai reprezentativ an pentru schimburile cu porumb derulate în cadrul bursei gălățene a fost 1884, când cele 279 386,60 chintale au reprezentat 58,95% din totalul de 473 907,85 chintale tranzacționate pe parcursul anului respectiv. Cantitatea de 118 165,59 chintale de secară rulată la bursa din Galați în 1887 a însemnat 47,44% din cantitatea totală de porumb (249 093,07 chintale) a acelui an și 26,68% (442 854,3 chintale) din total. Unul dintre produsele cerealiere specifice Europei medievale, meiul, nu a făcut obiectul unor schimburi remarcabile în cadrul bursei gălățene în răstimpul avut în vedere. Doar pe parcursul anului 1883 au fost vândute în cadrul bursei amintite circa 100 de chintale de mei⁴⁵. Trebuie avută în vedere relativitatea datelor prezentate în baza cifrelor prelucrate de noi din publicația „Bursa de Galați”, spre deosebire de statistica oficială a statului român sau cea a Comisei Europene a Dunării.

Cel mai mare export prin gurile Dunării de până la finalul secolului al XIX-lea a fost consemnat în anul 1893. Totalul ieșirilor prin bara Sulina a fost de 1 827 912 chintale, dintre care cea mai mare cantitate a fost înregistrată la porumb (909 697 chintale), mai mult decât dublul exportului de grâu (438 372 chintale). Statistica oficială prezintă date nesemnificative, dar în creștere, ale porturilor din amonte de Brăila, cu un total de 97 248 chintale. Duelul dintre Brăila și Sulina a fost tranșat clar în favoarea portului din amonte, de peste cinci ori mai mare decât exportul Sulinei. Porumbul a fost cel mai exportat produs cerealier românesc în 1893. Din totalul de 909 697 chintale de porumb, 572 460 chintale au fost taxate la export în portul Brăila și doar 160 304 chintale la Sulina, iar 81 622 chintale au plecat prin porturile din amonte de Brăila, care a totalizat 97 248 chintale de cereale⁴⁶. În ultimul an al secolului al XIX-lea s-a ajuns la un export total de cereale pe Dunărea maritimă de 1 018 920 chintale. Aproape jumătate (476 876 chintale) era reprezentat de grâu, dintre care 298 688 chintale au avut ca sursă de export portul brăilean, punct dominant în cadrul comerțului internațional cu cereale al României⁴⁷. În doar doi ani, produsele de proveniență agricolă exportate prin gurile Dunării și-au dublat cantitatea și au atins totalul de 2 228 327 chintale. Aproximativ jumătate din export s-a realizat prin Brăila (1 094 560 chintale) și doar 497 378 chintale prin Sulina. Prin Galați au ieșit doar 204 476 chintale de produse de proveniență agricolă. Cea mai mare cerere s-a contabilizat la porumb (886 086 chintale), dintre care 352 366 chintale au plecat din Brăila, 270 676 chintale au fost transbordate oficial la Sulina și

⁴⁵ Date recalculate de noi în baza statisticii din *Ibidem*, anul I, nr. 2, Galați, 1 martie 1888, p. 17.

⁴⁶ Constantin Ardeleanu, *Comerțul exterior și navigația la Dunărea de Jos. Serii statistice (1881–1900)*, și urm., p. 236.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 238.

179 553 chintale au fost încărcate pe șleपुरi și barje în porturile din amonte de Brăila. Cele din urmă au fost transbordate pe vasele maritime la Brăila sau, cel mai probabil datorită posibilităților multiple de manevrare, la Sulina.

Ca parte integrantă a rețelei mondiale de cereale, piața dunăreană primea zilnic fluxul mișcării marilor burse, iar telegraful și presa de specialitate au devenit indispensabile și comercianților din aceste porturi⁴⁸. La finalul secolului al XIX-lea a existat în portul Brăila o filială a societății engleze de telegrafie Comercial Telegram Bureaux, aflată în permanență în slujba comercianților. Prin acest serviciu se primeau informații din cadrul marilor burse euro-atlantice și se ofereau negustorilor cotațiile și cantitățile de grâne tranzacționate pe marile piețe⁴⁹. Progresul tehnic s-a dovedit încă o dată prielnic dezvoltării activităților comerciale din porturile Dunării maritime. Un mare impediment în calea relațiilor comerciale era dat de lipsa mijloacelor de comunicare sau de realizarea defectuoasă a fluxului de informații. Pentru a veni în sprijinul mediului de afaceri, dar și al populației și instituțiilor statului, la 11 martie 1892 România a adoptat legea care privea înființarea serviciului de telefonie, funcțional la Brăila din anul 1886⁵⁰. Astfel, autoritățile de la București au reușit alinierea comerțului românesc, dat fiind capitalul rulat și posibilitățile de utilizare, la standardele lumii moderne de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Invenția lui Graham Bell s-a răspândit treptat și a atins 54 de posturi telefonice în 1904 numai în județul Brăila, profund implicat în producerea de mărfuri destinate schimburilor comerciale⁵¹. Existența telegrafului și telefonului a servit în principal comercianților de grâne, cel mai însemnat comerț desfășurat în porturile de la gurile Dunării, cărora li s-a facilitat schimbul de informații cu marile piețe internaționale, cu bursele din New York, Chicago, Londra, Paris ori cu antrepozitele ce vizau cu precădere cerealele din bazinul dunărean – Anvers, Rotterdam, Marsilia, Liverpool, Trieste, Livorno, Malta, Gibraltar și Constantinopol. Relația de dependență față de aceste puncte distincte pe harta comerțului internațional asigura conectarea și bunul mers al afacerilor în porturile românești. Pentru prima dată în istorie se realizau tranzacții cunoscându-se (aproape) în timp real fluctuațiile prețurilor pe marile piețe mondiale. Dar accesul și legăturile dintre utilizatorii acestor mijloace de comunicare aflați în porturile românești au fost deficitare și s-au remediat cu greutate

⁴⁸ Date empirice ale impactului telegrafului transatlantic asupra comerțului internațional cu cereale la: Mette Ejrnæs, Karl Gunnar Persson, *The gains from improved market efficiency: trade before and after the transatlantic telegraph*, în „European Review of Economic History”, vol. 14, nr. 3, 2010, p. 361–381. Pentru spațiul românesc, o interpretare la Victor Axenciuc, *Formarea sistemului industrial modern în România. Etapa 1859–1914. Demarajul industrializării*, București, Editura Academiei Române, 2008, p. 63.

⁴⁹ „Semaphore de Brăila: Buletinul Comercial al Portului Brăila”, an II, nr. 184, Brăila, 4/16 aprilie 1896.

⁵⁰ Gheorghe Iavorschi, *op. cit.*, p. 30–31.

⁵¹ *Dezbaterile Adunării Deputaților, Sesiunea ordinară 1891–1892, ședința din 11 martie 1892*, p. 140–141; SJBRAN, fond Prefectura județului Brăila, dosar 2/194, f. 202–203.

în preajma primului război mondial, după lungi lamentări din partea autorităților și cu mari pagube produse de-a lungul timpului pentru producători, transportatori și comercianți⁵².

Pe 1/13 mai 1895 la bursa din New York „deschiderea era slabă” la grâu și „prețurile căzuseră” și doar intervenția comercianților a reușit stabilizarea pieței, iar efectele crizei americane urmau să fie resimțite imediat în restul centrelor comerciale. Știrile sosite de peste Oceanul Atlantic vorbeau de o „stricăciune în regiunile de grâu primăvara. Vânzările efectuate 6 620 000 Bushel” [n.n. 1 801 655 chintale]. În cazul porumbului, la deschiderea bursei se „începuse ferm [...] și urcase în simpatia cu grâne și rămese ferm. Cererea era mică. Vânzările 400 000 Bushel” [n.n. 10 160 chintale]. Piața londoneză era rezervată și nu înregistra mutații evidente în privința prețurilor, iar la Anvers cele mai mari prețuri se ofereau pentru grâul românesc, urmat de cel rusesc și american; la mare căutare în portul belgian era și porumbul cincantin. Sub influența acestor informații, cele mai mari tranzacții încheiate a doua zi la bursa din Brăila s-au realizat între Z. Zamfirescu și Goldvurm. Primul a vândut o cantitate de 160 chintale de porumb la prețul maxim al zilei. Și casa Frateli Bach a reușit să-i vândă lui I. Millas o cantitate reprezentativă de grâu (147 chintale), comparativ cu celelalte tranzacții ale zilei. De remarcat faptul că prețul grâului a fost cotate sub cel al porumbului, iar porumbul cincantin al schimbului efectuat între Reiss & Ekstein și L. & M. Feitler a reprezentat cel mai cotate produs al zilei respective⁵³.

O tendință de creștere a schimburilor pe piața bursieră din Brăila a fost consemnată la jumătatea lunii august 1895. Pe finalul sezonului recoltei la grâu, principalii vânzători ai acestui produs erau G. Nistor și Banca Marmorosch Blank & Co, în cazul porumbului s-au remarcat O. G. Haracopo și casa Frateli Bach. Cumpărătorii demonstrează caracterul internațional al capitalului care circula în porturile românești: greci, evrei și italieni, aflați sub protecția unor state influente și cu o puternică tradiție comercială. Tranzacțiile s-au desfășurat sub impactul mișcărilor de pe marile piețe, în care se aștepta noua recoltă⁵⁴.

Privită în perspectivă, după un an, activitatea microeconomică a pieței de cereale românești, aflată sub influența macroeconomică a marilor burse de profil, era dominată doar de tranzacțiile cu grâu. Banca Marmorosch Blank & Co. a reținut atenția operațiunilor desfășurate în acea zi prin vânzarea a 228 chintale de grâu către Th. Mendl⁵⁵. Diversificarea cererii și a ofertei s-a produs abia spre toamnă,

⁵² „Buletinul Camerei de Comerț și Industrie Brăila”, an II, nr. 6–7, februarie–martie 1912, p. 193; SJBRAN, fond Serviciul Hidraulic Brăila, dosar 5/1910, f. 29–30; Serviciul județean Galați al Arhivelor Naționale [mai departe se va cita SJGLAN], fond Inspectoratul General al Navigației și Porturilor, dosar 3/1909, f. 39, 64; Emil Octavian Mocanu, *op. cit.*, p. 366–367.

⁵³ „Semaphore de Brăila: Buletinul comercial al Portului Brăila”, an I, nr. 1, Brăila, 2/14 mai 1895, p. 3.

⁵⁴ *Ibidem*, an I, nr. 74, 2/14 august 1895, p. 3.

⁵⁵ *Ibidem*, an II, nr. 279, 3/15 august 1896, p. 4.

perioadă în care sezonul operațiunilor de recoltare se afla la final și marfa era/urma să ia calea porturilor Dunării maritime. La sfârșitul lunii octombrie 1896 s-a observat o scădere a ponderii grâului în cadrul operațiunilor zilnice derulate la principala bursă de cereale din acest hinterland, cea de la Brăila. S-au efectuat schimburi bune, precum cele 205 chintale de porumb achiziționate de I. Hirsch de la Geavides sau cele 158 chintale de orz vândute de A. Verona lui M. Chrisoveloni⁵⁶.

Sub impactul noii recolte, la începutul lunii septembrie 1897 grâul din Brăila a fost „fără căutare mai importantă pentru export, cu toate concesiunile vânzătorilor”. Depozitele locale au stocat o cantitate de aproximativ 300 000–350 000 chintale de grâu, iar porumbul din recolta anului precedent era la mare căutare. Știrile care au circulat despre recolta slabă „americană și ungurească influențează mersul prețurilor acestui articol”. Sursele din Sankt Petersburg au anunțat „o secetă extremă în provinciile din Moscova, Tula, Kursk și Orel, făcând imposibilă orice lucrare agricolă. Desperarea e acolo generală, pericolul fiind dublu, în urma recoltei rele a anului corent și a prevederilor triste a viitorului, adică dacă semănăturile nu se vor face la timp”. Aceste impedimente i-au făcut pe țăranii ruși să-și vândă „vitele cu prețuri derizorii, pe când valoarea fânului, paiului și a făinei se urcă din zi în zi”⁵⁷.

Bursele din Brăila și Galați au fost animate de schimburi în nota firească a perioadei în care se desfășurau, cu o dominare a principalelor două cereale de export consacrate ale României, grâul și porumbul, dar exista și o cerere moderată de orz și secară. Negustorii din familia Mendl, Z. Focșăneanu și G. Nicolopulo, dar și casele comerciale Pignatelli, Angheloff & Co. și Fanciotti & Co. au fost extremi de activi⁵⁸.

Fluxul de știri sosit din celelalte bazine cerealiere a prezentat situația existentă în mediul de afaceri de la Rosario (Argentina) și a avut repercusiuni asupra celei locale. Se constata pe piața argentiniană de grâu „o tendință foarte fermă și zilnic urcări enorme atribuite în special depozitelor reduse și cumpărărilor efectuate continuu din partea speculațiunei și exportanțiunei pentru Brazilia. Calitățile superioare sunt foarte căutate cu prețuri urcate. Cantitățile grânelor fine exportate până acum pentru Brasilia, au atins săptămânal cifra de la 200–300 vagoane”. Dacă situația exporturilor masive către Brazilia și a prețurilor în creștere se menținea, amintea aceeași sursă, „nu e deci nicio îndoială [...] că vom intra în decembrie în recolta nouă fără un depozit. Prețurile obținute în Brazilia au fost atât de avantajoase că cu toată efinătatea navlurilor n-am exportat absolut nimica pentru Europa aproape 3 luni”. O situație similară s-a înregistrat și-n cazul rezervelor de porumb, unde „depozitele țarei fiind aproape cu desăvârșire epuizate și recolta anului trecut considerată ca în total vândută. Prevederile recoltei nouă sunt din contra în general bune”⁵⁹.

⁵⁶ *Ibidem*, an II, nr. 336, 17/29 octombrie 1896, p. 4.

⁵⁷ *Ibidem*, an III, nr. 486, 30 august/11 septembrie 1897, p. 4.

⁵⁸ *Ibidem*, an III, nr. 486, 30 august/11 septembrie 1897, p. 4.

⁵⁹ *Ibidem*, an III, nr. 487, 1/13 septembrie 1897, p. 2.

Deși se profila o situație internațională favorabilă pentru un export semnificativ la Brăila, în baza mișcării burselor internaționale, „indiferența cumpărătorilor din străinătate pentru grânele noastre au fost și astăzi motivele unei neactivități rare, tocmai în luna septembrie” din cauza lipsei grâului de foarte bună calitate. Iar „plasarea calităților inferioare, e aproape imposibilă în străinătate sau cu prețuri ridicole, cari nu sunt nici o legătură cu pretențiunile posesorilor noștri”. Un alt impediment în efectuarea unor tranzacții apreciable îl constituia încetarea cererii Ungariei, ca urmare a faptului că „speculațiunea din Pesta a cumpărat cantități mari de grâne rusești, care se vor încărca pentru Galatz, spre a fi transportate d-acolo pe calea danubiană pentru Ungaria. Cererea de porumb din recolta anului 1896 a rămas modestă și la prețurile din zilele anterioare⁶⁰.

Pe un timp friguros, tipic lunii decembrie, „s-au terminat ultimele încărcări [din anul 1897] cu mare dificultăți, plătindu-se prețuri destul de bune pentru toate felurile de cereale”. Pe 12/24 decembrie 1897 navigația pe Dunăre a fost suspendată și, inevitabil, „afacerile au încetat cu desăvârșire”. Dintre tranzacțiile derulate la bursa din Brăila pe 13/25 decembrie 1897, doar cinci la număr, s-a evidențiat cea dintre Rapaport & Fiu și Kirschen Fils, în care prima societate a vândut celelalte 5 vagoane de porumb, pe fondul existenței unor depozite „visibile” de porumb în portul Brăila. Acestea au totalizat aproximativ 3 365 de chintale. Rezerva de grâu s-a ridicat la 15 4211 chintale, cea de orz la circa 2 000 chintale, iar în magazine se găseau depozitate și aproximativ 3 400 chintale de secară⁶¹. Privită ca o evoluție în timp, după aproape un an, la finalul lui septembrie 1898, piața de la gurile Dunării „nu arată nici o schimbare în detrimentul posesorilor de cereale”, cu „toată slăbiciunea din străinătate”. Grânele din hinterland-ul danubian „găsesc cumpărători numeroși și prețurile ultimelor zile se mențin, mai cu seamă, pentru secară, orze și fasole”⁶². În valori absolute, cele mai însemnate afaceri încheiate la bursa din Galați pe 18/31 septembrie 1898 îi rețin drept vânzători pe B. Diamant și pe L. Mendl & Co., care au comercializat fiecare 8 vagoane de ovăz, respectiv orzoaică. Cumpărătorii, Coniardi și Carussos, au plătit sume cu până la 25% mai mari pentru marfa achiziționată, în comparație cu același tip de produse tranzacționate în aceeași zi la bursa de cereale gălățeană. A doua zi la Brăila bursa locală a fost dominată de afacerile negustorilor evrei Mendl, care au achiziționat cantități semnificative de orz și secară, pentru ca ulterior să-și rotunjească veniturile din specularea pieței locale sau prin mijlocirea unor schimburi cu partenerii externi din antrepozitele Europiei⁶³.

Până la primul război mondial, anii 1910 și 1911 au fost cei mai reprezentativi pentru exportul prin bursa Brăila, cu 14 004 700 chintale, respectiv 13 969 600 chintale de cereale vândute (grâu, porumb, orz, ovăz, secară, mei, fasole, rapiță – cu primele

⁶⁰ *Ibidem*, an III, nr. 490, 4/16 septembrie 1897, p. 1.

⁶¹ *Ibidem*, an III, nr. 553, 13/25 decembrie 1897, p. 4.

⁶² *Ibidem*, an IV, nr. 707, 19 septembrie/1 octombrie 1898, p. 1.

⁶³ *Ibidem*, an IV, nr. 707, 19 septembrie/1 octombrie 1898, p. 4.

două produse în prim-plan)⁶⁴. În termeni comparativi, în 1906 prin bursa Brăila s-au exportat 11 617 300 chintale de cereale, față de 8 291 490 chintale prin bursa Constanța și 6 309 400 chintale prin cea din Galați⁶⁵.

Un impediment major în efectuarea comerțului cu cereale în porturile dunărene era maniera de cântărire a produselor. Multă vreme s-au utilizat balanțe portabile, care au îngreunat buna desfășurare a activităților comerciale, dar se constatau și diferențe serioase între cantitățile menționate la plecare și cele ajunse la destinație. De multe ori exportatorii au primit cu 1–2 £ mai puțin pentru fiecare vagon trimis către antrepozitele europene. În 1907, Casa Goldstuck Heinze & Co. și-a deschis o filială la Brăila. Societatea cu sediul la Paris a avut drept atribuții supravegherea manipulării, stabilirea greutății mărfurilor și garantarea tranzacțiilor care au făcut uzul comerțului internațional. De la garanția firmei franceze erau eliminate cauzele naturale⁶⁶.

CONCLUZII

În opinia economiștilor români din epocă „bursa este regulatorul vieții economice a unui stat”, dar „nu toți au aceeași părere asupra rolului ce e chemată a avea această instituțiune”. Pentru mulți contemporani „bursa este un club de joc de cărți, un fel de încercare a norocului”. Dar progresul industriei și comerțului, forța lor reală, se stabilea în funcție de importanța și capacitatea operațiunilor. Pentru acest scop era nevoie a se crea diferite puncte de contact, întâlniri permanente între comercianți și industriași, pentru ca în această manieră să se stabilească legături între aceștia. Pentru comerțul românesc de la finele secolului al XIX-lea, bursele de comerț au fost maximumul pe care l-a putut „inventa o minte clară” la acea dată⁶⁷.

Precaritatea datelor nu poate oferi materialul necesar realizării unui studiu amănunțit asupra tranzacțiilor derulate prin bursele din Brăila și Galați. Aceste lipsuri influențează crearea unor serii statistice destinate unor cercetări ulterioare în baza cărora să se determine relațiile pieței dunărene cu marile centre bursiere și antrepozite euro-atlantice. Studiul de față a încercat recrearea unei imagini de ansamblu asupra modalităților prin care informațiile bursiere prezentate în publicațiile locale stabileau mersul schimburilor în cadrul comerțului cu cereale.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea s-a manifestat o tendință de creștere a schimburilor economice pe piața dunăreană, în baza relațiilor negustorilor și a caselor comerciale străine stabilite în porturile Brăila, Galați și Sulina cu mediul de afaceri din marile porturi europene. Realitățile bursiere din preajma anului 1900 prezintă o lume dominată de un element alogen pregnant implicat în cadrul tranzacțiilor cu

⁶⁴ SJBRAN, fond Camera de comerț și industrie Brăila, dosar 156/1931, f. 1; Gheorghe Iavorschi, *op. cit.*, p. 41–53.

⁶⁵ Daniela Bușă, *Comerțul exterior al României prin marile porturi cu țările din Sud-Estul Europei*, în „Revista Istorică”, seria nouă, vol. 3, nr. 9–10, 1992, p. 966.

⁶⁶ Emil Octavian Mocanu, *op. cit.*, p. 465.

⁶⁷ Achille Șaraga, *Istoricul burselor și valorificarea acțiunilor românești*, București, Cultura Națională, 1926, p. 5.

cereale din hinterland-ul dunărean. Acest aspect subliniază caracterul internațional al tranzacțiilor, dar și menținerea la cote mai reduse, spre deosebire de perioada anterioară, a importanței relațiilor familiale în cadrul modalităților de informare securizată, pe fondul apariției mijloacelor de comunicare rapidă.

La cumpăna dintre secolul al XIX-lea și al XX-lea în porturile Dunării maritime s-a menținut o stare de neadaptare la realitățile economice ale marilor piețe internaționale. Chestiuni organizatorice, precum existența mai multor unități de măsură, imposibilitatea determinării cu exactitate a greutateii grânelor ori frecvențele schimbări ale tarifelor vamale, au împins piața de cereale de la gurile Dunării într-un aparent con de umbră. Cu toate că din secolul al XIX-lea informația circula cu o rapiditate mai mare decât cea a ambarcațiunilor transportatoare de mărfuri, de cele mai multe ori fluxul de informații sosit în porturile dunărene cu ajutorul telegrafului și al telefonului nu a venit în timp util și nu poate fi considerat un element definitoriu în cadrul operațiunilor bursiere. Schimburile comerciale derulate pe bursa din Brăila trebuie privite ca operațiuni în cadrul unui sistem mai amplu. Ele nu se exprimă într-o manieră comparativă cantitativă, precum cele din America și Europa occidentală, ci calitativă, prin frecvența operațiunilor derulate de către unele dintre cele mai mari case comerciale internaționale, bine conectate la realitățile bursiere și la antepozitele europene.

După desființarea în 1883 a regimului de *porto franco* în porturile românești de pe sectorul maritim al Dunării, piața de cereale s-a adaptat rapid la noile realități fiscale și de depozitare din porturile propriu-zise și din incinta docurilor. Pentru portul Brăila începea o nouă eră, la fel de reprezentativă precum cea anterioară, ca parte componentă a unui piețe mondiale de cereale, iar la Galați se instala sediul principalilor importatori.

GRAINS TRADE THROUGH THE STOCK EXCHANGES OF BRĂILA AND GALAȚI (LATE 19th CENTURY – EARLY 20th CENTURY)

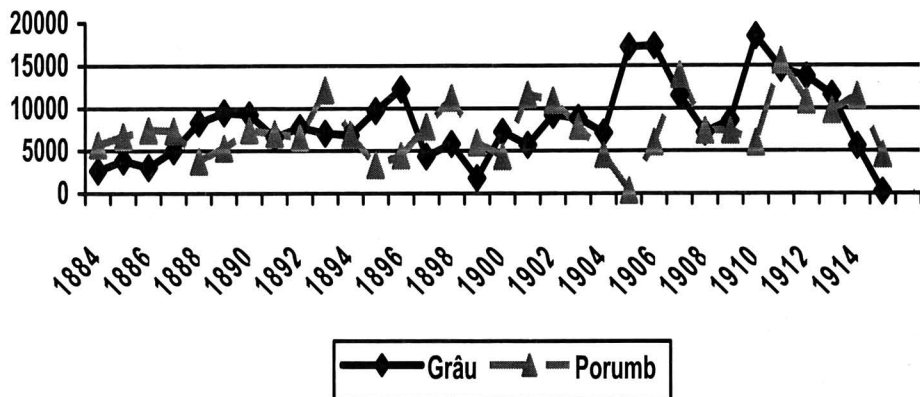
Abstract

After gaining political independence in 1878, Romania aimed to strengthen its economic presence on the international markets. The new commercial orientation of the country towards Austria-Hungary, through the provisions of the Customs Convention of 1875, had visible results on the overall trade of Romania during the times of the commercial war (1886–1892) against the Dual Monarchy. Profound changes in the structure of the Danubian ports of Brăila and Galați were introduced in 1883. The free-port regime was abolished, and the liberal government in Bucharest started to impose its intention of constructing warehouses at Brăila and Galați. Another important measure was the emergence of stock exchanges in the two outlets. This paper aims to present the grain trade carried through the bourses of Brăila and Galați, the most representative such institutions from the Danubian hinterland. It aims to show how the flow of information arrived from the European deposit ports and world markets via telegraph, telephone, and media influenced the transactions on the stock exchanges of Brăila and Galați.

Keywords: Brăila, Galați, stock exchange, grain trade, customs taxes, foreign trade.

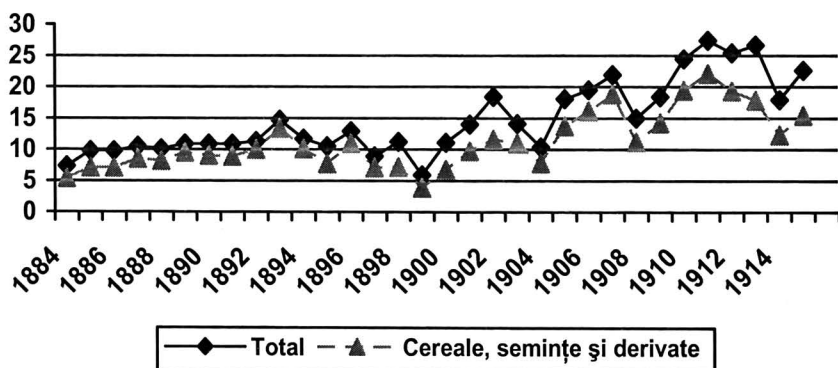
ANEXE

Fig. 1.
Exportul de grâu și porumb al României după cantitate
(1884-1915), în mii chintale

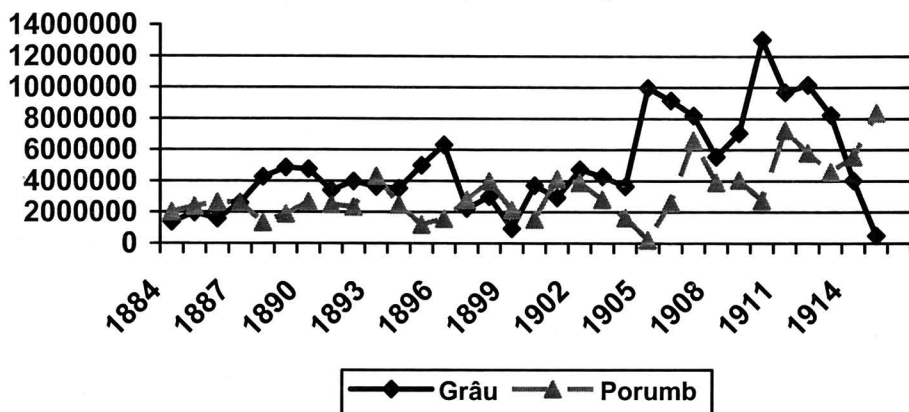
Sursa: Victor Axenciuc, *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice. 1859-1947*, vol. III, *Monedă-credit-comerț-finanțe publice*, București, Editura Academiei Române, 2000, p. 369-374.

Fig. 2.
Exportul general al României în comparație cu cel de cereale, în
expresie valorică, în milioane de lire sterline
(1884-1915)

Sursa: *Ibidem*, p. 363-368.

Fig. 3.
Exportul României de grâu și porumb al României în
lire sterline (1884-1915)

Sursa: *Ibidem*, p. 375–380 [date recalculate de noi din lei în lire sterline].

Tabelul 1
Cantități de cereale negociate prin bursa Galați
între anii 1883–1887 (în chintale)

Anul	Grâu	Porumb	Secară	Orz	Ovăz
1883	58 703, 59	91 628, 19	105 830, 13	81 019, 55	6 171, 13
1884	36 362, 50	279 386, 60	88 649, 63	68 587, 68	921, 44
1885	59 644, 99	146 625, 06	108 478, 09	91 490, 84	19 753, 40
1886	28 747, 86	197 745, 66	89 770, 56	36 932, 80	2 860, 00
1887	30 724, 58	249.093,07	118 165, 59	39 826, 06	5 045, 00
Total	214 183, 52	964 478,58	510 894, 00	317 856, 93	54 504, 37

Sursa: „Bursa de Galați”, anul I, nr. 2, Galați, 1 martie 1888, p. 17.

Tabelul 2
Sume încasate în anii 1883–1887 pentru operațiunile derulate
prin bursa Galați

Produs	Suma încasată (£)
Grâu	375 348
Porumb	1 072 081
Secară	628 833
Orz	340 602
Ovăz	20 795
Rapiță	3 659
Mei	695
Fasole	8 241
Semințe de cânepă	452
Total	2 450 770

Sursa: *Ibidem*.

Tabelul 3
Operațiunile zilnice ale Bursei din Brăila, 2/14 mai 1895

Vânzător	Cumpărător	Marfa	Cantitatea (în chintale)
Frateli Bach	I. Millas	grâu	147
Z. Zimfirescu	Goldvurm	porumb	169
I.G. Sasu	Goldvurm	porumb	44
Lupescu	A. Ertling	orz	48
Lupescu	A. Ertling	orz	24
George Nistor	Graetz & Fischer	porumb cincantin	48
George Nistor	Graetz & Fischer	secară	29
George Nistor	B.I. Kivitsch	porumb	40
Reiss & Ekstein	L. & M. Feitler	porumb cincantin	35
Reiss & Ekstein	Louis Dreyfus	porumb	18
Reiss & Ekstein	A. Ertling	secară	22

Sursa: „Semaphore de Brăila: Buletinul comercial al Portului Brăila”, an I, nr. 1, Brăila, 2/14 mai 1895, p. 3.

Tabelul 4
Operațiunile zilnice ale Bursei din Brăila, 2/14 august 1895

Vânzător	Cumpărător	Marfa	Cantitatea (în chintale)
Tem. Dimitriadi	A. Embiricos	grâu	123
G. Nistor	Max Wolf	grâu	37
G. Nistor	Max Wolf	grâu	44
G. Nistor	Max Wolf	grâu	44
G. Nistor	Max Wolf	grâu	20
G. Nistor	Max Wolf	secărățer	24
G. Nistor	Graetz & Fischer	navetă	22
Marmorosch Blank & Co.	L. & M. Feitler	grâu	66
Marmorosch Blank & Co.	L. & M. Carnevali	grâu	350
Georgief	Jeiteles	grâu	219
Fulga	Galiațato freres	grâu	88
M. Ionescu	I. Millas	grâu	61
I Cottis	L. Mendl & Co.	grâu	59
I Cottis	O. Silberstein	grâu	59
I. Archondi	I. Zoref	grâu	148
V. P. Sassu	I Zoref	grâu	90
I. Gussi	L. Mendl & Co.	grâu	84
Frateli Bach	B. Kivitch	porumb	153
Frateli Bach	A. Lombardo	porumb roșu	149
O. G. Haracopo	Loewenton	porumb roșu	159
Traclos & Lecos	Herpstein Rappaport	orzoiacă	150
G. Faranga	Sammel & Friedeberg	secară	65
G. Zangaridi	I. Zoref	grâu	18
G. Zangaridi	I. Zoref	grâu	18
G. Zangaridi	I. Zoref	grâu	22
G. Zangaridi	M. Volf	grâu	22
D. Vlasopulos	B. Kivitsch	grâu	44
G. Nistor	M. Wolf	grâu	70

Sursa: *Ibidem*, an I, nr. 74, Brăila, 2/14 august 1895, p. 3.

Tabelul 5
Operațiunile zilnice ale Bursei din Brăila, 3/15 august 1896

Vânzător	Cumpărător	Marfa	Cantitatea (în chintale)
Gussi	Th. Mendl	Grâu	48
A. Lombarde	Peirano Fils & Co.	Grâu	149
N.V. Perlea	G. Nicolopulo	Grâu	116
Geavide	L. Hirsch	Grâu	57
F-Ții Bach	A. Kirchen	Grâu	53
F-Ții Bach	A. Kirchen	Grâu	9
Zelescovici & Cosar	Silberstein	Grâu	202
Marmorosch Blank & Co.	A. Kirschen	Grâu	23
Marmorosch Blank & Co.	Th. Mendl	Grâu	228
Sigismund Stitrass	B. Kivitsch	Grâu	53
Sigismund Stitrass	B. Kivitsch	Grâu	27
Sigismund Stitrass	B. Kivitsch	Grâu	18
Sigismund Stitrass	Goldwurm	Grâu	18
Sigismund Stitrass	L. Dreyfus & Co.	Grâu	18
Sigismund Stitrass	Gallatzato	Grâu	26
D. Caruso	S. Esenstein	Grâu	27
D. Caruso	B. Kivici	Grâu	indescifrabil
D. Caruso	B. Kivici	Grâu	22
Anton Nicolau	Max Volf	Grâu	44
Schönfert	B. Kivici	Grâu	57

Sursa: *Ibidem*, an II, nr. 279, Brăila, 3/15 august 1896, p. 4.

Tabelul 6
Operațiunile zilnice ale Bursei din Brăila, 17/29 octombrie 1896

Vânzător	Cumpărător	Marfa	Cantitatea (în chintale)
I. Ekstein	Sam. & Friedeberg	secară	18
I. Ekstein	Aron Kirschen	grâu	35
I. Ekstein	Herpstein Rapaport & Co.	orz	18
I. Ekstein	I. Dreyfus & Co.	orz	18
I. Ekstein	Herpstein Rapapor	secară	26
I. Ekstein	Herpstein Rapapor	orz	18
G. Zangaridi	L. Dreyfus & Co.	orz	18
I. G. Sassu	C. Nicolopol	grâu	53
I. G. Sassu	C. Nicolopol	grâu	35
I. G. Sassu	M. Wexler	secară	88
I. G. Sassu	F-Ții Bach	orz	53
I. G. Sassu	L. Dreyfus & Co.	orz	22
G. Grosovich	G. Nicolopol	grâu	18
D. Caruso	H. Goldenzveig	orz	29
D. Caruso	M. Daniel	ovăz	22
D. Caruso	M. Schmierer	ovăz	22
L. Brociner	M. Chrisoveloni	orz	145
L. Brociner	M. Chrisoveloni	orz	123
A. Verona	M. Chrisoveloni	orz	158
I. Petcu	M. Wechsler	secară	35

Tabelul 6 (continuare)

I. Petcu	M. Wechsler	secară	63
Geavides	I. Hirsch	porumb	92
Geavides	I. Hirsch	porumb	205
P.D. Vamvuri	B. Kivici	grâu	37
L. Dimitriade	Th. Mendl	grâu	49
F. Carnevali	Th. Mendl	grâu	292
F. Carnevali	Th. Mendl	secară	136
Th. Mendl	M. Chrisoveloni	orz	101

Sursa: *Ibidem*, an II, nr. 336, Brăila, 17/29 octombrie 1896, p. 4.

Tabelul 7

Operațiunile zilnice ale Bursei din Brăila, 29/10 – 30/11 august/septembrie 1897

Vânzător	Cumpărător	Marfa	Cantitatea (în chintale)
E. Georgief	Z. Focșăneanu	grâu	118
Tem. Dimitriade	Z. Focșăneanu	grâu	142
C. Dimitriadis	B. Diamant	porumb	320
Tzuclos & Lecos	B. Diamant	porumb	118
I. Zoref	L. Mendl & Co.	porumb	569
Rapaport & Fiu	L. Mendl & Co.	orz	200
Rapaport & Fiu	Sam & Friedebeg	grâu	300
Rapaport & Fiu	L. Mendl & Co.	grâu	153
F-ții Bach	P. Kirschen	porumb	307
O. Silberstein	F. Carnevali	porumb	736
Marmorosch Blank & Co.	L. Mendl & Co.	grâu	156
Marmorosch Blank & Co.	L. Mendl & Co.	porumb	135
Eulogiu Georgief	B. Diamant	orz	400
Jeschek & Co.	B. Diamant	grâu	47
Jeschek & Co.	Fanciotti & Co.	grâu	103
L. Dreyfus & Co.	Fanciotti & Co.	porumb	613
Draco	L. & M. Feitler	porumb	350
N. V. Perlea	I. Zoref	porumb	10 100
N. V. Perlea	G. Nicolopulo	porumb	40
N. V. Perlea	G. Nicolopulo	porumb	69
N. V. Perlea	G. Nicolopulo	porumb	46
C. Dimitriade	M. Wechsler	porumb	307
M. Wechsler	Frați Galiatzato	grâu	90
Sigismund Strass	Sam. & Friedeberg	grâu	200
B. Zippa	Pignatelli, Angheloff & Co.	porumb	77
B. Zippa	Pignatelli, Angheloff & Co.	porumb	64
Schönfeld & Focșăneanu	I. Moref	porumb	1 800
A. Carandino	Th. Mendl	secară	44
Eulogio Georgief	O. Silberstein	sem. de in	53
Niculescu & Cicei	Kirschen Fils	secară	200
Niculescu & Cicei	B. Kivitsch	grâu	300
I.G. Sassu	M. Daniel	fasole	300

Sursa: *Ibidem*, an III, nr. 486, Brăila, 30 august/11 septembrie 1897, p. 4.

Tabelul 8

Operațiunile zilnice ale Bursei din Galați, 23/4 – 27/8 august/septembrie 1897

Vânzător	Cumpărător	Marfa	Cantitatea (în chintale)
Topali	Is. Stern	grâu	131
Dimitriu	Is. Stern	secară	79
Topali	Is. Stern	orzoiacă	88
Tipaldo	Focșăneanu	orz	175
N. Athanasuli	B. Diamant	porumb	263
Micznik	L. Mendl & Co.	porumb	110
Georgiadi	L. Mendl & Co.	porumb	44
L. Mendl & Co.	Deutsch	grâu	66

Sursa: *Ibidem*.

ANTANTA *VERSUS* TRIPLA ALIANȚĂ. CONSIDERAȚII PRIVIND COMPETIȚIA PENTRU „CUCERIREA” ȚĂRILOR DIN SUD-ESTUL EUROPEI

DANIELA BUȘĂ
(*Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”*)

Asasinarea la Sarajevo, la 28 iunie 1914, a arhiducelui Franz Ferdinand, moștenitorul tronului austro-ungar, a constituit, se știe, pretextul pentru declanșarea unui război cum nu mai cunoscuse omenirea până atunci. Cauzele reale sunt complexe, profunde și multiple și sunt legate de evenimentele din ultimele cinci decenii și anume: evoluția politică de pe continentul european, implicarea diplomatică, alianțele dintre puterile europene, apărute după înfrângerea Franței la Sedan și a proclamării Imperiului german (al II-lea *Reich*), naționalismul, disputele anterioare iscate din varii motive și rămase nerezolvate, lipsa resurselor de materii prime și a piețelor de desfacere pentru industria occidentală și central-europeană, guvernarea fragmentară, cursa înarmărilor. Nu ne propunem o analiză a acestora, care de altfel au mai stat în atenția istoriografiei române și străine. Demersul nostru se vrea o bază de discuție privind locul și rolul sud-estului Europei în planurile celor două alianțe politico-militare în perspectiva unei confruntări, precum și modalitățile de atragere a statelor zonei într-o tabără sau alta, având în vedere numai aspectele economico-financiare, ultimele, de o importanță deosebită, dovedindu-se mult mai practice, mai persuasive și cu mult mai multe șanse de izbândă.

Indiferent de conținutul alianțelor și al înțelegerilor dintre state, ca și de intențiile celor ce le-au încheiat, faptul că Europa era împărțită în două tabere rivale devenise o realitate cu mult înainte de constituirea, în 1907, a Antantei. Simpla înțelegere anglo-rusă, care infirma una din certitudinile politicii externe germane¹, era suficientă pentru a-i trezi la realitate pe diplomații de la Wilhelmstrasse, dacă nu ar fi fost orbiți de ambițioasele țeluri pe care și le propuseseră.

În mare măsură interesele celor ce alcătuiau Tripla Înțelegere nu erau convergente, iar divergențele cu Tripla Alianță, cu o singură excepție, nu erau de natură să genereze un conflict între tabere. Astfel, în afară de Franța, care era interesată să redobândească Alsacia și Lorena, Marea Britanie s-ar fi mulțumit să ajungă la un compromis cu Germania în privința supremației navale, iar Rusia, care nu avea

¹ Diplomația germană socotea rivalitatea anglo-rusă și anglo-franceză tradițională. Ca atare, în opinia factorilor de decizie de la Berlin, acordul franco-rus din 1892 restabilea un echilibru de forțe în Europa, iar situarea Marii Britanii de o parte sau alta nu ar fi dus decât la distrugerea acestui echilibru, la care britanicii țineau foarte mult.

motive reale de divergență cu Germania, s-ar fi înțeles cu Berlinul, dacă acesta dorea. Singurul punct cu adevărat sensibil erau relațiile franco-germane, a căror armonizare nu se putea realiza fără rezolvarea problemei celor două provincii.

Mult mai precisă și mai riguroasă în organizare, Tripla Alianță s-a dovedit mai puțin viabilă decât aparent formula Antantă. Rivalitățile în creștere dintre Italia și Austro-Ungaria privind unele regiuni din spațiul sud-est european au dat naștere la un paradox: pentru stăvilirea creșterii influenței Dublei Monarhii la sudul Dunării, diplomația italiană considera că menținerea Triplei Alianțe era, deocamdată, singura soluție.

Un rol aparte în acest context a revenit marii finanțe și implicit capitalului, care la începutul secolului al XX-lea dobândise un rol și o importanță fără precedent. Fără a fi apanajul uneia sau alteia dintre tabere, capitalul a devenit treptat cea mai importantă armă în racolarea de noi membri sau în menținerea celor deja existenți, uzitată de partenerii cei mai puternici. Relațiile economice, financiare, comerciale, monetare alcătuiau astfel o rețea tot mai ramificată și complexă între state, societăți, indivizi, de care oamenii politici trebuiau să țină seamă. Niciodată până atunci puterea și influența oamenilor de afaceri nu au fost atât de mari, atât de lipsite de supraveghere și control. La cererea și uneori la presiunea lor, statul, prin instrumentele și organisme ale lui, era solicitat, chiar presat în unele cazuri, să faciliteze plasamentele de capital și mărfuri. Atâta vreme cât obiectivele marii finanțe erau îndeplinite, adică asigurarea securității și a randamentului scontat, nu existau prejudecăți legate de politică sau ideologie. Mărturie stau plasamentele bancherilor britanici² și francezi pe piața germană în secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Cuantumul ridicat al acestora a contribuit în bună parte la avântul industrial al Germaniei. În schimb, riscul unui conflict ca și o situație politică incertă puneau în discuție securitatea și implicit randamentul plasamentului și aveau drept consecință, în marea majoritate a cazurilor, respingerea solicitării. Așa se explică refuzul de a credita de pildă Grecia, în 1896, când revolta din Creta și tulburările din teritoriile cu populație majoritar elenă din Imperiul otoman, sprijinite de Atena, aveau să ducă la declanșarea războiului greco-otoman (1897)³, ca și ezitarea bancherilor francezi de

² În 1820 bancherii londonezi acordau guvernului Prusiei două împrumuturi necesare redresării țării după războaiele napoleoniene. În 1850 aceeași finanță oferea credite generoase negustorilor și navigatorilor din Hamburg, iar în 1860 participa cu sume considerabile la construirea rețelei de cale ferată germană. Pentru detalii vezi Jacques Bariéty, Raymond Poidevin, *Les relations franco-allemandes 1815–1975*, Paris, Armand Collin, 1977, p. 12; Raymond Poidevin, *Les relations économiques et financières entre France et l'Allemagne de 1898 à 1914*, Paris, 1969.

³ Războiul a constituit lovitura decisivă pentru finanțele Greciei. Învinsă, ea nu numai că nu obținea Creta, dar era obligată la plata unei despăgubiri de război de cca 94 milioane franci și la cedarea unor teritorii de graniță. În imposibilitatea de a onora datoriile scadente, ca și pe cele recente, Grecia a fost nevoită să accepte, în ianuarie 1898, controlul Comisiei financiare internaționale, alcătuită din reprezentanții a șase mari puteri (Franța, Marea Britanie, Germania, Italia, Austro-Ungaria, Rusia). În mai, același an, statul grec obținea, pe piața pariziană, un împrumut de 120 de milioane, garantat de concesionarea unor dintre veniturile statului (sare, hârtie, țigări, chibrituri, cărți de joc, smarald de Naxos, veniturile vămii Pireu). Pentru detalii vezi Jacques Thobie, *Investissements et imperialismes français dans l'Empire Ottoman 1895–1914*, Paris, 1977, p. 137–138; E. Driault et M. Lhéritier, *Histoire diplomatique de la Grèce de 1821 à nos jours*, vol. IV, Paris, 1925–1926, p. 327–329; G.S. Papadopoulos, *England and the Near East 1896–1897*, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki, 1969, p. 195–225.

a da curs cererii de finanțare a unui împrumut avansat de Rusia în 1905, din cauza situației interne incendiare și a angrenării în conflictul cu Japonia. Totuși, grupul german Bleichröder, la solicitarea expresă a împăratului Wilhelm al II-lea, a acordat un avans și aceasta din rațiuni politice, *Kaiser*-ul sperând că astfel dovedea Petersburgului fragilitatea și chiar inutilitatea alianței franco-ruse și netezea calea unei apropieri germano-ruse.

Obiective și țeluri comune au impus marii finanțe europene relații strânse în interiorul fiecărui grup, diversificarea raporturilor cu exteriorul și abandonarea viziunii naționaliste, ceea ce s-a materializat prin deschiderea de filiale, de case clientelare în țări rivale politic. Astfel, în rețeaua de parteneri ai Banque de l'Union Parisienne se aflau cunoscute bănci și grupuri bancare din țări ale Triplei Alianțe, ca Banca de Credit Funciar Ungar (legată în aceeași măsură și de Banque de Paris et des Pays-Bas), în vreme ce Société Générale avea relații bune cu Länderbank, iar în consiliul ei de administrație se regăseau doi cetățeni austrieci: bancherii Adler și Spizer.

Cei mai însemnați finanțatori ai lumii și implicit ai Europei erau Marea Britanie, Franța și Germania. La începutul secolului al XX-lea plasamentele Marii Britanii în străinătate se ridicau la 100 de miliarde franci, ale Franței la 37 de miliarde franci și ale Germaniei la 20 de miliarde franci. În ajunul primului război mondial ordinea rămăsese aceeași, Marea Britanie deținând 43% din totalul capitalului investit în diverse zone pe glob, Franța 20%, iar Germania 13%⁴.

Plasamentele finanței străine pe piața externă au fost generate deopotrivă de considerente economice și politice. Primele țineau de nivelul de dezvoltare, de cantitatea de lichidități, de rata profitului creditorului, iar celelalte de interesele imediate și de perspectivă ale statului. Germania, de pildă, a contribuit la finanțarea țărilor ce constituiau piețe de desfacere sigure și avantajoase pentru mărfurile ei, a statelor aliate, a celor considerate drept potențiali aliați, dar și a țărilor unde își putea impune cu ușurință influența și controlul. De multe ori guvernul de la Berlin a făcut presiuni asupra bancherilor germani pentru a participa la împrumuturile externe ale Austro-Ungariei, României și Bulgariei și a sprijinit și impulsionat prezența „Deutsche Bank” în construcția căii ferate spre Bagdad.

Printre considerentele economice de o importantă capitală era rata sporită a dobânzii. Astfel, dacă în Europa apuseană rata dobânzii era de 3–4%, în sud-estul continentului împrumuturile de stat aduceau o rată de 7%, iar investițiile în industrie de 8–12%, la care se adăugau și alte avantaje⁵. În aceste condiții câștigurile obținute de creditor erau substanțiale. Numai în 1914, de pildă, debitorii contribuiseră cu sume importante la profitul de 3 miliarde de franci înregistrat de finanța franceză și la cel de 1 400 de milioane de mărci al finanței germane⁶.

În ajunul izbucnirii primului război mondial țările din sud-estul Europei beneficiau de 14% din totalul investițiilor străine în Europa, ocupând locul al treilea

⁴ Maurice Baumont, *L'essor industriel et l'imperialisme colonial (1878–1904)*, Paris, 1965, p. 380.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Raimond Poidevin, *op. cit.*, p. 53; Simeon Damianov, *Aspects économiques de la politique française dans les Balkans au début de XXe siècle*, în „Etudes Balkaniques”, Sofia, nr. 4, 1974, p. 9.

după Rusia cu 36% și Austro-Ungaria cu 23%⁷. În vreme ce finanța engleză și-a diminuat constant participarea în Europa, cifrându-se undeva în jurul valorii de un miliard de franci, cea mai mare parte fiind dirijată către Imperiul otoman (numai 400 de milioane de franci către țările balcanice), cea franceză și-a sporit constant investițiile ajungând în 1914 la peste 3 miliarde de franci (800 milioane de franci în Serbia, 780 milioane de franci în România, 700 milioane de franci în Grecia, 512 milioane de franci în Bulgaria). Imperiul otoman absorbea 6–7% din plasamentele externe ale Franței⁸. La acea dată, din capitalul francez investit pe continent 43% era destinat Rusiei, 30% țărilor occidentale, 17% țărilor balcanice și 10% Austro-Ungariei⁹. Ofensiva economică și politică a Germaniei și Austro-Ungariei în Balcani a determinat Franța să treacă la o politică mai activă în zonă și, după 1911, să abandoneze definitiv politica de menținere a *statu quo*-ului în Balcani, venind astfel în întâmpinarea Rusiei, a cărei preocupare continua să fie supremația asupra Strămtorilor și eliminarea Imperiului otoman din Europa.

Cât privește Germania, ea se impusese încă din ultimii ani ai secolului al XIX-lea drept al doilea mare creditor al Europei de sud-est, după Franța. La începutul secolului al XX-lea influența ei economică în această zonă s-a accentuat, în strânsă legătură cu dezvoltarea industrială, cu sporirea participării la comerțul mondial, cu nevoia de piețe de desfacere și debușee de materii prime. Fenomenul trebuie privit și prin prisma raportului dintre dezvoltarea economică și politica externă a Germaniei, dintre interesele și obiectivele ei în Balcani și în Orientul Apropiat. Pentru finanța germană zona sud-estului Europei a avut o însemnătate deosebită dat fiind și interesul față de evoluția economică și politico-militară a tinerelor state. În acest context, capitalul a fost principala armă datorită diversității ariilor de plasament: împrumuturi de stat, finanțarea unor instituții bancare, a unor ramuri din industria națională, lucrări de utilitate publică, infrastructură. Dacă în 1900 capitalul german se ridica la 1,1 miliarde mărci¹⁰, la sfârșitul primului deceniu al secolului al XX-lea însuma 2 miliarde mărci (1,1 mărci = 1,2 franci), adică 11% (cca o cincime) din totalul investițiilor germane în Europa¹¹, pentru ca în ajunul primului război mondial să înregistreze 3,5 miliarde mărci, din care 1,8 miliarde mărci în Imperiul otoman și 1,7 miliarde mărci în celelalte țări din zonă¹². Sporul spectaculos a fost determinat de implicarea Berlinului în finanțarea unor proiecte de anvergură, cum era construcția căii ferate spre Bagdad. Pentru o evaluare corectă nu trebuie omisă nici participarea indirectă, prin intermediul capitalului austro-ungar ce provenea în

⁷ Victor Axenciuc, *Penetrația capitalului străin în România până la primul război mondial* (I), în „Revista de Istorie”, t. 34, nr. 5, 1981, p. 825.

⁸ René Girault, *Les Balkans dans les relations franco-russes en 1912*, în „Etudes Balkaniques”, Sofia, nr. 4, 1974, p. 79.

⁹ Rondo Cameron, *La France des patriotes de 1851 à 1918*, Paris, 1985, p. 381.

¹⁰ „Revue Commerciale du Levant. Bulletin Mensuel de la Chambre de Commerce de Constantinople”, I, Constantinople, 1902, p. 31–34.

¹¹ Conform *Deutsche Geschichte*, vol. 2, Berlin, 1967, p. 740; M. Latimer, *Das Ausländ-ende Kapital auf dem Balkan*, în „Weltwirtschaftliches Archiv”, 1938, 11, p. 469–470.

¹² Raymond Poidevin, *op. cit.*, p. 52.

mare parte de pe piața germană. Alianța politică, diminuarea plasamentelor pe piața rusă au transformat Austro-Ungaria în principala beneficiară a investițiilor germane de capital în Europa (peste 3 miliarde mărci), din care o parte luau drumul Balcanilor sub forma unei finanțări austro-ungare.

Paradoxal, dar atâta timp cât interesele financiare au fost convergente, concurența dintre capitalul francez și german a funcționat pe toate planurile. Astfel, din cele 12 împrumuturi obținute de România în intervalul 1890–1914, toate pe piața germană, participarea finanței franceze a fost nelipsită, cu o singură excepție (1913), și a sporit de la 22% în 1899, la 33% în 1910. În același timp, au existat momente când băncile franceze dădeau impresia că ar fi dorit să finanțeze, în majoritate sau chiar în totalitate, unele dintre împrumuturile României. Dar de fiecare dată condiții, termene, angajamente, lipsa de încredere și chiar nesiguranța plasamentului au fost invocate și au împiedicat reușita. Tot atât de adevărat este și faptul că inițiativa a aparținut în toate cazurile României, care a sperat întotdeauna că Parisul nu va rămâne insensibil la solicitările ei. O primă încercare a avut loc în 1899, când conjunctura generată de criza financiară de pe piața europeană¹³ și starea finanțelor României au făcut dificile negocierile pentru contractarea unui împrumut extern. Demersurile din aprilie 1899 ale lui Alexandru Beldiman, ministrul României la Berlin, pe lângă A. Hansemann, directorul băncii „Diskonto Gesellschaft”, respectiv ale lui Gheorghe Manu, ministrul român de Finanțe, pe lângă reprezentantul aceleiași bănci la București¹⁴, au evidențiat prudența finanței germane, care sfătuia guvernul român să amâne un timp cererea. În vara aceluiași an și consorțiul de bănci franceze („Banque de Paris et des Pays Bas”, „Société Générale”, „Comptoir d’Escompte”), chestionat în acest sens de oficialitățile de la București, informa că nu era dispus „să absoarbă material de o așa însemnată” și cu atât mai puțin să preia în totalitate un împrumut, propunând la rândul-i o amânare¹⁵. Atitudinea finanței franceze era dictată nu numai de criza financiară, dar mai cu seamă de relațiile politice și economice româno-germane. Potrivit instrucțiunilor primite de ministrul Franței la București, A. Henry, acceptarea unui împrumut era posibilă numai în urma unor negocieri directe cu băncile pariziene legate de industria de armament și era condiționată de comenzi ferme, însoțite și de o serie de concesiuni avantajoase¹⁶, ceea ce ar fi însemnat practic reorientarea politico-economică a României către Franța.

Tot atât de adevărat este că nici grupul de bănci germane din jurul lui „Diskonto Gesellschaft” nu era dispus să abandoneze piața românească și cu atât

¹³ Războiul anglo-bur și afacerea Dreyfus au adus prejudicii importante finanței occidentale și în special celei franceze și au accentuat sentimentul de instabilitate. În același timp piața de capital europeană era solicitată tot mai intens de cererile de investiții în China și Asia Mică, unde profiturile se anunțau mult mai atractive. Urmarea imediată a tuturor acestora a fost creșterea ratei dobânzii pe piața londoneză de la 2,8% la cca 3,7%, spor înregistrat și pe celelalte piețe de capital europene.

¹⁴ „Diskonto Gesellschaft” a participat cu un capital însemnat la crearea Băncii Generale Române și avea un reprezentant în consiliul de administrație al acesteia.

¹⁵ *Desbaterile Adunării Deputaților 1899–1900* (în continuare *D.A.D.*), nr. 65, ședința din 18 martie 1900, p. 1159.

¹⁶ *Documents Diplomatiques Français (1871–1914)* (în continuare *D.D.F.*), 2e série (1901–1911), vol. I, Paris, 1930, doc. nr. 57, p. 69, și doc. nr. 531, p. 637.

mai puțin Germania să renunțe la poziția de principal partener economic. Ceea ce se dorea era obținerea de lichidități de la finanța franceză, o cotare la bursă și o sporire a ratei dobânzii. Băncile occidentale intuiau că situația era de așa natură încât guvernul de la București, constrâns de nevoia stringentă de finanțare, părea dispus să accepte clauze destul de dure. De altfel, în august 1899, la reînnoirea solicitării, A. Hansemann îi comunica lui Gheorghe Manu decizia creditorilor de a mări dobânda cu unu-două procente. Tot atunci băncile franceze respingeau cotarea la Bursa din Paris a bonurilor de tezaur românești, deși, cu un an în urmă, aceeași bursă admisesese cotarea valorilor românești la un miliard de franci, din care 40% erau deținute de finanța franceză¹⁷. În acest mod se încerca forțarea guvernului român ca să admită rezolvarea „afacerii Hallier” conform dorinței părții franceze¹⁸. În cele din urmă, contractul de împrumut a fost semnat la 7/19 noiembrie 1899 cu finanța germană, la finanțare participând în înțelegere și cea franceză, primei revenindu-i 2/3, adică 66,7%, iar celeilalte 1/3, respectiv 21,5%¹⁹. Din cele 175 milioane lei, rambursabili în 5 ani, România obținea 156 milioane lei, din care 104 milioane au fost folosite pentru acoperirea bonurilor de tezaur, restul de 52 milioane fiind destinate finanțării pierderilor bugetare și continuării lucrărilor la obiective de interes național. Potrivit calculelor economiștilor, rata reală a dobânzii a fost de 8,18%, adică superioară cu trei procente față de prevederile din contract²⁰.

¹⁷ Pierre Guillen, *L'Expansion: 1831–1898*, Paris, 1984, p. 346.

¹⁸ Firma franceză „Adrian Hallier” obținuse în 1895, în urma licitației organizate de Ministerul Lucrărilor Publice, concesiunea lucrărilor de construcție și modernizare a portului Constanța, în valoare de 30 milioane lei. Începute în primăvara anului următor, prin construcția căii ferate Constanța-Canara, lucrările au mers mult prea încet față de termenele prevăzute în contract. Lipsa capitalului, corelată cu cea a utilajului și cu întârzieri în livrarea materiei prime, a pus firma în imposibilitatea finalizării contractului. La somațiile Ministerului Lucrărilor Publice, aceasta anunța în 1899 încetarea construcției și rezilierea unilaterală a contractului. Luând act de noua situație, beneficiarul a continuat execuția în regie proprie, dar firma franceză, considerându-și lezate interesele, a acționat statul român în judecată. Presată de angajamentele din contractul împrumutului din 1899, justiția română a fost nevoită să accepte o rezolvare favorabilă firmei franceze, contrar prevederilor din contract. Firma primea o despăgubire de peste 6 milioane de franci, mult superioară investițiilor făcute și era scutită de plata unor amenzi sau daune așa cum era normal. Astfel se aducea un însemnat prejudiciu statului român. Pentru lucrările firmei franceze, cauzele rezilierii contractului și procesul cu statul român vezi: *D.A.D.*, nr. 17, șed. din 15 dec. 1899, p. 163–181; *ibidem*, nr. 52, șed. din 2 mar. 1900, p. 915–923; Constantin Bacalbașa, *București de altădată*, vol. II, p. 281; Mircea Roșculeț, *Fondarea și construcția portului Constanța*, în „Buletinul Institutului Economic Român”, an XVII, nr. 1–4, 1938, p. 40–42 și 67–70; Ion Bulei, *Lumea românească la 1900*, București, Editura Eminescu, 1984, p. 171–177; Valentin Ciorbea, *Portul Constanța de la antichitate la mileniul III*, Constanța, Editura Europolis, 1995, p. 100–102; Mariana Cojoc, *Constanța port internațional. Comerțul exterior al României prin portul Constanța (1878–1939)*, București, Editura Cartea Universitară, 2006, p. 88.

¹⁹ „Disconto Gesellschaft”, „S. Bleichröder” și „Rothschild & Sohn” au contribuit cu 36,6%, 24,5%, respectiv 5,5%; aportul băncilor pariziene „Comptoir d'Escompte de Paris”, „Banque de Paris et des Pays Bas” și „Société Générale” a fost de 9,2%, 9%, respectiv 3%. La împrumut au participat și Banca Națională a României cu 8,7%, iar Banca Generală Română cu 3,5%¹⁹. Conform Gh. M. Dobrovici, *Istoricul dezvoltării economice și financiare a României și împrumuturile contractate 1823–1933*, București, 1934, p. 159–160.

²⁰ I. Tutuc, *Datoria publică a României*, în *Enciclopedia României*, vol. IV, București, Imprimeria Națională, 1943, p. 798.

Nici încercările guvernului de la București din anii 1903 și 1904 de a obține un împrumut în totalitate pe piața franceză nu au avut sorti de izbândă. Fostul ministru al Franței la București, A. Henry, devenit director în Ministerul Afacerilor Străine, îi spunea reprezentantului României la Paris, Grigore I. Ghica, ce se plângea de condițiile nejustificate impuse de bancheri, că fără acceptarea unor concesi de natură economică nu poate fi vorba „de o apropiere durabilă” și conchidea: „Internaționalismul banului pune marile noastre instituții financiare în situația de a menține colaborarea cu instituțiile similare germane, dar această colaborare nu trebuie să fie într-o constantă subordonare. Când discuți la Berlin, discuți în același timp de pe picior de completă egalitate și cu Parisul”²¹.

De altfel, până în ajunul izbucnirii primului război mondial bancherii francezi au fost circumspecți față de România și, mai ales, față de politica ei externă. Românii, era de părere o oficialitate franceză, nu pot obține câștig de cauză din cauza prezenței capitalului german, favorizat de înclinațiile vădite ale țării către Tripla Alianță. Ca atare, nu prevalau considerentele de ordin financiar, invocate de atâtea ori când se refuza participarea în unanimitate sau în majoritate la un împrumut și cotarea lui la Bursa din Paris, ci acelea de ordin politic. O schimbare de optică a finanței franceze față de România se constată cu prilejul împrumutului din 23 februarie/8 martie 1910, în valoare de 120 milioane lei în titluri de rentă cu dobândă de 4%, când participarea părții franceze a crescut de la 22%, cât prevedeau termenii înțelegerii cu bancherii germani, la 33%²².

Trei ani mai târziu, bancherii parizieni păreau să dea curs solicitărilor tot mai insistente ale guvernului de la Paris de a veni în întâmpinarea cererilor României, dorind să forțeze distanțarea ei definitivă de Puterile Centrale. În septembrie 1913, în urma discuțiilor cu reprezentanții băncilor „Comptoir National d’Escompte de Paris”, „Banque de Paris et des Pays Bas”, „Société Générale” și „Crédit Lyonnais”, ministrul român de Finanțe, Alexandru Marghiloman, obținea acceptul pentru contractarea a două împrumuturi, unul pe piața franceză, emis direct și numai de Paris, completat de un angajament pentru importante comenzi de armament, altul pe piața germană. Inițial partea română se adresase „din curtoazie față de vechii bancheri ai României”²³ și anume grupul „Diskonto Gesellschaft”, care declinase însă oferta. Finanța germană era marcată de criza cauzată de tensiunile dintre puterile europene, de luptele din China și războiul civil din Mexic, de împrumuturile în curs ale Austro-Ungariei, iar primul război balcanic și înfrângerea Imperiului otoman știrbise din reputația Germaniei ca fabricant al celui mai bun și eficace armament.

Tratativele dintre guvernul român și reprezentanții marii finanțe franceze nu au lăsat impasibil Berlinul, în opinia căruia finalizarea unui contract ar fi fost, potrivit contelui Wolfegg Valdsee Waldburg, însărcinatul cu afaceri al Germaniei în România, „o lovitură asupra influenței politice și economice ale Germaniei la

²¹ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fond Paris, Corespondență și rapoarte 1905, vol. 16, Agenția diplomatică a României, raport confidențial, nr. 517, Paris, 12/25 mai 1905.

²² Georges Cioriceanu, *La dette publique de la Roumanie*, Paris, Marcel Giard, 1927, p. 195.

²³ Gheorghe N. Căzan, Șerban Rădulescu-Zoner, *România și Tripla Alianță, 1878–1914*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979, p. 373.

București”²⁴. Între timp, bancherii francezi, nemulțumiți că o parte a creditului urma să acopere o datorie recentă către Germania (cca 70 de milioane franci trebuiau să fie rambursate în contul împrumutului de 150 milioane din februarie 1913, destinat achiziționării de armament și muniție de la „Krupp”), au revenit asupra acordului, pretextând imposibilitatea onorării întregii sume (ofereau 175 milioane franci din cele 300 milioane cerute). În pofida presiunilor făcute de guvernul francez pe lângă marile bănci, care amenința cu sancționarea celor ce se opuneau²⁵, împrumutul s-a realizat tot pe piața germană. Pentru prima dată, începând din 1890, băncile franceze nu au participat, împrumutul fiind onorat în procent de 45,22% de „Disconto Gesellschaft” din Berlin, de filiala din Frankfurt – 7,09%, de Banca Națională a României – 30,15% și de Banca Generală Română – 6,34%. Din cele 250 milioane franci, României i-au revenit numai 217 milioane. Suma trebuia rambursată în termen de 40 de ani, iar dobânda era de 4,5%²⁶. Finalizarea împrumutului a demonstrat încă o dată că pentru finanța franceză interesele economice primau.

În ajunul primului război mondial datoria publică a României atinsese 1 866 milioane lei, din care 89%, adică 1 552 milioane lei, alcătuiau datoria externă. Cca 9/10 din angajamentele financiare ale statului erau contractate față de mari bănci private sub forma împrumuturilor de stat²⁷. Astfel, din totalul datoriei externe 60%, adică cca 603 milioane franci, constituiau creditele băncilor germane, iar 33%, adică 484 milioane franci, cele ale băncilor franceze. România plătea anuități între 23,3% și 40% din buget. Numai în 1913, de pildă, din totalul acestora de 85 648 067 lei aur, băncile berlineze au încasat 47 856 972 lei aur, iar cele pariziene 37 791 095 lei aur²⁸. Anual, beneficiile din împrumuturi pentru băncile franceze și germane se ridicau la 90 milioane franci²⁹.

Ca și în cazul României, și în Serbia împrumuturile de stat constituiau nu numai afaceri financiare, ci și politice. Atât Parisul cât și Berlinul căutau prin diverse mijloace să-și sporească influența și, în acest sens, susțineau politica și acțiunile aliaților. Berlinul sprijinea Viena, iar Parisul susținea, mai mult sau mai puțin discret, politica Petersburgului. Contribuțiile băncii franceze „Hoskier” și ale băncii vieneze „Banque Imperiale Privilegiée des Pays Autrichiens”, ce reprezentau interesele Rusiei, respectiv ale Germaniei, constituiau numai o mică parte din cele ale consorțiului financiar interesat în Serbia, în fruntea căruia se afla grupul francez Naville („Banca Imperială Otomană” și „Société Financière d'Orient”). Astfel, la emiterea împrumutului din 1902, onorat de bănci franceze și germane, cărora li s-a adăugat cu o contribuție modestă și finanța austriacă, cea mai mare parte, cca 60 de milioane de

²⁴ *Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette 1878–1914*, vol. 39, Berlin, 1926, doc. nr. 15 797.

²⁵ *D.D.F.*, 3e série (1911–1914), t. VIII, Paris, 1935, doc. nr. 138, p. 172.

²⁶ Pentru detalii vezi Gh. M. Dobrovici, *op. cit.*, p. 209–212, 214; Mircea Popa, *Contribuții privind relațiile româno-franceze 1900–1914*, în „Studii”, t. 22, nr. 1, 1969, p. 102–103; Vasile Vesa, *România și Franța la începutul secolului al XX-lea (1900–1910)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1975, p. 14–15.

²⁷ F. Bernard, *Les finances de la France, de l'Angleterre, de l'Allemagne et de la Roumanie de 1914 à 1925*, Paris, 1925, p. 172; Victor Axenciuc, *op. cit.*, p. 844.

²⁸ Ernest Ene, *Relațiunile comerciale și financiare dintre România și Franța*, București, 1928, p. 5.

²⁹ Gh. M. Dobrovici, *op. cit.*, p. 317.

franci, a revenit grupului Naville, băncile germane participând cu doar 10%³⁰. La acea dată, datoria externă a Serbiei se ridica la 645 milioane franci³¹.

După lovitura de stat din 1903, dinastia Karadjordjević, exponentă a intereselor burgheziei comerciale și industriale, s-a orientat tot mai mult spre blocul franco-rus în dorința de a desprinde țara atât economic cât și politic de Dubla Monarhie³². Reluând mai vechi oferte³³, în mai 1904, cabinetul sârb avansa Parisului propunerea unui împrumut în valoare de 30 milioane franci, dintre care 20 de milioane să reprezinte comenzi de armament. Dată fiind rezerva manifestată încă de oficialitățile pariziene, la 12 decembrie 1904 bancherii francezi încheiau o înțelegere cu omologii germani privind colaborarea în Serbia, conform căreia grupul Naville participa cu 40%, iar „Berliner Handelsgesellschaft” și „Crédit Foncier Autrichien” cu câte 30% fiecare.

Din 1906 Franța devenea principalul creditor al Serbiei, participarea bancherilor francezi fiind superioară germanilor (75% față de 25%)³⁴. Odată cu anexarea Bosniei și Herțegovinei în 1908, Marea Britanie a început la rândul ei să acorde mai multă atenție revendicărilor slavilor sudici, percepuți ca o contrapondere la politica austro-ungară în zonă. De teama unei noi apropieri de Viena, în contextul în care circula zvonul despre planurile moștenitorului tronului habsburgic, arhiducele Franz-Ferdinand, privind crearea unui regat slav în interiorul monarhiei³⁵, puterile Antantei au venit în întâmpinarea solicitărilor de împrumut ale Belgradului și chiar au agreeat încercările Rusiei de realizare a unei alianțe a statelor balcanice. Astfel, la împrumutul sârb din 1909 în valoare de 150 milioane franci, bancile franceze subscriu 3/4, adică 112,5 milioane franci, restul de 1/4, adică 37,5 milioane franci, constituind aportul celor germane³⁶. Ultima manifestare a conlucrării franco-germane a fost în 1911, când marile bănci pariziene s-au reunit într-un grup financiar pentru a onora solicitarea Serbiei de a converti datoriile țării din 1902, 1906 și 1909. Cu acest prilej participarea finanței germane prin „Berliner Handels-Gesellschaft” a fost de 11%³⁷.

³⁰ Raymond Poidevin, *Les intérêts financiers français et allemands en Serbie de 1895 à 1914*, în „Revue Historique”, nr. 471, 1964, p. 54.

³¹ M. Simitch, *La dette publique de la Serbie de l'origine à la guerre de 1914*, Paris, 1925, p. 62.

³² În 1881 Serbia a semnat două tratate, economic și politic, cu Austro-Ungaria, ambele considerate veritabile acte de vasalitate. Ele au fost reînnoite în 1892 și denunțate de Belgrad în 1905. Pentru detalii vezi Miodrag Milin, *Relațiile politice româno-sârbe în epoca modernă (secolul al XIX-lea)*, București, Editura Academiei Române, 1992, p. 128; René Girault, *Diplomatie européenne et impérialisme: histoire des relations internationales contemporaine 1871–1814*, Paris, 1979, p. 110.

³³ În primii ani ai secolului al XX-lea Serbia tatonase piața franceză pentru emiterea unui împrumut în schimbul unor comenzi sigure de material de artilerie. Vezi *D.D.F.*, 2-e série, t. I, doc. 160, 198, 234; *ibidem*, t. II, doc. 216, 254, 255, 257, 406, 451, 493.

³⁴ L. Aleksić-Peiković, *Odnosi Srbije za Franšuscom i Englescom 1903–1914*, Beograd, 1965, p. 203–207.

³⁵ René Girault, *op. cit.*, p. 66–67.

³⁶ Simeon Damianov, *op. cit.*, p. 12.

³⁷ Raymond Poidevin, *Les intérêts financiers français et allemands en Serbie de 1895 à 1914*, și urm., p. 61.

În ajunul primului război mondial datoria externă a Serbiei se ridica la 1 140 milioane franci, din care 4/5 revenea Franței și 1/5 Germaniei. La Belgrad interesele marilor bănci din Paris continuau să fie apărate de doi reprezentanți în Consiliul monopolurilor statului sârb. Finanța franceză controla la acea dată nu numai datoria externă a Serbiei, dar și întreaga viață economică și chiar politică a regatului.

În Bulgaria, până în iulie 1900 băncile austriece „Wiener Bankverein” și „Länderbank”, cu participarea importantă a „Deutsche Bank”, au onorat toate împrumuturile țării, prezența finanței franceze fiind modestă, limitată la valori reduse și comenzi de armament nesemnificative. Începând din 1902 și până în 1907, la insistențele și cu garanțiile Rusiei, finanța franceză a onorat cea mai mare parte a împrumuturilor solicitate de guvernul de la Sofia. La toate a participat cu sume importante și finanța germană prin intermediul aceleiași instituții bancare. Diplomația de la Wilhelmstrasse a insistat și a făcut presiuni asupra bancherilor berlinezi să nu abandoneze piața bulgară pentru a nu facilita astfel atragerea definitivă a țării de partea Antantei. Consolidarea poziției Franței în Bulgaria avea să fie întreruptă de evenimentele anului 1908 și de divergențele și rivalitățile dintre puterile europene³⁸, care au reorientat Sofia spre Berlin și Viena, întâi financiar și economic, iar din primăvara anului 1914 și politic. Exigențele sporite ale bancherilor francezi, dublate de condiționarea de comenzi de armament și muniție cu o valoare ridicată, au determinat guvernul bulgar să caute bani în altă parte. Locul nu putea fi decât Berlinul sau Viena, ale căror bănci, ca și guverne, erau interesate în emiterea de împrumuturi către țările balcanice. Oamenii politici germani și *kaiser*-ul Wilhelm al II-lea au cerut băncilor berlineze să sprijine financiar instituțiile de credit vieneze pentru a putea să onoreze cererile de împrumut ale Bulgariei și astfel să evite consolidarea influenței franco-ruse. Împrumutul obținut de Sofia pe piața austriacă în 1909 a constituit o primă breșă în cvasimonopolul deținut de finanța franceză. Pentru o înțelegere mai clară a cauzelor și urmărilor „răcirii” relațiilor cu Parisul, trebuie avute în vedere și planurile Bulgariei cu privire la Tracia și Macedonia. În vederea încorporării celor două provincii, între 1908–1912 guvernarea de la Sofia au destinat înarmării cca 80% din valoarea împrumuturilor solicitate și au modificat articolul 17 din Constituție în sensul acordării de puteri depline

³⁸ La 5 octombrie 1908 împăratul Austro-Ungariei, Franz Joseph, anunța anexarea Bosniei și Herțegovinei, iar Ferdinand de Saxa-Coburg proclama independența Bulgariei, act care a folosit pe moment planurilor Dublei Monarhii de extindere a influenței și controlului în Balcani și a iritat Rusia și Franța, ce doreau fie o situație privilegiată în zona Strămtorilor, fie menținerea *statu quo*-ului în zonă. Vezi Ch. Ambrosi, *L'apogée de l'Europe 1871–1918*, Paris, 1975; G. Hanotaux, *La politique de l'équilibre (1907–1914)*, Paris, 1912; L. Lamouche, *Quinze ans d'histoire balkanique (1904–1918)*, Paris, 1928; M. Nintchitch, *La crise bosniaque et les Puissances européennes*, vol. I, Paris, 1937; N. Ciachir, *Istoria popoarelor din sud-estul Europei în epoca modernă (1789–1923)*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1987, 308–318; Daniela Bușă, *Modificări politico-teritoriale în sud-estul Europei între Congresul de la Berlin și primul război mondial (1878–1914)*, București, Editura Paideia, 2003, p. 205–235; eadem, *Echilibrul european și modificările politico-teritoriale din Peninsula balcanică în anul 1908*, în volumul *Structuri politice ale secolului XX*, București, Editura Curtea Veche, 2000, p. 101–124.

regelui și guvernului la semnarea de acorduri secrete cu alte state, fără consultarea Parlamentului (*Sobrania*). Planul bulgar ar fi dus însă la îndepărtarea Serbiei, fapt nedorit de Rusia și cu atât mai puțin de Franța³⁹.

După patru ani de dominație a finanței germane și austriece, în primăvara anului 1912 guvernul bulgar, încurajat de modificările produse în optica puterilor europene privind spațiul balcanic, încerca din nou obținerea unui împrumut de 180–200 milioane franci de la băncile franceze. După ce inițial a amânat începerea negocierilor, ulterior, intervenția Rusiei ce garanta intențiile pacifiste ale bulgarilor, argumentând cu recent încheiatul acord politic bulgaro-sârb⁴⁰, a determinat finanța franceză să avanseze suma cerută, în solidar, în mai multe tranșe, și asta în pofida opoziției guvernului de la Paris, decis să nu mai pună la dispoziție finanțele decât în cazul statelor ce mergeau alături de Franța din punct de vedere politic⁴¹. În urma celor două conflicte balcanice, neîncrederea Franței față de Bulgaria a sporit, garanții suplimentare privind menținerea *statu quo*-ului urmând a fi solicitate în cazul unei noi cereri. În primăvara anului 1914, prin refuzul de finanțare, Franța contribuia decisiv la orientarea Bulgariei spre Tripla Alianță⁴², în vreme ce Germania, prin grupul de bănci condus de „Diskonto Gesellschaft”, ce inițiasă deja negocieri privind clauzele împrumutului⁴³ încă de la jumătatea lunii martie, pregătea în paralel și conținutul tratatului politic.

Între 1889–1914 împrumuturile de stat externe ale Bulgariei s-au ridicat la 1 96 548 422 franci⁴⁴, cea mai mare parte fiind folosită la amortizarea vechilor datorii și la înarmare, numai o mică cotă fiind destinată dezvoltării unor ramuri industriale.

În Imperiului otoman, colaborarea dintre Banca Imperială Otomană cu capital majoritar franco-englez și „Deutsche Bank” a funcționat până în 1911, când Franța a condiționat acordarea unui nou împrumut, între altele, de crearea Curții de conturi, de verificarea tuturor operațiunilor trezoreriei de către Banca Imperială Otomană, ceea ce echivala cu un control financiar din partea Franței, comenzi de armament de la fabricile franceze și interdicția de a achiziționa armament de pe piața germană cu fonduri franceze⁴⁵. Refuzul Parisului de a renunța la unele condiții s-a soldat cu

³⁹ Gh. Stefanov, *Mejdunarodni otnošenja i vāšnna politika na Bālgarija, 1789–1970*, Sofia, 1977, p. 89–91.

⁴⁰ Considerată o vreme punctul nevralgic al apropierii dintre statele balcanice din cauza pretențiilor teritoriale ale Bulgariei, alianța bulgaro-sârbă din 1912, realizată cu concursul și sub patronajul Rusiei, a constituit un succes al Antantei. Prin crearea blocului balcanic, diplomația rusă își pregătea un sprijin în cazul unui conflict european. Istoricul iugoslav Dimitrie Djordjević consideră statele balcanice drept a șaptea putere europeană ținând cont de potențialul lor militar. Vezi *Révolutions nationales des peuples balkaniques 1804–1914*, Belgrad, 1965, p. 229.

⁴¹ D.D.F., 3-e série, t. 2, doc. nr. 45, p. 39. Vezi și René Girault, *Les Balkans dans les relations franco-russes en 1912* în „Etudes Balkaniques”, nr. 4, 1974, p. 65.

⁴² Vezi Niko Nikov, *Les relations franco-bulgares (1913–1915)* în „Etudes Balkaniques”, nr. 4, 1974, p. 87–93.

⁴³ Simeon Damianov, *op. cit.*, p. 23.

⁴⁴ Idem, *Franscoto iconomicesco pronicvane v Bālgarija 1878–1914*, Sofia, 1971, p. 259.

⁴⁵ René Pinon, *L'Europe et la Jeune-Turquie. Les aspects nouveaux de la Question d'Orient*, Paris, 1911, p. 139.

orientarea Constantinopolului spre Berlin, care nu numai că a onorat împrumutul, dar nu a pus nici un fel de condiții și nu a cerut garanții. În octombrie 1912 Parisul refuza din nou cererea de împrumut a Constantinopolului, motivând cu suspiciunea că fondurile ar fi fost destinate prelungirii primului război balcanic. În schimb, accepta prin acordul franco-otoman din aprilie 1914, rod al acțiunilor concertate ale guvernului francez și finanței grupată în jurul „Banque Imperiale Ottomane”, emiterea unui împrumut de consolidare de 500 milioane franci⁴⁶.

Și în Grecia creditorul a fost grupul franco-englez legat de „Banque Imperiale Ottomane”. În perioada 1879–1890 guvernul grec a contractat mai multe împrumuturi, destinate acoperirii deficitelor bugetare, finanțării pregătirilor militare, susținerii etnicilor greci ce doreau să se stabilească în Tesalia și Arta. În decurs de câțiva ani, 1884–1890, datoria externă a țării a ajuns la o valoare nominală de 420 milioane franci⁴⁷, iar deficitul bugetar s-a dublat de la 30 milioane drahme-hârtie în 1884 la 64 milioane drahme-hârtie în 1886⁴⁸ (1 franc = 1 leu = 0,64–0,72 drahme). Conflictul militar greco-otoman din 1897 a secătuit finanțele statului elen, care a intrat în incapacitate de plată, fiind nevoit să accepte controlul financiar-economic internațional, exercitat prin intermediul unei comisii alcătuită din reprezentanții a șase mari puteri (Marea Britanie, Franța, Rusia, Italia, Germania, Austro-Ungaria). Participarea băncilor franceze cu cel mai mare volum la împrumutul din 1898 și coteria acestuia la Bursa din Paris au permis finanței franceze să se impună pe piața elenă. La începutul secolului al XX-lea, investițiile Franței întreceau de cca 3 ori pe cele ale altor state. În 1914 băncile franceze plasaseră în Grecia un miliard de franci, în timp ce Marea Britanie numai 250 milioane franci, Rusia 70 milioane franci, iar Germania 20 milioane franci.

Multiplicarea obstacolelor, interferarea sferelor de influență, acutizarea neînțelegerilor au avut repercusiuni și pe plan financiar, iar conlucrarea dintre capitalul francez și german, marcată de prima criză marocană din 1905–1906, avea să ia sfârșit în 1911, cu prilejul celei de a doua. Retragerea francezilor de pe piața germană în plină criză de la Agadir a fost una definitivă și fără explicații. Piața germană continua să fie lipsită de lichidități, în vreme ce piața franceză dispunea de prea multe. De această dată interesele politice au primat în fața celor economico-financiare. Rivalitatea dintre finanța franceză și germană începea să îmbrace forme și valențe noi; manifestările sale au fost gradate în funcție de zonă și de interesele celor două puteri. Unde conlucrarea financiară a constituit un exemplu, acolo și rivalitatea a îmbrăcat formele cele mai evidente, foștii parteneri eliminându-se reciproc de pe unele piețe. În sud-estul Europei finanța germană a fost practic exclusă de la marile operațiuni ale Serbiei și Greciei, iar cea franceză a participat cu valori modeste în cazul României și, după 1907, al Bulgariei.

⁴⁶ Jacques Thobie, *Les Puissances et Constantinople 1911–1914*, în „Etudes Balkaniques”, nr. 4, 1974, p. 44–45.

⁴⁷ H. Maule-Lefreuve, *La Grèce économique et financière*, Paris, 1916, p. 63–72.

⁴⁸ A. Andreadis, *Les contrôls financiers internationaux*, Paris, 1925, p. 30.

Un aspect asupra căruia ne vom opri și care caracterizează competiția pentru atragerea Balcanilor îl constituie condiționarea împrumuturilor de comenzile de armament. Cum finanța franceză dispunea de cele mai multe lichidități, tot ea a fost cea dintâi care a condiționat și acordarea împrumuturilor de comenzile de armament. Exemplul a fost urmat și de finanța germană. Așa, de pildă, comenzile de armament, indispensabile acceptării împrumutului acordat Serbiei în 1904, constau în tunuri furnizate de firma franceză „Schneider-Creusot”, materiale de artilerie furnizate de „Krupp” și puști comandate industriei austriece⁴⁹. Un an mai târziu, cu ocazia negocierii unui nou împrumut, concurența dintre firmele producătoare de armament devenea evidentă și angrena, pe lângă bancheri, și politicieni, diplomați, jurnaliști. Astfel, pentru cucerirea pieței sârbe concureau firmele „Krupp”, „Schneider-Creusot”, „Ehrhardt” și „Skoda”. Lupta strânsă s-a dat pe mai multe planuri, inclusiv cel mediativ. La campania declanșată de „Krupp” și „Skoda” participau și o serie de publicații ca: „Stampa” (organ al legației austro-ungare la Belgrad) și „Wiener Allgemeine Zeitung” (de la Viena), care nu încetau să clameze proasta calitate a armamentului francez, prețul de cost ridicat și lipsa de ritmicitate a livrărilor. Unele acuze erau întemeiate. Astfel, în vreme ce o baterie „Creusot” costa 370 000 franci, una „Skoda” era evaluată la 320 000 franci, iar cea „Ehrhardt” la 302 500 franci⁵⁰. Victoria a fost obținută de finanța franceză și implicit de firma „Schneider-Creusot” și a marcat începutul orientării Serbiei spre Franța. Prețul de cost ridicat al armamentului fabricat de firmele franceze și calitatea slabă a unor muniții erau reclamate și de bulgari, care în 1910, cu ocazia negocierii împrumutului, arătau că în vreme ce „Krupp” vindea 15 baterii de munte cu 2 910 000 franci, „Schneider-Creusot” cerea pentru aceeași marfă 3 290 000 franci⁵¹.

De aceleași inconveniente se plângeau și românii, dar cu privire la armamentul de fabricație germană. În martie 1902, când România a fost nevoită să suplimenteze comanda de armament de la „Krupp” cu încă 500 de tunuri, cu muniția aferentă, în contul avansului de la „Disconto” de 17,3 milioane lei cu o dobândă de 5%⁵², atașatul militar al Germaniei la București, von Claer, care intervenise energic în favoarea concernului „Krupp”, informa Berlinul și despre nemulțumirile românilor privind prețul de cost ridicat și calitatea slabă a unor muniții. De altfel, inspectorul artileriei române nu a ezitat „să-l sfătuiască” pe reprezentantul firmei „Krupp” „să nu abandoneze clienții, dacă nu vor să fie la rândul-le abandonată”⁵³.

⁴⁹ Raymond Poidevin, *Les intérêts financiers français et allemands en Serbie de 1895 à 1914*, și urm., p. 55–56.

⁵⁰ Idem, *Fabricants d'armes et relations internationales au debut de XX-e siècle*, în „Relations Internationales”, nr. 1, mai 1974, Paris, p. 45.

⁵¹ *Ibidem*, p. 44.

⁵² Robert Păiușan, *Problematica unei crize timpurii a datoriei externe. Criza datoriei externe în România și țările balcanice la cumpăna secolelor XIX–XX*, București, Editura Seculum, 1998, p. 159.

⁵³ Raymond Poidevin, *Fabricants d'armes et relations internationales au debut de XX-e siècle*, și urm., p. 43.

Cu mai puține lichidități, supusă la presiuni din partea conducătorului statului și a guvernului pentru a se conforma intereselor politice și sincronizându-și întotdeauna acțiunile cu cele ale diplomației, finanța germană și implicit fabricanții de armament au pierdut teren în beneficiul francezilor în zone pe care le controlaseră cu puțin timp în urmă. În 1908, de pildă, de teama unei reacții față de anexarea Bosniei-Herțegovina, concernul „Krupp” și-a diminuat drastic șansele de a-și consolida poziția pe piața sârbă prin refuzul, la presiunile guvernului de la Berlin și ale lui Wilhelm al II-lea personal, de a livra Belgradului orice fel de armament sau muniție. Un an mai târziu, finanța franceză, profitând de situație, condiționa acordarea împrumutului de comenzi de armament în exclusivitate pe piața franceză, deși prețul oferit de producătorii germani era cu cca 25–30% mai scăzut⁵⁴. În ciuda protestului energic al reprezentanților „Krupp” atât la Berlin cât și la Belgrad, al ministrului sârb de Război, nemulțumit de prețul ridicat cerut de francezi, producătorii francezi au avut câștig de cauză. Teama că Belgradul ar putea lansa întreaga comandă pe piața germană a determinat firma franceză să facă concesii, ce constau, potrivit ministrului Afacerilor Străine al Franței, René Pichon, în reduceri de preț „de până la 2 100 000 franci pentru cele 15 baterii de munte”⁵⁵. În final, industria franceză a beneficiat de comenzi de armament în valoare de 27 461 mii franci, iar cea germană de 3 796 mii franci, cărora li se adăugau și cele de material rulant pentru calea ferată în valoare de 10 735 845 franci.

Concurența dintre grupurile financiare franceze și germane și implicit cea dintre concernele de armament „Krupp” și „Schneider-Creusot” s-a amplificat și diversificat către sfârșitul primului deceniu al secolului al XX-lea. Diplomații germani, ca și cei francezi acreditați în capitalele țărilor balcanice, erau cei mai de seamă agenți ai acestora. Un exemplu în acest sens îl oferă ministrul Franței la Atena, La Boulinière, care ori de câte ori era consultat și i se cerea sprijinul în probleme financiare, nu uita să sublinieze că finanța franceză condiționa creditul de comenzi de arme și muniții. În paralel, diplomația germană și guvernul de la Berlin au sprijinit campania din presa care critica armamentul francez, iar în 1908 pe cea care desființa proiectul de reorganizare a marinei grecești, propus de amiralul francez François Ernest Fournier⁵⁶.

Parisul și Berlinul concureau și pentru instruirea cadrelor militare ale țărilor balcanice prin intermediul unor misiuni. Astfel, încă din aprilie 1902, într-o discuție cu moștenitorul tronului, prințul Constantin, atașatul militar al Franței la Atena aborda subiectul organizării și înzestrării armatei elene și instruirii cadrelor și insita asupra calităților superioare ale armamentului francez⁵⁷. Trei ani mai târziu, în decembrie

⁵⁴ Idem, *Les relations économiques et financières entre France et l'Allemagne de 1898 à 1914*, p. 173.

⁵⁵ *D.D.F.*, 2-e série, t. XIII, doc. 57, p. 95.

⁵⁶ Raymond Poidevin, *Fabricants d'armes et relations internationales au debut de XX-e siècle*, și urm., p. 48.

⁵⁷ *D.D.F.*, 2-e série, t. II, doc. 171, p. 274–275.

1905, Lefèvre-Pontalis, însărcinatul cu afaceri al Franței, relua discuțiile cu Georgios Theotokis, președintele Consiliului de Miniștri grec, despre necesitatea unui program de reforme în domeniul apărării, coroborat cu instruirea cadrelor și livrările de armament⁵⁸. Tatonările francezilor aveau să se materializeze peste câțiva ani, când cabinetului Elefterios Venizelos invita misiunea militară franceză condusă de generalul Joseph Paul Eydoux să se ocupe cu reorganizarea armatei și formarea de cadre, reorganizarea marinei fiind încredințată misiunii militare engleze condusă de amiralul Lionel Grant Tufnell⁵⁹.

În vara anului 1914 competiția pentru atragerea statelor din sud-estul Europei părea încheiată. Teoretic, Tripla Alianță avea de partea ei, cu excepția României, Bulgaria și Imperiul otoman, iar Antanta, Serbia și Grecia. Practic însă misiunea puterilor nu se încheiase, lucru dovedit odată cu începerea războiului. Cele două tabere aveau să deschidă o altă competiție mult mai intensă, mai strânsă, lipsită de scrupule, cu multe și tentante oferte, favoruri, promisiuni, angajamente, a cărei finalitate era să determine tinerele state din Balcani să intre efectiv în conflict.

ENTENTE *VERSUS* TRIPLE ALLIANCE.
CONSIDERATIONS ON THE COMPETITION FOR THE "CONQUEST"
OF THE SOUTH-EASTERN EUROPEAN COUNTRIES

Abstract

The split of Europe in two rival camps became a reality long before the creation of the Entente in 1907. Our approach focuses on the place and role played by South-Eastern Europe in the plans of the Entente and Triple Alliance. Both alliances employed different means in order to attract the South-Eastern European states in one camp or another. In this article, we aim to stress upon the main economic and financial aspects of this rivalry, prior to the military confrontation. The financial issues were of peculiar importance, and proved to be very practical, persuasive, and successful.

Keywords: Entente, Triple Alliance, South-Eastern Europe, political rivalries, western finance, State loans, armament acquisitions.

⁵⁸ *Ibidem*, t. VIII, doc. 303, p. 418–419.

⁵⁹ A. Vacalopoulos, *Histoire de la Grèce moderne*, Roane, 1975, p. 212.

PRIMUL RĂZBOI MONDIAL ÎN BALCANI ȘI PUBLICISTICA ROMÂNEASCĂ ÎN ANII NEUTRALITĂȚII (1914–1916)

ȘTEFAN PETRESCU
(*Institutul de Studii Sud-Est Europene*)

În vara anului 1913, prin pacea de la București statele balcanice au instituit o nouă ordine politică în partea lor de Europă. Serbia și-a extins granițele spre sud, luând parte la împărțirea posesiunilor otomane între statele balcanice. Înspre nord-vest proiectul de întregire națională a Serbiei era blocat de Austro-Ungaria, care ocupa teritorii vaste locuite de slavi¹. În micul regat balcanic s-a dezvoltat o rețea vastă de organizații teroriste care acționau pe teritoriul Dublei Monarhii².

Acest context crea premisele unui nou conflict balcanic. În 28 iulie 1914, în urma asasinării arhiducelui Franz Ferdinand la Sarajevo, Austro-Ungaria a declarat război Serbiei. Acest act a fost începutul Marelui Război, care a durat patru ani și a implicat mai multe popoare de pe mai multe continente. Războiul s-a purtat între cele două blocuri militare care se încheaseră în Europa în ultimele decenii: Tripla Alianță și Tripla Înțelegere. Austro-Ungaria și Germania, respectiv Rusia, Franța și Anglia³. Statele balcanice, aflate în proximitatea Serbiei, primul focar major, au adoptat o atitudine de expectativă, în speranța obținerii unor concesiuni teritoriale la momentul oportun. Pentru statele balcanice, războiul era o nouă șansă în realizarea proiectului național. Bulgaria era nemulțumită de clauzele Tratatului de la București din 1913, așa că oferta austro-ungară și germană era de nerefuzat. Grecia se temea de revanșa Bulgariei în Macedonia și Tracia. România, deși era de multe decenii în constelația Triplei Alianțe, părea că va merge pe alt drum⁴.

¹ Barbara Jelavich, *Istoria Balcanilor secolul al XX-lea*, vol. II, București, Institutul European, 2000, p. 105.

² Despre mișcarea națională în Serbia și raporturile cu Dubla Monarhie în preajma izbucnirii războiului, semnalăm: Vladimir Dedijer, *The Road to Sarajevo*, New York, Simon&Schuster, 1966; Andrej Mitrović, *Serbia's Great War, 1914–1918*, West Lafayette, Indiana, Purdue University Press, 2007, p. 6.

³ Despre războiul dintre Serbia și Austro-Ungaria și implicațiile mondiale, vezi, Ivan Frederick William Bekett, *The Great War*, Edinburgh, Pearson Longman, 2007, p. 34; Manfred Rauchensteiner, *The First World War and the End of the Habsburg Monarchy 1914–1918*, Wien, Köln, Weimar, Böhlau Verlag, 2014; Marvin Benjamin Fried, *Austro-Hungary War Aims in the Balkans during World War I*, London, Palgrave-Macmillan, 2014; James Lyon, *Serbia and the Balkan Front, 1914. The outbreak of the Great War*, Bloomsburg, 2015.

⁴ Vezi Richard C. Hall, *Bulgaria, Romania, and Greece*, în Richard F. Hamilton, Holger H. Herwig (ed.), *The Origins of World War*, Cambridge University Press, 2003, p. 389.

GAZETELE POLITICE ȘI OPINIA PUBLICĂ

România era chemată să aleagă între a rămâne neutră sau a intra în război de partea uneia dintre tabere. Guvernul național-liberal al lui Ion I.C. Brătianu era pentru menținerea neutralității, dar pregătea o eventuală intervenție militară de partea Antantei în momentul în care ar fi fost prielnic contextul politico-militar. Opoziția era împărțită între cei care cereau cu insistență intervenția armată de partea uneia dintre tabere și cei care voiau o neutralitate favorabilă austro-germanilor⁵.

Formatorii de opinie și factorii decidenți, animați de sentimente patriotice, împărțăseau puncte de vedere diferite, uneori diametral opuse, gratificându-se unii pe alții cu apelative ca „germanofilii” și „rusofilii”. Opinia publică judeca războiul din perspectiva idealului național, a atitudinii față de Basarabia rusească și Transilvania austro-ungară. Semnalăm aici contribuțiile lui Ion Bulei – în *Arcul așteptării. 1914–1915–1916* – și ale lui Lucian Boia în „*Germanofilii*”. *Elita intelectuală românească în anii primului război mondial*. Dacă Bulei expune chestiunea neutralității din anii 1914–1916 prin prisma „sentimentului public”, covârșitor francofil, Boia se orientează spre tabăra adversă, foarte bine reprezentată la nivelul elitelor⁶. „Germanofilii”, așa cum li se spunea în epocă, erau sceptici în legătură cu abandonarea alianței politico-militare care adusese României prestigiu și stabilitate. Așa cum precizează Boia, ei erau mai degrabă „rusofobi” decât „germanofili”⁷.

Acest studiu întreprinde o incursiune în presa politică din primii ani ai Marelui Război. În august 1916, cu puțin timp înainte de intrarea României în război împotriva Austro-Ungariei, la București apăreau 44 de publicații politice, dintre care 24 erau cotidiene⁸. Cotidienele „Adevărul” și „Dimineața”, proprietatea lui Constantin Mille, publicist și deputat, însumau un tiraj de aproape 200 000 de exemplare, în timp ce un ziar de partid precum oficiosul liberalilor, aflați la putere, ajungea la 27 000⁹. „Universul”, cu un tiraj de 170 000 de exemplare, era condus de Nicolae Dumitrescu-Câmpina, soțul Teodorei, văduva fondatorului acestuia, Luigi Cazzavillan. Aceste ziare, deși erau râvnite de ambele blocuri militare, au rămas ancorate în tabăra anglo-franceză, răspunzând orizontului de așteptare al opiniei publice românești¹⁰. Au existat însă tentative de cumpărare a lor de către germani.

⁵ Glenn Torrey, *Primul Război Mondial și Unirea din 1918*, în Stephen Ficher-Galați, Dinu C. Giurescu, Ioan-Aurel Pop (coord.), *O istorie a Românilor*, Cluj-Napoca, Fundația Culturală Română, Centrul de Studii Transilvane, 1998, p. 218–227.

⁶ Ion Bulei, *Arcul așteptării. 1914–1915–1916*, București, Editura Eminescu, 1981; Lucian Boia, „*Germanofilii*”. *Elita intelectuală în anii primului război mondial*, București, Humanitas, 2009.

⁷ Lucian Boia, *op. cit.*, p. 7.

⁸ Arhivele Municipiului București, Prefectura Poliției Capitalei (122), dos. 1017/1916, f. 42, notă din 5 august 1916.

⁹ Ion Bulei, *Viața cotidiană în timpul lui Carol I*, București, Tritonic, 2004, p. 102.

¹⁰ Lucian Boia, *op. cit.*, p. 93. Autorul face o radiografie a presei românești din acea perioadă, p. 93–111.

În vara anului 1915, Teodora Dumitrescu-Câmpina, aflată în conflict conjugal cu soțul ei, ar fi fost dispusă să vândă ziarul consorțiului german care deținea ziarele „Minerva” și „Seara”¹¹.

În privința ziarelor de partid, menționăm „Viitorul”, oficiosul liberal, „Epoca”, organul conservatorilor din jurul lui Nicolae Filipescu, „Steagul”, ziarul lui Alexandru Marghiloman și „Moldova”, înființată în acești ani de un alt fruntaș conservator, Petre P. Carp. Dintre ziarele independente, neafiliate politic, în vara-toamna anului 1914, „Minerva” și „Seara” au fost înregimentate în tabăra susținătorilor politicii de menținere a neutralității. Orientări asemănătoare aveau și alte ziare așa-numite independente, precum „Ziua” și „Libertatea”, care au apărut în toamna anului 1914 și respectiv 1915. Un alt ziar independent, care apare în această perioadă pentru a susține în chip vehement intrarea României în război de partea Antantei, este „Acțiunea”, condus de Victor Ionescu, fratele lui Take Ionescu.

O chestiune ce trebuie avută în vedere în studiile consacrate presei politice este relația acesteia cu elitele și opinia publică. În „*Germanofili*”, Lucian Boia, referindu-se la acest aspect, atrage atenția asupra faptului că doar o mică parte a populației țării era alfabetizată și preocupată într-un anumit grad de activitatea politică. În aprilie 1915, „*Journal de Genève*” ridică această chestiune, observând faptul că opinia publică era minoritară în raport cu majoritatea covârșitoare a populației rurale care era exclusă de la drepturile electorale. Întrucât ziarul elvețian era prezent în toate redacțiile bucureștene, sosind la București înaintea gazetelor franțuzești, „*Universul*” se considera îndrituit să combată acest punct de vedere. Elitele, nu poporul, țin în frâie destinele țării, mai ales că „țărani români, prin tradiție, știu pe cine să urmeze, sunt disciplinați, au încredere în căpetenia statului și în conducătorii țării”¹².

O perspectivă elitistă expune și ziarul „Moldova”, un bastion al partizanilor alianței cu Germania: „puțini sunt chemați să se ridice în cugetarea lor deasupra mulțimii și înăbușind cu un raționament rece și logic afecțiunile lor de simpatii și antipatii să ajungă la o judecată limpede”. „În crize grave, un bărbat de stat nu poate și n-are dreptul să se bizuie numai pe opinia publică” fiindcă „popoarele judecă cu patimă”¹³.

În vederea unei înțelegeri mai ample a contextului geopolitic sud-est european, integrăm în universul publicistic românesc și presa minoritarilor balcanici, ocupându-ne în mod special de comunitățile de greci, aromâni și albanezi din România.

¹¹ Ion Bulei, *Arcul așteptării. 1914–1915–1916*, și urm., p. 214; Despre subvențiile primite de presă de la Legațiile puterilor beligerante, vezi: Glenn E. Torrey, *Romania and the Belligerents, 1914–1916*, în *Romania and World War I. A Collection of Studies*, Iași, Oxford, Portland, The Center for Romanian Studies 1998, p. 18–19.

¹² „*Universul*”, 16 aprilie 1915, nr. 103, 1. Articolul *Opinia publică*.

¹³ „*Moldova*”, 5 martie 1915, nr. 4, p. 1. Articolul *Opinia publică*.

ZIARIȘTI ȘI COLABORATORI: ARTICOLELE DE FOND DIN PRESA COTIDIANĂ

România și interesele balcanice

Tratatul de la București, care a pus bazele păcii în Europa de sud-est, a oferit României poziția de lider regional. Acest deziderat era afirmat cu convingere în gazetele vremii. În mai 1914 a apărut primul număr al ziarului „Le Journal des Balkans”¹⁴, aflat sub conducerea lui Alexandru Rubin (1856–1921), redactor al ziarului „L’Indépendance Roumaine”, oficiosul partidului liberal în limba franceză. În București mai circulau două ziare politice în limba franceză: „La Roumanie” (Take Ionescu) și „La Politique” (Alexandru Marghiloman). În primul număr, pe prima pagină a ziarului, Alexandru Rubin publica interviul cu regele Constantin al Greciei, care saluta apariția unui organ de presă menit să servească cauzei „patriei balcanice” (*la patrie balkanique*). Gazeta avea corespondenți în toate capitalele balcanice, iar grație colaborării și concursului unor personalități de marcă își propunea să surprindă toate manifestările vieții politice, economice, financiare, administrative, militare, sociale, literare și artistice ale statelor din regiune. Scopul gazetei era promovarea „patriotismului balcanic”, iar sub egida redacției urmau a fi organizate reuniuni și congrese științifice de interes regional, menite „să apropie oamenii și statele”¹⁵. Inaugurarea gazetei a fost marcată cu fast. La ceremonia de la redacție și la masa festivă de la Capșa au fost prezenți miniștrii statelor balcanice la București, precum ministrul grec Mihail Papadiamandopoulos și cel bulgar, Simeon Radev. Printre invitați s-a remarcat și Talaat bey, ministrul otoman de Interne, care se afla într-o vizită de lucru în țară¹⁶. Într-un referat al poliției aflăm câte ceva despre miza proiectului editorial al lui Rubin: „se zvonește că s-au dat subvenții de către guvernul din Serbia și Grecia, iar cu ocazia vizitei lui Talaat bey s-a asigurat și concursul guvernului turcesc”¹⁷.

După declarația de război a Austro-Ungariei se punea problema ce poziție va avea România față de fostul aliat în războiul balcanic, Serbia, și față de mai vechiul aliat, Austro-Ungaria. În 20 iulie 1914, Constantin Mille, proprietarul și directorul ziarului „Adevărul”, credea că neutralitatea era singura soluție, războiul fiind o răfuială între cele două mari puteri care își disputau de secole supremația regională, Rusia și Austro-Ungaria: „Nici cu Rusia! Nici cu Austria! Nici un partid responsabil nu poate angaja statul român într-o altă direcție decât expectativa militară”¹⁸. În articolul, *O greșeală*, Alexandru Ciurcu, redactor al „Adevărului”, compară Serbia cu broasca din fabulă: „Presa sârbă a atacat cu violență monarhia austro-ungară și a

¹⁴ „Journal des Balkans”, 16/29 mai 1914, nr. 1, p. 1.

¹⁵ *Ibidem*, p. 1.

¹⁶ *Ibidem*, p. 2.

¹⁷ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Direcția Poliției și Siguranței Generale (ANIC-DPSG), dos. 190/1914, 9 mai 1914, f. 159.

¹⁸ „Adevărul”, 20 iulie 1914, nr. 9825, I. Constantin Mille, *Războiul austro-sârb*.

întreținut o atmosferă din cele mai șovine”. Atitudinea arogantă a Serbiei a dat apă la moară diplomației austro-ungare, fiind pur și simplu „îmbătățită de succesele din războiul balcanic”¹⁹. În tabăra adversă, Tudor Arghezi în „Seara”, ziar care a avut încă de la începutul războiului o atitudine progermană, condamnă fără ezitare atitudinea Serbiei față de Austria și considera că aceasta trebuia pedepsită exemplar²⁰. „Moldova”, organul de presă al lui Petre P. Carp, înființat în primăvara anului 1915, deplângea Serbia, asupra căreia „planează o fatalitate”. Serbia este prezentată ca o victimă a aliaților ei: „Serbia moare, dar va fi murit pentru Sfânta Rusie, pentru mama cea blândă și cea ocrotitoare a tuturor slavilor”²¹.

În primele zile ale războiului, în vara anului 1914, Rusia, aliata Serbiei, a inițiat un amplu demers în vederea constituirii unui bloc balcanic. O înțelegere balcanică, sub umbrela protectoare a Rusiei și a aliaților, ar fi putut fi posibilă doar dacă Serbia și Grecia făceau concesii teritoriale Bulgariei²². Redactorul ziarului „Adevărul”, Ciurcu, aprecia pozitiv implicarea României în problemele regionale, însă era sceptic în privința închegării unui bloc balcanic: „înfrățirea tuturor acestor popoare este a presupune înfrățirea focului cu apa”²³.

„Adevărul” și ediția de dimineață a acestuia, „Dimineața”, s-au raliat deschis cauzei aliate încă din primele săptămâni ale războiului, abandonând poziția prudentă de la început. „Adevărul” titrează sloganuri de tipul „Să trecem peste Carpați!”, insinuând faptul că Austro-Ungaria va fi zdrobită în momentul în care Italia va intra în luptă²⁴.

„Adevărul” ataca deschis poziția regelui Carol în Consiliul de Coroană, care a cerut aplicarea tratatului cu Puterile Centrale. Citim în „Adevărul” afirmații de genul: „Conflictul dintre țară și rege s-a declarat. Cu sau fără asentimentul regelui trebuie să intrăm în acțiune imediat”²⁵.

Declarațiile „germanofile” ale basarabeanului Constantin Stere, deputat liberal de Iași, erau aprig combătute în „Adevărul” și „Dimineața”. În opinia lui, Rusia va fi înfrântă, așa cum s-a întâmplat în 1905 în războiul cu Japonia, iar România va câștiga înapoi Basarabia. De asemenea, România nu putea să nu fie de partea învingătorului, adică a Austriei, unde trăiau milioane de români. În privința așa-zisului „pericol” de la sud de Dunăre, spunea Stere, românii și bulgarii au interese

¹⁹ Idem, 20 iulie 1914, nr. 8924, p. 1.

²⁰ „Seara”, 16 iulie 1914 (articol *Mila pentru sârbi*), apud Lucian Boia, *op. cit.*, p. 147–148.

²¹ „Moldova”, 20 martie 1915, nr. 17, p. 1. *Victimele. Serbia*.

²² Despre acest subiect, vezi: Iuri Nikiforovici Danilov, *Rusia și intrarea României în război*, în Dumitru Preda (coord.), *România în timpul primului război mondial. Mărturii documentare*, București, Editura Militară, 1996, p. 135; Hadrian Gorun, *Demersuri ale Antantei pentru normalizarea raporturilor româno-bulgare în vederea reconstituirii unui bloc al statelor balcanice*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Historia”, 2 (2006), p. 100.

²³ „Adevărul”, 29 iulie 1914, nr. 9834, p. 1, articol *Blocul balcanic*.

²⁴ Idem, 31 august 1914, nr. 9867, p. 1.

²⁵ Idem, 9 septembrie 1914, nr. 8878, p. 3.

comune, așa că nu pot fi inamici²⁶. Ziarul „Universul” a găzduit mai multe articole ale lui Stere, dar colaborarea lui la această gazetă a încetat, fiindcă opiniile lui nu erau agreate de redacție²⁷.

„Universul” a publicat mai multe articole semnate de Nicolae Basilescu (1860–1938), profesor de drept la Universitatea din București, în care arăta că dispariția Serbiei și restrângerea teritorială a Greciei aveau să ducă la mărirea Bulgariei și la instaurarea hegemoniei germano-austro-ungare în Balcani și Orient²⁸. În pofida a ceea ce susțineau germanofili, Rusia nu și-ar fi putut impune hegemonia, fiindcă nu ar fi fost lăsată de aliați. Datoria României era „să se întregească”, așa că, scrie Basilescu, toți românii știu „încotro trebuie să mergem”²⁹.

Imperiul otoman în război

Intrarea Imperiului otoman în război de partea Puterilor Centrale a provocat consternare în tabăra celor care nădăjduiau alăturarea României de partea Antantei. „Universul”, în articolul *Aventura Turciei*, ajungea la concluzia: „dacă era o țară căreia i se impunea neutralitatea era Turcia. Cum ar putea să câștige?”³⁰.

Ziaristul Mihail G. Valerianu în articolul *Sfârșitul Turciei*, din „Adevărul”, crede că prin intrarea în război a Imperiului otoman inevitabilul se va produce, și anume, manifestarea urii popoarelor arabe musulmane împotriva turcilor, care sunt doar o „infimă minoritate”³¹. În *Turcia de astăzi, Turcia de mâine*, aromânul Nuși Tuliu interpretează decizia sultanului ca fiind o „revanșă șubredă” față de puterile învingătoare în războaiele balcanice³². În opinia lui, Enver pașa, ministrul de război, fruntaș al Junilor turci, cel care l-a detronat pe autocratul Abdul Hamid, nu este decât „umbra palidă a lui Bonaparte”, iar în acest context, „o acțiune iminentă din partea grecilor este deci naturală”³³.

Nicolae Batzaria, după ce și-a dat demisia din Senatul otoman, s-a stabilit la București. Într-un interviu dat lui G. Metaxa Doro de la „Adevărul”, fostul senator a declarat că va solicita cetățenia română. Ca reprezentant al aromânilor în Senatul otoman, după pierderea iremediabilă a teritoriilor locuite de aromâni, nu mai avea

²⁶ Idem, 1 august 1914, nr. 8840, p. 1. Despre opiniile „germanofile” ale lui Stere, vezi, Lucian Boia, *op. cit.*, p. 312–318.

²⁷ Lucian Boia, *op. cit.*, p. 313.

²⁸ „Universul”, 28 august 1914, nr. 234, p. 1, *România în fața Europei*.

²⁹ „Universul”, 29 august 1914, nr. 235, p. 1.

³⁰ Idem, 22 octombrie 1914, nr. 291, p. 1.

³¹ „Adevărul”, 22 octombrie 1914, nr. 9819, p. 1.

³² Idem, 27 octombrie 1914, nr. 9924, p. 1.

³³ Idem, 6 noiembrie 1914, nr. 9981, p. 1. Enver pașa este semnatarul înțelegerii militare cu Germania, vezi, L. S. Stavrianos, *The Balkans since 1453*, London, Hurst&Company, 2008 (prima ediție în 1958), p. 557.

pe cine să reprezinte la Constantinopole. În privința Blocului balcanic, Batzaria era de părere că reușita unui asemenea proiect depindea de gradul în care Bulgaria ar fi fost satisfăcută³⁴.

Bulgaria era cheia înțelegerii între popoarele balcanice. Această opinie se regăsește în articolul din „Universul”, semnat în toamna anului 1914 de generalul Grigore Crăiniceanu, fost șef de stat-major, membru al Academiei Române. Grecia și Serbia și-au îndoit teritoriul prin Pacea de la București. În vederea asigurării păcii în Balcani, ele ar putea face concesii teritoriale Bulgariei, iar România ar putea sprijini Bulgaria în acest scop. În opinia lui, poporul bulgar era „serios, muncitor, sobru, cumpătat, ponderat, brav, avid de cultură și progres”. Era de neînchipuit ca România să lupte la sud în Balcani cu grecii și sârbii împotriva bulgarilor pentru ca mai apoi să câștige războiul la nord cu austro-ungarii și germanii. În opinia lui, Transilvania și Bucovina valorau mai puțin decât Dobrogea și Marea Neagră³⁵. Nu era singurul publicist și analist care împărtășea acest punct de vedere³⁶. În „Ziua”, M. Brăileanu exclama: „Zece Transilvanii dacă ni s-ar da și aceasta fără jertfe și încă nu vom fi compensați dacă am pierde accesul la mare și dacă prin imposibil, Rusia ar deveni stăpâna Dardanelor”³⁷.

Grecia ezită: demisia lui Venizelos

După intrarea Imperiului otoman în război, Grecia a făcut o mutare neașteptată pe tabla de șah. Impresia generală era că dacă Serbia și Grecia se înțelegeau cu Bulgaria, Austro-Ungaria ar fi pierdut războiul pe frontul balcanic³⁸. Vestea demisiei prim-ministrului grec Elefterios Venizelos a bulversat opinia publică. Venizelos era în dezacord cu regele Constantin. În timp ce el dorea intrarea imediată a țării în război împotriva inamicului secular, Imperiul otoman, regele și statul-major nu credeau că momentul ales de șeful guvernului sfetnic era prielnic pentru țară. Mai mult, Venizelos era de acord să ofere compensații teritoriale Bulgariei, cedându-i orașele Kavala și Drama, câștigate în războaiele balcanice din 1912–1913, fapt ce a provocat o puternică emoție publică în rândul concetățenilor săi³⁹.

În 24 februarie 1915, Iosif Fermo, redactor la „Universul”, interpreta demisia guvernului grec ca fiind un succes al „intrigilor germane”, dar „contrară așteptărilor

³⁴ „Adevărul”, 12 ianuarie 1915, nr. 8999, p. 3.

³⁵ „Universul”, 8 noiembrie 1914, nr. 308, p. 1.

³⁶ Lucian Boia, *op. cit.*, p. 164.

³⁷ „Ziua”, 2 februarie 1915, nr. 179, p. 1, *Rusia și chestia Dardanelor*.

³⁸ „Adevărul”, 26 noiembrie 1914, nr. 9974, p. 1.

³⁹ Michael Llewellyn Smith, *Venizelos' Diplomacy, 1910–1923*, în P.M. Kitromilides (coord.), *Eleftherios Venizelos, the trials of statesmanship*, Edinburgh University Press, 2006, p. 154–155.

cercurilor politice de la București”⁴⁰. Zi de zi apăreau știri și analize care explicau poziția prim-ministrului Elefterios Venizelos și a regelui Constantin în această chestiune.

„Adevărul” titrează *Lovitură de stat în Grecia?*⁴¹. Momentul ales de Venizelos pentru a intra în război părea favorabil aliaților, care promiteau o ofensivă decisivă în Dardanele. La numai două zile după demisia lui Venizelos, „Adevărul” publică articolul *Tronul și țara*, în care Mille, făcând o paralelă între situația din Grecia și România, pornea un atac virulent asupra regelui Ferdinand. Atât regele României cât și cel al Greciei împărtășeau „alte sentimente decât ale țării”⁴². Venizelos era prezentat ca un simbol al luptei naționale în contra tronului. „Ne lipsește și nouă un Venizelos, intransigent, un Venizelos față de care suveranul să tremure și pentru care să nu existe nici un alt considerent decât acelea al intereselor celor mari ale patriei”⁴³. În articolul *Dezonoarea Greciei*, Mille se arată foarte tranșant: „dacă Grecia nu-și repară greșeala de a-l fi lăsat să plece pe Venizelos, ea rămâne dezonorată pentru totdeauna”⁴⁴.

Presa favorabilă neutralității prezenta situația din Grecia într-o altă lumină. După ce „războinicii noștri”, scrie Grigore C. Filipescu în „Ziua”, s-au grăbit să-l apere pe Venizelos în „presa rusofilă”, s-a dovedit că „regele a avut dreptate”⁴⁵. Venizelos, „mai puțin tare ca opinia publică luminată a regatului care nici nu voia să audă de război, s-a retras cuminte în țara lui de origine și Grecia continuă să păstreze o atitudine prudentă și de perfectă înțelegere cu toți vecinii”⁴⁶.

Intrarea Italiei în război, arată „Universul”, este un semnal clar că nu imperiile, ci „doar alianța națiunilor poate fi durabilă”⁴⁷. „Adevărul” credea că prin angajarea Italiei pe frontul balcanic va fi înlăturată hegemonia austriacă asupra acestei zone⁴⁸. Opțiunea războinică a Italiei a creat stupeoare în tabăra „rusofobă”: „noi românii trebuie să deplângem acțiunea Italiei care va rămâne o pată vecinică pe scutul ginte latine. Italia, speranța neamului nostru s-a pus în serviciul molohului moscovit, care voiește să ne înghită”⁴⁹.

În articolul *Principiul naționalităților*, apărut în „Ziua”, era demontată propaganda Quadruplei care prezenta Anglia ca protectoare a statelor mici. „Pan-germanismul”, susține autorul articolului, bazat pe surse germane, nu presupune

⁴⁰ „Universul”, 24 februarie 1915, nr. 54, p. 1.

⁴¹ „Adevărul”, 24 februarie 1915, nr. 10041, p. 1; articol semnat de ziaristul Emil D. Fagure.

⁴² „Adevărul”, 26 februarie 1915, nr. 10043, p. 1.

⁴³ Idem, 27 februarie 1915, nr. 10044, p. 1, articolul *Venizelos*, semnat Constantin Mille.

⁴⁴ Idem, 31 martie 1915, nr. 10074, p. 1, semnat Constantin Mille.

⁴⁵ „Ziua”, 27 februarie 1915, nr. 204, p. 1.

⁴⁶ Idem, 10 martie 1915, nr. 213, p. 1, autor M. Brăileanu.

⁴⁷ „Universul”, 20 mai 1915, nr. 137, p. 1.

⁴⁸ „Adevărul”, 15 ianuarie 1915, nr. 10002, p. 1.

⁴⁹ „Ziua”, 11 mai 1915, nr. 275, p. 1.

unirea conaționalilor în același stat, ci din contră, germanii de pretutindeni, austrieci, elvețieni etc. trăiesc în state diferite unde-și dezvoltă liberi cultura proprie. Anglia susține „principiul naționalităților”, dar „se ferește a-l aplica la ea acasă”. În caz contrar irlandezii ar trebui să fie independenți, Gibraltarul ar reveni Spaniei și Ciprul Greciei. Conform acestei logici „iredenta balcanică” era doar un produs de export al Quadruplei: „Dacă ar fi să aplicăm în Balcani principiul ca frontierele diferitelor națiuni străine etnicește să coincidă cu frontierele politice, ar trebui să procedăm la o revoluțiune completă”. Încercarea puterilor Quadruplei Înțelegeri de a câștiga de partea lor una din națiunile balcanice este condamnată la neizbândă, fiindcă este imposibil de a mulțumi una fără a amenința interesul național al celeilalte⁵⁰.

În articolul *Războiul pentru libertatea celor mici*, semnat cu inițialele H.I., apărut în aprilie 1915 în ziarul lui Petre Carp, „Moldova”, era demascată politica „ipocrită” a Angliei, care a ocupat insula Tenedos, pentru a forța Grecia să i se alăture: „Popoarele din Balcani! Repetați-vă cu groază această frază: «Anglia s-a instalat la Tenedos», și în loc să-i faceți jocul, mâncându-vă unii pe alții, preparați-vă ca s-o goniți d’acolo”⁵¹.

Bulgaria și Grecia

În articolul de fond al „Adevărului”, *Momentul balcanic*, Emil D. Fagure (Samuel Honigman) afirmă că războiul mondial este urmașul legitim al războiului balcanic din 1913. Statele balcanice ar trebui să iasă din starea de letargie și să-și impună voința în fața Austro-Ungariei și Germaniei, care voiau să-și impună hegemonia economică asupra acestora. El crede că Serbia, dacă ar rezista suficient ofensivei austro-ungare, ar putea face concesii teritoriale Bulgariei, iar Venizelos, reîntors în funcția de prim-ministru al Greciei, ar putea scoate Balcanii din starea de neutralitate⁵².

La 7 august 1915, ziarul „Ziua” prezenta o altă perspectivă. Dacă Serbia va fi înfrântă, ceea ce părea inevitabil, „Bulgaria va ocupa neîmpiedicată Macedonia pentru a menține ordinea, Turcia îi va ceda teritoriul despre care s-a învoit; Grecia va rămâne în stăpânirea liniștită a teritoriului pe care pacea de la București i l-a dăruit, iar România va fi mulțumită de a fi rămas neutră și dacă nu se gândește la Basarabia, va exporta cel puțin liniștit cerealele sale pe Dunăre și pe uscat”⁵³. Această poziție era calificată de „Adevărul” ca ofensatoare la adresa țării⁵⁴.

⁵⁰ „Ziua”, 17 iunie 1915, nr. 342, p. 1.

⁵¹ „Moldova”, 10 aprilie 1915, nr. 33, p. 1.

⁵² „Adevărul”, 8 august 1915, nr. 10205, p. 1.

⁵³ „Ziua”, 7 august 1915, nr. 363, p. 1, *Împătrita Înțelegeri și popoarele balcanice*.

⁵⁴ „Adevărul”, 11 august 1915, nr. 10218, p. 1. *Înțelegera Balcanică și domnul Marghiloman*.

Grigore Cantacuzino era ferm convins că: „Germania nu va putea fi învinsă nici militar nici economicște”. În această țară, notează el, „este libertate, se găsesc ziare franțuzești”. Aceste observații, publicate în „Minerva”, se bazau pe notele sale de călătorie în Germania⁵⁵. Românii, ne asigură „Minerva”, nu aveau de ce să se teamă de Bulgaria. În coloanele ziarului erau publicate afirmațiile ministrului bulgar la București, Simeon Radev, din ziarul „Berliner Tageblatt”: „hegemonia Bulgariei în Balcani este o chestiune copilărească”⁵⁶.

Decretarea mobilizării în Bulgaria a spulberat orice speranță în tabăra antantofililor⁵⁷. Totuși, războiul mediatic era în toi, guvernul bulgar nu voia să-și dezvăluie intențiile. „Minerva” din 20 septembrie/2 octombrie 1915 dezmințea telegrama „Adevărului”, care susținea că reprezentanții Quadrapulei părăsiseră Sofia și aliații debarcaseră trupe la Salonic și Valona⁵⁸. În 2/15 octombrie 1915, citim în „Universul”: „Marea teamă de a vedea război în Balcani s-a realizat prin atacul bulgarilor asupra sârbilor”⁵⁹.

Venizelos a cerut din nou război de partea Antantei, dar regele s-a opus. „Regele Constantin – scrie «Ziua» – a distrus a doua oară pânza de păianjen în care Împătrita, ajutată de Venizelos, a voit să prindă Grecia”⁶⁰.

„Adevărul” devenea sarcastic la adresa suveranilor greci. Regina Sofia, „Madam Tino, sforăreasa-șef, care primește telegrame și instrucțiuni de la fratele ei, kaizerul Wilhelm, completează cu ministrul german de la Atena și patronează opera de corupție”⁶¹. În țările balcanice domnesc „regi străini de neamul lor”, scrie Constantin G. Costaforu⁶². „Regi trădători, regi nemți”, completează Mille. „Ziua” contraatacă afirmațiile din „Adevărul”. Nu există în Balcani tipul regelui neamț. Regele Greciei are simțul realității, cunoștințe politice și militare temeinice, nu s-a lăsat stăpânit de legăturile de sânge⁶³.

Nicolae Iorga, într-o serie de articole, în calitate de editor de politică externă la „Universul”, examinează situația creată prin demisia lui Venizelos. Grecia, țară demoralizată de politicianism, unde „ofițerii fac politică de căpătuială”, a avut șansa unui „om providențial”, pe care „nimeni nu-l cunoaște și toată lumea îl

⁵⁵ „Minerva”, 23 mai 1915, nr. 2547, p. 1, *Impresii din Germania*.

⁵⁶ Idem, 15 aprilie 1915, nr. 2627, p. 1.

⁵⁷ „Universul”, 14/27 septembrie 1915, 254, p. 1, semnat A.B. Despre participarea Bulgariei la război, vezi: Richard C. Hall, *Bulgaria's Road to the First World War*, Eastern European Monographs, 1996; Hall, Richard C., *Bulgaria in the First World War*, în „The Historian”, 73, nr. 2, (2011), p. 300–315; Spencer C. Tucker, Priscilla Mary Roberts (coord.), *Encyclopedia Of World War I: A Political, Social, And Military History*, vol. I, Santa Barbara, California, ABC Clio, 2005, p. 239–242.

⁵⁸ „Minerva”, 20 septembrie/2 octombrie 1915, nr. 2427, p. 1.

⁵⁹ „Universul”, 2/15 octombrie 1915, nr. 272, p. 1.

⁶⁰ „Ziua”, 26 septembrie 1915, nr. 413, p. 1.

⁶¹ „Adevărul”, 27 septembrie 1915, nr. 10252, p. 1.

⁶² Idem, 26 septembrie 1915, nr. 10251, p. 1.

⁶³ „Ziua”, 7 octombrie 1915, nr. 424, p. 1. Articolul *Regele Greciei și poporul său*.

urmează”. Un om care „vorbește sincer, naiv în mijlocul isteților și șireților spălați în toate apele”⁶⁴. Oricâte scuze s-ar aduce regelui, scrie Iorga, politica lui nu s-a confirmat. În martie 1915 „Constantin, zis Bulgaroctonul”, se opusese pe drept cuvânt lui Venizelos, care voia reîntregirea neamului în Asia și insule, punând în balanță sacrificiile făcute de națiune pentru cucerirea Macedoniei. „Venizelos s-a retras tăcut, n-a făcut opoziție fățișă regelui”. Dar acum? Iorga nu crede că va putea fi păstrată Macedonia în condițiile în care „nici primejdia bulgară nu era înlăturată, nici Serbia nu era ajutată conform tratatelor”⁶⁵.

Mai învie Serbia?, se întreabă Iorga, preluând nedumerirea unui bătrân călător de pe căile ferate române, care „se apleacă misterios spre mine”. „De ce să se întrebe un român dacă o nație poate pieri?” „Ideea națională și ideea dreptății sunt seculare”, dar ce „ciudată și tristă nedumerirea la un popor ca al nostru”, constată Iorga⁶⁶. În articolul *Belgia și Serbia*, Iorga face elogiul unei țări sărace dar demne, care asemenea Belgiei, a căzut victima Puterilor Centrale. Ea este „Belgia Orientului”⁶⁷.

Serbia eroică, scrie Mille, a căzut în mâinile germanilor, iar „noi egoiști am lăsat să se comită crima”⁶⁸. Presa Puterilor Centrale triumfa. „Ziua” titrează *Sfârșitul Serbiei*: „Țară a regicizilor [aluzie la asasinarea regelui Alexandru al Serbiei și a reginei care a șocat Europa în 1904] se află în agonie”, fiind „părăsită de aliații egoiști”⁶⁹.

În opinia redactorilor de la „Ziua”, războiul intrase în faza hotărâtoare. Articolul *Ce mai așteptăm?* este un îndemn la acțiune de partea Puterilor Centrale. La întrebarea „cum ne salvăm”, iată răspunsul: „politica cuminte de 30 de ani pe Dunăre și la Porțile Orientului... va fi pierdută în mod iremediabil dacă vom continua de acum înainte politica adoptată în septembrie anul trecut”, adică a neutralității binevoitoare față de Rusia și aliații ei⁷⁰.

După ce Serbia era definitiv înfrântă, atenția opiniei publice era îndreptată din nou spre Grecia.

„Universul” a publicat corespondența ateniană a lui Jean da Ponte de la „Journal de Genève”. El s-a dus pe străzile Atenei printre oameni să ia pulsul străzii: „poporul grecesc e stăpânit de dragostea Franței. Are întrânsul cultul ereditar al Franței”. Numai față de Anglia, notează el, există un sentiment de neîncredere, rod al propagandei germane⁷¹.

⁶⁴ „Universul”, 9/22 octombrie 1915, nr. 279, *Evoluțiile Greciei*. Nicolae Iorga publică intens în „Neamul Românesc”. Articolele lui au fost adunate în volumul *Războiul nostru în note zilnice*, vol. I–III, Craiova, 1921–1923.

⁶⁵ „Universul”, 28 octombrie/11 noiembrie 1915, nr. 325, p. 1.

⁶⁶ Idem, 26 octombrie/9 noiembrie 1915, nr. 327, p. 1.

⁶⁷ Idem, 30 noiembrie/13 decembrie 1915, nr. 331, p. 1.

⁶⁸ „Adevărul”, 19 noiembrie 1915, nr. 10307, p. 1.

⁶⁹ „Ziua”, 21 noiembrie 1915, nr. 469, p. 1.

⁷⁰ Idem, 24 octombrie 1915, nr. 441, p. 1.

⁷¹ „Universul”, 23 decembrie 1915/5 ianuarie 1916, nr. 354, p. 1.

Anglo-francezii debarcau la Salonic, iar bulgarii ocupau teritoriile de la granița cu Grecia. „Universul” se întreba dacă neutralitatea mai era o soluție viabilă și dacă nu cumva va fi chemat din nou, pentru a treia oară, Venizelos la putere⁷². Articolul *Două regine*, semnat de Mille în „Adevărul”, prezintă în oglindă imaginea celor două suverane, Sofia a Greciei și Maria a României: „Un popor [grec] întreg privește cu ură, disperare și cuget de răzbunare pe suverana lui, pe când la București, dimpotrivă, poporul așteaptă ca vorba cea bună și înțeleaptă să vină de la aceea pe care țara o iubește căci poporul are dragoste instinctivă pentru bunătate, inteligență și pentru suflete alese”⁷³.

În 24 februarie 1916, „Ziua”, în articolul *Declinul lui Venizelos*, îl acuza pe fostul prim-ministru că a pus în pericol integritatea teritorială a Greciei. În România, „facerea «genialității» domnului Venizelos a fost dată de Take Ionescu, recunoscut ca cel mai dornic de laude și lingușiri”⁷⁴.

Presiunile celor două blocuri militare asupra României au crescut după intrarea Bulgariei în război. În prima parte a anului 1916, ofensiva Puterilor Centrale pe frontul balcanic părea de nestăvilit⁷⁵. În iunie 1916, cu ocazia incidentului de la graniță cu trupele rusești, regele Ferdinand ar fi afirmat: „Eu nu sunt regele Greciei”. Spusele regelui au fost inserate de Mille în paginile „Adevărului”⁷⁶. Alexandru Marghiloman, prin ministrul Germaniei la București, Hilmar von dem Bussche, confirmă acest fapt în Jurnal⁷⁷.

Grecia intra din nou în febra electorală. „Adevărul” anticipa triumful lui Venizelos în alegeri⁷⁸. „Minerva” preconiza alăturarea Greciei de partea Puterilor Centrale în condițiile în care „Înțelegerea i-a blocat coastele, amenință populația cu foametea”⁷⁹.

În iulie 1916, reședința de la Tatoi a regelui Greciei a căzut pradă focului. „Minerva” dezmente informațiile din „unele ziare” care „inventează tulburări”. Redactorul George Caliga a avut „mai multe convorbiri cu membri ai coloniei grecești” din București, care l-au asigurat că incendiile de pădure erau datorate căldurilor de vară⁸⁰.

⁷² Idem, 15/28 iunie 1916, nr. 164, p. 1.

⁷³ „Adevărul”, 3 noiembrie 1915, nr. 10291, p. 1.

⁷⁴ „Ziua”, 24 februarie 1916, nr. 563, p. 1.

⁷⁵ Despre negocierile Antantei cu România în această perioadă, vezi, Hadrian Gorun, *Romania's Relations with France and Russia and Bucharest's fears concerning a Bulgarian offensive (Fall of 1915 – August 1916). Some French documentar*, „Петербургские славянские и балканские исследования, Studia Slavica et Balcanica Petropolitana”, 1 (2015), p. 29–41.

⁷⁶ „Adevărul”, 4 iunie 1916, nr. 10500, p. 1, Constantin Mille (Govora).

⁷⁷ Alexandru Marghiloman, *Note politice*, vol. I, București, Scripta, 1993, p. 406.

⁷⁸ „Adevărul”, 12 iunie 1916, nr. 10508, p. 1.

⁷⁹ Idem, 13 iunie 1916, nr. 2686, p. 1.

⁸⁰ „Minerva”, 5 iulie 1916, nr. 2708, p. 1, semnat de George Caliga.

În data de 14/27 august 1916 România a declarat război Austro-Ungariei. La 23 august 1916, E.D. Fagure (Honigman), redactor la „Adevărul”, afirma că a venit rândul Greciei să se alăture aliaților⁸¹. În 1 septembrie 1916, aceeași gazetă dădea ca iminentă știrea despre instituirea unui nou cabinet Venizelos⁸².

Ziarele care pledaseră pentru neutralitate au fost suspendate. Unele își moderau atitudinea pentru a supraviețui. „Minerva”, prin vocea lui Grigore G. Cantacuzino, își făcea bilanțul: „am fost ponderați, am fost de folos țării, acum vom acționa uniți”⁸³. Declarația de război a Bulgariei i-a oferit lui Cantacuzino material de presă. Toate atacurile erau îndreptate exclusiv asupra Bulgariei. În articolul *Între bulgari și noi*, este lansat următorul îndemn: „Să fie cucerită Bulgaria în mijlocul căreia să se ridice o cruce: aci a fost înmormântată libertatea unui popor care n-a fost vrednic de ea. Grădina zoologică a lui Ferdinand de Couburg a închis între zidurile ei un popor întreg, schimbat în armată de pradă și vom sta neconținut de pază ca fiarele să nu scape din coliviile lor”⁸⁴.

Grecia era în plin proces de segregare. Știri venite de la agențiile străine Havas, Reuter etc. confirmau faptul că „Grecia nu mai e decât cu numele”. Revolta se întetise, iar Venizelos se punea în capul ei⁸⁵.

ZIARIȘTII PE TEREN: „CORESPONDENȚII PARTICULARI” ÎN PROXIMITATEA FRONTULUI

Ziarele aveau corespondenți sau trimiși speciali atât în capitalele europene, cât și în multe orașe și capitale balcanice. Absența unor corespondenți de presă îngreuna receptarea și prelucrarea informațiilor din țările respective. Prin trimiterea unor corespondenți de presă pe teren sau prin angajarea unor corespondenți permanenți în zonele de interes, redacțiile puteau oferi publicului informații mai sigure și neinfluențate de politica agențiilor de presă la care acestea erau abonate. În multe cazuri, știrile erau însă culese și prelucrate în redacții, dar erau prezentate publicului ca fiind venite de pe teren de la „corespondentul nostru special”.

În vara anului 1914, în momentul izbucnirii conflictului dintre Austro-Ungaria și Serbia, Benno Brănișteanu, redactor al „Adevărului”, se afla împreună cu familia în stațiunea Bad Reichenhall, iar directorul gazetei, Constantin Mille, vizita o expoziție de carte la Leipzig. Ei și-au întrerupt călătoria și au convenit să se

⁸¹ „Adevărul”, 23 august 1916, nr. 10580, p. 1.

⁸² Idem, 1 septembrie 1916, nr. 10589, p. 1.

⁸³ „Minerva”, 17 august 1916, nr. 2750, p. 1.

⁸⁴ Idem, 10 septembrie 1916, nr. 2778, p. 1.

⁸⁵ „Adevărul”, 14 septembrie 1916, nr. 10504, p. 1. Despre Grecia acelor ani, vezi: Θάνος Βερέμης, *Οι επεμβάσεις του στρατού στη νεοελληνική πολιτική, 1916–1936* [Intervențiile armatei în viața politică a Greciei, 1916–1936], Atena, 1977; Yannis Mourellos, *L'intervention de la Grèce dans la Grand Guerre (1916–1917)*, Atena, 1983.

întâlnească la Viena, pentru a discuta asupra subiectului cu oficiali de la Ministerul de Externe austro-ungar. În paginile *Jurnalului*, Brănișteanu povestește întâlnirea lor cu Oskar Ritter von Montlong, șeful biroului de presă al Ministerului de Externe (*Literarisches Bureau*). Dacă Brănișteanu împărtășea sentimente filogermane, Mille nu părea să fie de acord cu interlocutorii săi în privința poziției ce urma să adopte România⁸⁶. Cu puțin timp înainte de publicarea declarației de război, Brănișteanu a fost primit în audiență de ministrul de externe austro-ungar, Leopold Graf Berchtold. Interviuul cu înaltul demnitar a apărut în ziarul „Adevărul” din 20 iulie/2 august 1914⁸⁷.

„Adevărul” avea corespondent permanent la Salonic, pe Tumbeanu, dar nu și la Atena. Totuși, dacă erau evenimente majore, Constantin Mille solicita informații direct de la Atena: „în dorința de a afla știri precise, s-am adresat telegrafic domnului Simos, deputat, directorul ziarului Patris”⁸⁸. Mille întreținea relații bune cu Spiridon Simos, care condusese timp de mai mulți ani gazeta „Patris” la București.

Știrea referitoare la demisia lui Venizelos a fost confirmată și de serviciul telegrafic al ziarului „Le Journal des Balkans”⁸⁹, iar telegrama acestuia a fost pusă la dispoziția ziarului „Adevărul”⁹⁰. În decembrie 1915, „Adevărul” s-a folosit de telegramele furnizate de „Journal de Balkans” pentru a anunța debarcarea aliaților la Salonic „cu voia sau fără voia Greciei”⁹¹. „Universul” primea informații de la Atena fie prin „agenția telegrafică engleză”, fie prin cea italiană (A.T.I.)⁹². În primăvara anului 1915, „Universul” relata despre bombardamentele flotei anglo-franceze pe coasta Asiei Mici și activitatea electorală a lui Venizelos bazându-se pe telegramele „de la corespondentul nostru special” în Miltiline⁹³.

După intrarea Bulgariei în război, frontul balcanic era cuprins de flăcări, iar propaganda pentru război în Grecia și România s-a intensificat. În articolul *Bulgarii și grecii!*, „Universul” se arată contrariat de războiul mediatic din Balcani. Apăreau întruna „stațiuni telegrafice fără fir din tot felul de localități, ba chiar fără loc”, astfel că propaganda „ne îndoapă cu știri despre atitudinea Greciei”. Publicațiile venizeliste, deși se întreabă „după ce bulgarii își vor fi făcut pofta cu sârbii nu se vor răfui și cu noi?”, agențiile de presă „nu spun nimic [...] tot săraca poștă a trebuit să ne aducă știrea”⁹⁴. Presa „germanofilă” aruncă anatema asupra agențiilor de presă care făceau jocul Antantei. De pildă, agenția italiană (A.T.I.) funcționa ca

⁸⁶ B. Brănișteanu, *Jurnal*, vol. I, București, Hasefer, 2003, p. 14.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 21.

⁸⁸ „Dimineța”, 25 februarie 1915, nr. 3944, p. 1.

⁸⁹ *Idem*, 27 martie 1915, nr. 3972, p. 1.

⁹⁰ *Idem*, 24 februarie 1915, nr. 3943, p. 1.

⁹¹ „Adevărul”, 23 decembrie 1915, nr. 10341, p. 1.

⁹² „Universul”, 28 septembrie/10 octombrie 1916, nr. 268, p. 1.

⁹³ *Idem*, 25 mai 1915, nr. 142, p. 5.

⁹⁴ „Universul”, 23 noiembrie/6 decembrie 1915, nr. 322, p. 1.

o „fabrică de minciuni”⁹⁵. „Adevărul”, „o mare scuiptoare publică”, scrie „Ziua”, propaga știri inexacte. În articolul „Fabrica de telegrame”, „Ziua” acuza „Dimineața” că furniza informații inexacte dintr-un ziar german. Informațiile nu veneau în redacția de pe Sărindari pe firul telegrafic, ci erau prelucrate pe baza ziarelor sosite de la Budapesta⁹⁶. Se pare că nici redacția ziarului „Ziua” nu proceda altfel. O notă a poliției ne informează că Ion Slavici, redactorul ziarului, mergea în fiecare dimineață la Legația austro-ungară pentru a lua telegramele⁹⁷.

Până în toamna anului 1915, Serbia era singurul stat național din Europa de sud-est care se afla în război. În vara anului 1914, „Universul” l-a trimis pe redactorul Iosif Fermo la Sinaia, unde se aflau regele, guvernul și reprezentanții legațiilor străine, pentru a urmări negocierile care vizau neutralitatea României și eventualitatea încheierii Blocului balcanic⁹⁸. În toamna anului 1914, redactorul Mihail Negru de la „Universul” se ducea în Serbia, pentru a surprinde câteva clișee din războiul de poziții. Locuitorii din Severin s-au dus să vadă obuzele „așa cum ai alerga la un spectacol rar”. Negru a făcut o incursiune în partea austriacă, pentru a vedea tranșeele⁹⁹, iar mai apoi a trecut în Serbia. Corespondența de la Cladova este intitulată *Într-o țară de eroi*. În aceste ținuturi învecinate, gazetarul bucureștean era surprins să audă românește în jurul lui. Întrebând un bătrân ce naționalitate este, Negru primește următorul răspuns: „Noi suntem rumâni, domne, dar plătim dări la sârbi”¹⁰⁰. Ziarele „Adevărul” și „Dimineața” primeau regulat corespondență de la Niș, noua capitală a Serbiei, semnată Cippico, care se conversa cu prizonierii de război în sârbă, nemțește și italiană. Toți își puneau aceeași întrebare, când se va sfârși războiul?¹⁰¹.

Jean (Ioan) G. Sava, corespondent al ziarului bucureștean „Journal des Balkans”, reîntors din Serbia, publica interviul cu prințul moștenitor Alexandru, care îl primise în trenul locuință de la Niș, noua capitală a Serbiei. Interviul a fost reprodus și în „Dimineața”¹⁰². „Universul” publica „de la trimisul nostru special, I. Foti”, *Impresii din război*, de la Niș, cartierul general sârb¹⁰³. În primăvara anului 1915, în drum spre Dardanele, I. Foti trecea granița dinspre Bulgaria în Imperiul otoman la Mustafa pașa, înarmat cu un *laisser-passer*. La Adrianopol, corespondentul „Universului” se întâlnea cu un general, adept al Junilor turci, pe care îl

⁹⁵ „Ziua”, 8 noiembrie 1915, nr. 456, p. 1.

⁹⁶ Idem, 1 iulie 1915, nr. 326, p. 1.

⁹⁷ Arhivele Municipiului București, Prefectura Poliției Capitalei, dos. 54/1915, 10 august 1914, p. 1.

⁹⁸ „Universul”, 25 iulie 1914, nr. 202, p. 1.

⁹⁹ Idem, 20 noiembrie 1914, 320, p. 1.

¹⁰⁰ „Universul”, 21 noiembrie 1914, nr. 321, p. 1.

¹⁰¹ „Dimineața”, 28 ianuarie 1915, nr. 3915, p. 3.

¹⁰² „Dimineața”, 16 ianuarie 1915, nr. 3304, p. 1.

¹⁰³ „Universul”, 18 noiembrie 1914, nr. 318, p. 3.

cunoscuse în urmă cu zece ani la Monastir, pe vremea când era „biet exilat”, persecutat de sultan. Generalul era înflăcărat, hotărât „să moară la umbra poalelor fâlfâinde ale mantiei profetului”¹⁰⁴.

Gazetele mari aveau corespondenți permanenți la Sofia, probabil ziaristi locali. De pildă, „Minerva” avea corespondenți la Sofia pe Marcov¹⁰⁵ și pe Nicolau¹⁰⁶. Ștefan Tanev, corespondentul ziarului „Dimineața”, s-a remarcat prin telegrama din 3 februarie 1915 care anunța atentatul cu bombă de la Cazinoul municipal din Sofia¹⁰⁷. Fiind martor ocular, Tanev s-a grăbit să ajungă la poștă pentru a trimite telegrama în primele ore după atentat. Ulterior, autoritățile bulgare au impus un regim strict de cenzurare a presei, temându-se ca nu cumva autorul atentatului să fi fost un sârb. „Adevărul” a fost prima gazetă care a aflat despre atentat, iar telegrama acestuia a ajuns și în redacțiile presei occidentale. Alte informații referitoare la acest incident au ajuns la București prin Bagarov, un comerciant de esență de trandafir, care a primit telegramă de la fratele lui, anunțându-l de decesul cumnatei, fiica generalului Ivan Ficev. Tragedia s-a produs la un bal mascat, organizat în folosul orfanilor din Macedonia. Bomba a fost detonată în loja generalului Ficev. Fratele negustorului din București, Bagarov, a văzut dispozitivul, l-a ridicat, dar s-a speriat și l-a aruncat la picioarele soției. Tanev relatează pe larg despre cele întâmplate la Sofia, după ce se întoarce la București¹⁰⁸. Ștefan Tanev era corespondent al ziarului și în primăvara anului 1916.

La 7 martie 1915, citim în „Universul” articolul *Înfrățirea româno-bulgară, note de călătorie*, semnat B.B. Delamare, pseudonimul căpitanului de marină Aurel Negulescu, fost viceconsul român la Salonic. În trenul de la Adrianopol la Salonic, căpitanul a intrat în vorbă cu „un maior bulgar cu cioc à la țarul Ferdinand”. În dorința de a-l trage de limbă, Negulescu a vorbit în bulgărește, dându-se drept consulul bulgar la Salonic. Maiorul s-a lăsat păcălit, așa că a început să dezbată problema relațiilor româno-grecești. Maiorul trăise în copilărie în România, iar ca elev al liceului Lazăr din București era deseori gratificat cu apelativul injurios al colegilor, „bulgarule”. În opinia lui, bulgarii și românii ar fi trebuit să se unească și să nu să se mai lase învrăjbiți de unii conducători ca Bismarck și Abdul Hamid. Bulgarii ar fi trebuit să-și întregească teritoriul spre sud, iar românii spre nord¹⁰⁹.

¹⁰⁴ Idem, 18 martie 1915, nr. 76, p. 1.

¹⁰⁵ „Minerva”, 1 iunie 1915, nr. 2319, p. 1.

¹⁰⁶ Idem, 25 iunie 1915, nr. 2340, p. 1.

¹⁰⁷ „Dimineața”, 3 februarie 1915, nr. 3922, p. 1; Tanev este semnalat și în notele Poliției Capitalei, Arhivele Municipiului București, Prefectura Poliției Capitalei (112), 24 noiembrie 1913, p. 521: el s-a cazat la hotelul Union, a avut întâlniri cu ziaristi de la „Adevărul” și a făcut o vizită la Legația Bulgariei.

¹⁰⁸ „Dimineața”, 5 februarie 1915, nr. 3924, p. 1.

¹⁰⁹ „Universul”, 7 martie 1915, nr. 65, p. 2.

„Le Journal de Balkans” avea corespondenți în toate orașele importante din Balcani: Constantin la Niș¹¹⁰, P. Chotch la Cetinje¹¹¹, Leo de Thessalonica la Salonic¹¹², Eugen de Bernardin la Sofia¹¹³, Leon Absatado la Atena¹¹⁴. În aprilie 1915 Alexandru Rubin, directorul gazetei, s-a dus la Sofia, unde a obținut un interviu de la prim-ministrul Radoslavov, republicat în „Universul” și „Dimineața”. Prim-ministrul l-a asigurat pe jurnalistul român că bulgarii vor persista în neutralitate până la sfârșitul războiului. Mai mult, el a insistat asupra faptului că Bulgaria dorea o înțelegere cu România, chiar și în cazul în care aceasta se va alătura Triplei Înțelegeri¹¹⁵. În momentul intrării Bulgariei în război de partea Puterilor Centrale, jurnalistul francez Camille Ferri Pisani sosea de pe frontul de vest la frontiera sârbo-bulgară, în calitate de corespondent de război al mai multor publicații, inclusiv al gazetei lui Rubin¹¹⁶. El este autorul cărții *Le Drame serbe*, publicată în 1916 la Paris.

Atacul Bulgariei asupra Serbiei a resuscitat ofensiva austro-ungară. Cotidienele bucureștene și-au trimis redactori la granița României cu statele beligerante, Serbia și Bulgaria.

Mihail Negru s-a dus mai întâi în Banat¹¹⁷, apoi în Dobrogea. De la Severin, gazetarul „Universului” s-a dus la Bazargic, apoi la Balcic, unde a cules informații despre bombardamentele flotei rusești asupra orașelor Varna și Euxinograd¹¹⁸. Se pare că rușii evitaseră linia minelor, știind precis unde să atace, având informații de la ofițerii rusofili¹¹⁹.

Pe frontul austro-sârb, în locul lui Negru, redacția l-a trimis pe Leontin Iliescu¹²⁰. La Vârciorova, punctul de graniță cu Serbia, soseau românii refugiați de la Salonic. Cititorii aflau astfel că Salonicul era ocupat de franco-englezi. Călătoria refugiaților fusese cu peripeții, fiind hărțuiți la tot pasul de bulgari și de sârbi. Războiul înseamnă spioni, percheziții și rețineri¹²¹.

Alexandru Sandu, redactor al ziarului „Dimineața”, se afla la Turnu-Severin în momentul în care a fost anunțată mobilizarea Bulgariei¹²². Sandu s-a dus să-l

¹¹⁰ „Journal des Balkans”, 20 mai/1 iunie 1915, nr. 308, p. 1.

¹¹¹ Idem, 9/22 mai 1915, nr. 298, p. 2.

¹¹² Idem, 18/31 martie 1915, nr. 247, p. 1.

¹¹³ Idem, 6/19 mai 1915, nr. 295, p. 1, 2.

¹¹⁴ Idem, 20 septembrie/ 3 octombrie 1915, nr. 396, p. 2.

¹¹⁵ „Universul”, 30 aprilie 1915, nr. 117, p. 1; „Dimineața”, 29 aprilie 1915, nr. 4095, p. 1. *Bulgaria și România, Alexandre Rubin la Sofia, cu Basile Radoslavov*, „Journal des Balkans”, 28 aprilie/11 mai 1915, nr. 279, p. 1.

¹¹⁶ „Journal des Balkans”, 1 octombrie/14 octombrie 1915, nr. 405, p. 1.

¹¹⁷ „Universul”, 17/30 octombrie 1915, nr. 237, p. 1.

¹¹⁸ „Universul”, 18/31 octombrie 1915, nr. 238, p. 1.

¹¹⁹ Idem, 21 octombrie/3 noiembrie 1915, nr. 291, p. 1.

¹²⁰ Idem, 6/19 octombrie 1915, nr. 276, p. 1.

¹²¹ Idem, 7/20 octombrie 1915, nr. 277, p. 3.

¹²² „Dimineața”, 14 septembrie 1915, nr. 4143, p. 1.

vadă pe generalul August von Mackensen, venit cu tot statul său major pe frontul de la Dunăre¹²³.

Telegramele corespondenților către redacții treceau prin biroul de interpretariat și presă al Direcției Siguranței. Biroul era condus de publicistul aromân Constantin Sterie Constante. De pildă, telegramele de la Sofia ale ziarului „Minerva” erau considerate de biroul Siguranței ca fiind credibile în privința tratativelor turco-bulgare care au avut loc în vara anului 1915¹²⁴.

În martie 1915, Siguranța Generală a descoperit la Giurgiu o filieră a propagandei filogermane, și anume *Biroul balcanic de informații al ziarului „Seara”*, de pe strada Prudenței nr. 18¹²⁵. În urma investigației, s-a constatat că personalul redacțional al ziarului nu avea nicio legătură cu biroul respectiv. Articolele publicate de această gazetă referitoare la situația din statele balcanice veneau la redacție prin acest birou sub formă de „Scrisori din Constantinopol” etc., „de la corespondentul nostru particular”. Biroul făcea schimburi de informații cu gazetele balcanice. Responsabil al acestui birou era Gheorghe Mărculescu zis Sobaru, corespondent la Giurgiu al ziarelor „Seara” și „Viitorul”. El culegea informații prin concubina sa, Milca Orescova, și cumnatul Nicolae Vradjale, un funcționar din Rusciuk. Mărculescu alias Ponciu sau Lupciu publica articole sub formă de corespondențe, care erau „reproduceri din ziarele bulgărești cărora le dădea aproape totdeauna un caracter senzațional”¹²⁶.

Correspondenții la București ai presei europene erau în majoritate gazetari din presa locală. În toamna anului 1914, Prefectura Poliției Capitalei, la solicitarea Direcției Poliției și Siguranței Generale, întocmește o listă cu 10 ziariști români care se aflau în serviciul presei europene, dar „nu s-a putut afla însă la ce ziare străine sunt corespondenți”. În această listă găsim nume ca Samuel Honigman (Emil D. Fagure), Iosif Rosenthal și Benno Brănișteanu de la „Adevărul”, Alexandru Mavrodi („Viitorul”), Iulius Pop („Bukarester Tageblatt”), Liviu Popescu („Universul”)¹²⁷. George Caliga, reporter la „Minerva”, era corespondent al ziarului atenian „Neas Ellas” – ziar venizelist chiar antidinastic¹²⁸. De la redacția „Adevărului”, Brănișteanu era singurul gazetar cu orientare progermană. În timpul neutralității, Brănișteanu, deși nu a părăsit redacția, nu a mai scris articole cu conținut de politică externă. El era și corespondentul ziarului german „Frankfurter

¹²³ Idem, 14 octombrie 1915, nr. 4175, p. 1.

¹²⁴ ANIC-DPSG, dos. 5/1915, f. 622.

¹²⁵ Idem, dos. 24/1914, 8 martie 1915, f. 5.

¹²⁶ Idem, dos. 24/1914, 13 martie 1915, f. 6; 18 aprilie 1915, f. 8, poliția Giurgiu.

¹²⁷ Arhivele Municipiului București, Prefectura Poliției Capitalei (112), f. 21 (29 noiembrie 1914).

¹²⁸ ANIC-DGSG, 191/1914, 3 martie 1914, f. 87; Λουκία Δρούλια, Γιούλα Κουτσοπανάγου (ed.), Εγκυκλοπαίδεια του ελληνικού Τύπου 1784–1974 [Enciclopedia presei grecești, 1784–1974], vol. III, Atena, EIE, 2008, p. 245.

Zeitung”¹²⁹. În august 1916, România a devenit teatru de război. Ziariști ai puterilor aliate, ruși, francezi și italieni au venit la București. În 19 august 1916, I.G. Duca, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, însărcinat cu controlul biroului de cenzură, i-a primit pe corespondenții de presă. Printre corespondenții români ai presei occidentale, remarcăm pe E.D. Fagure de la „Morning Post”, I. Fermo de la „Daily Telegraph”, Albert Honigman de la „Daily Chronicle” și I. Rosenthal, corespondent al ziarelor italiene, „Secolo” din Milano, „Messagero” din Roma și al cotidianului francez „Petit Parisien”¹³⁰. I.G. Duca, scrie în *Memoriile sale* Vasile Th. Cancicov, exercita serviciul cenzurii cu mare severitate, interzicând de la publicare numeroase știri sub pretextul de „a nu stânjeni operațiunile militare”¹³¹.

GRECII, AROMÂNII ȘI ALBANEZII

La București apăreau două gazete grecești, „Iris” și „Melissa” (din 1908), iar la Brăila „Ethnos” (din 1911). Toate cele trei publicații erau favorabile Antantei. În continuare ne vom referi la „Iris” și „Ethnos”, două publicații extrem de combative și de largă circulație, în fruntea cărora se aflau jurnaliști de prestigiu: Aristotel Sardellis, director al ziarului „Iris”, Leonidas Kostomyris, directorul ziarului „Ethnos”, și colaboratorul apropiat al acestuia, Theodoros Moscopulos. Tatăl lui Aristotel Sardellis, Zaharia, de fel din Papingo (Epir), s-a remarcat ca secretar al lui Vanghelie Zappa și fondator al ziarului „Iris”. Leonidas Kostomyris era fiul librarului brăilean Gheorghios, originar din insula Lesbos. Moscopulos (Moscopol) provenea dintr-o familie de negustori gălățeni cu legături afaceri la Constantinopol¹³².

Editorialele din „Iris” și „Ethnos” erau semnate, în special, de Sardellis și Moscopol, gazetari talentați și cu mulți ani de experiență în presa de limbă greacă din România.

La 6 iulie 1914, în articolul *Ο Δεύτερος Ασθενής* [Al doilea bolnav], Moscopol era de părere că „statele balcanice s-au maturizat militar și politic”, așa că nu vor să

¹²⁹ Lucian Boia, *op. cit.*, p. 200.

¹³⁰ „Dimineața”, 20 august 1916, nr. 4459, p. 1.

¹³¹ Vasile Th. Cancicov, *Jurnal din vremea ocupației. Impresii și păreri personale din timpul războiului României*, București, Humanitas, 2015, p. 56. În 1916, Cancicov nu mai era activ în viața politică, dar în anii trecuți fusese deputat din partea conservatorilor-democrați ai lui Take Ionescu și director al ziarului „Ordinea”.

¹³² Despre publicațiile grecești, vezi: Δημ. Β. Οικονομίδου, *Σημειώσεις δια την ιστορίαν των εν Ρουμανία Ελληνικών εφημερίδων και πρώτων βιβλιοπωλείων* [Note referitoare la istoria gazetelor grecești și a primelor edituri din România], „Μνημοσύνη”, VI (1976–1979), p. 78–93; Ariadna Camariano-Cioran, *L'Épire et les Pays Roumains*, Ioannina, Association d'Études Epirotes, 1984; Ștefan Petrescu, *Οι Έλληνες ως «άλλοι» στη Ρουμανία. Η εσωτερική οικοδόμηση του ρουμανικού έθνους-κράτους κατά τον δέκατο ένατο αιώνα και οι Έλληνες* [Grecii ca „celălalt” în România. Grecii și edificarea statului-națiune în decursul secolului al XIX-lea], Salonic, Epikentro, 2014, p. 322, 328, 332.

mai fie sub jugul a două imperii a căror soartă era pecetluită¹³³. Atât „bolnavul de pe Bosfor”, cât și „bolnavul de pe Dunăre” [*ασθενής του Ισθμου*], erau „condamnați la moarte”¹³⁴. În decembrie 1914, în articolul *Το μοιραίον* [Fatalitatea] Moscopol condamna asediul Belgradului de către austro-ungari, prognozând sfârșitul Turciei „mahomedane și barbare”, dar și al Austriei „creștine și civilizate”. Odată cu dispariția acestor puteri va triumfa principiul naționalităților. Austria, scrie editorialistul, a ajuns să apere integritatea teritorială a Turciei islamice de teamă ca nu cumva descompunerea acestui colos să ducă la propria ei dispariție¹³⁵.

Războiul monarhiei habsburgice împotriva Serbiei capătă dimensiuni mistice. Ziarul „Ethnos” deplânge soarta Serbiei ortodoxe, „singura țară martiră în acest război”. Prin martiriul ei, Serbia se confruntă cu riscul de fi complet nimicită „pentru a nu fi subjugată tiranului creștin, aliatul de astăzi al turcilor”¹³⁶. Pentru a cataloga sistemul de alianțe al inamicilor, Moscopol folosește sintagme ca *αυστρογερμανισμός* (austro-germanism) și *γερμανοτουρκοβουλγαρισμός* (germano-turco-bulgarism).

La 12 noiembrie 1914, în articolul *Ξένης γης δωρεά* [Pământ străin oferit cadou], Moscopol condamnă presiunile făcute de cele două blocuri militare asupra Greciei, pentru a ceda bulgarilor teritorii în Macedonia și Tracia în schimbul unor teritorii în Siria. Această „comedie a concesiilor”, în scopul consolidării Bulgariei, nu putea fi pe placul lui Venizelos, care nu avea să intre în jocul acestei „febre a federalizării” (*omospondita*)¹³⁷. Moscopol credea că prin intrarea în război a României, Grecia va fi forțată să iasă din neutralitate¹³⁸.

Pe aceleași coordonate se situează și Aristotel Sardellis, proprietar al ziarului în limba română „Realitatea” și al ziarului grecesc „Iris”. În octombrie 1914, „Realitatea” preciza faptul că România și Grecia vegheau ca pacea să nu fie tulburată în Balcani, iar România făcea eforturi diplomatice pentru a opri întinderea conflagrației în regiune, prin dejucarea uneltirilor austriece și germane la Sofia și Constantinopol¹³⁹.

În primavara anului 1915, cu ocazia crizei constituționale din Grecia, Sardellis a adoptat o atitudine conciliantă, arătând că poziția regelui în favoarea neutralității nu ar trebui definită drept filogermană: „Poporul grec nu se va găsi niciodată în conflict cu Franța, aliatul ei natural”¹⁴⁰. În opinia lui, guvernul Greciei a fost, este și va fi francofil din motive de ordin istoric, politic și afectiv¹⁴¹, dar nu va accepta

¹³³ „Ethnos”, 6 iulie 1914, nr. 391, p. 1.

¹³⁴ Idem, 5 septembrie 1914, nr. 417, p. 1.

¹³⁵ Idem, 7 decembrie 1914, nr. 457, p. 1.

¹³⁶ Idem, 15 aprilie 1915, nr. 508, p. 1.

¹³⁷ Idem, 12 noiembrie 1914, nr. 446, p. 1 (autor Th. M.).

¹³⁸ Idem, 14 ianuarie 1915, nr. 470, p. 1.

¹³⁹ „Realitatea”, 19 octombrie 1914, nr. 27, p. 1.

¹⁴⁰ „Ιρίς”, 8 noiembrie 1915, nr. 188, p. 1.

¹⁴¹ Idem, 15 aprilie 1915, nr. 155, p. 1, articol *Στάσις της Ελλάδος* [Poziția Greciei].

intrarea țării în război de partea Antantei decât doar dacă va primi garanții teritoriale, pentru a nu păți ca Serbia¹⁴².

În cercurile grecești era o vie agitație după demisia lui Venizelos în februarie 1915. În cafenele grecii discutau cu patos punând în circulație tot felul de zvonuri. La o cafenea din București, Timoleon Rubini, veteran al jurnalismului grecesc în România, ar fi spus unui cunoscut că Venizelos va veni în România să discute cu Take Ionescu și că Grecia va intra în acțiune în aprilie 1915¹⁴³. Pe același ton vorbea și epirotul Ioannis Iconomu, director al ziarului „Melissa”. În opinia lui, Venizelos era o legendă vie: „tot elenismul din țară îi va ieși în întâmpinare și se va face pretutindeni primiri grandioase și vom interveni ca să nu se lase de politică... se va întâmpla o revoluțiune generală care se va termina cu proclamarea de republică”¹⁴⁴.

Telegrama ziarelor „Dimineața” și „Adevărul”, care anunța faptul că guvernul elen va respecta întru totul tratatul de la București și nu va ceda nimic Bulgariei, se menționează într-un referat al poliției, „a făcut cea mai bună impresie în rândul coloniei grecești, ba chiar comercianții venizeliști au sărbătorit știrea”. Grecii, mânați de o mare ură pe bulgari, nu-i vor lăsa pe sârbi să fie atacați¹⁴⁵.

Sardelly își păstra tonul optimist chiar și după a doua demisie a lui Venizelos, în septembrie 1915. Guvernul Zaimis, ne asigură Sardellis, nu va rezista mult presiunii străzii. Poporul voia ca Venizelos să fie rechemat la guvern, iar Grecia să se alăture acțiunii aliaților¹⁴⁶.

Dimitrios Psyhas, ministrul Greciei la București, notează I.G. Duca în memorii, era „foarte antantist, luptând cu un atașat militar susținut de regele Constantin și acuzat de spionaj în favoarea Puterilor Centrale”¹⁴⁷. La 12 ianuarie 1916 ziarul „Libertatea”, condus de Tudor Arghezi, îl acuza pe Psyhas de faptul că implica cetățeni români de origine greacă în acțiunile lui venizeliste, precum Jean Chrissoveloni, Hector Economu, Ioan Sapatino și alți notabili, care au semnat un memoriu de adeziune la Congresul panelenic venizelist de la Paris¹⁴⁸. Deși gazeta respectivă insinua faptul că erau foarte puțini greci în București, alte mărturii indică contrariul. Coloniile grecești din București, dar și din alte orașe dunărene, erau fâțiș partizanele lui Venizelos. Ziarele grecești din România erau toate antantiste și venizeliste. Într-un referat al Siguranței Generale din 12 februarie 1914, se precizează faptul că Legația greacă intenționa să susțină ziarele grecești din România „pe baze mai solide”¹⁴⁹.

¹⁴² „Ιπρις”, 3 mai 1915, nr. 161, p. 1.

¹⁴³ ANIC-DPSG, 74/1914, 31 martie 1915, f. 150.

¹⁴⁴ Idem, 74/1914, 30 martie 1915, f. 149.

¹⁴⁵ Idem, 190/1914, 22 august 1915, f. 247.

¹⁴⁶ ANIC-DPSG, 6/1915, 14 octombrie 1915, f. 66.

¹⁴⁷ I.G. Duca, *Memorii*, vol. II, Timișoara, Helicon, 1993.

¹⁴⁸ „Libertatea”, 12 ianuarie 1916, nr. 10, p. 1, și 12 ianuarie 1916, nr. 31, p. 1.

¹⁴⁹ ANIC-DPSG, 16/1915, 12 februarie 1914, f. 208.

Grecii loialiști voiau să scoată o gazetă progermană la București, pentru a contracara propaganda venizelistă și antantistă a publicațiilor existente. Ziarul urma a fi încredințat lui Petre Constantinidis, care fusese director al ziarului „Cosmos”, apărut mai întâi la București în anii 1905–1906 și mai apoi la Odesa. Ziarul lui de la Odesa, care funcționa într-o tipografie austro-ungară, fusese închis de autoritățile rusești la începutul războiului¹⁵⁰. În iunie 1916, regele Constantin I-a înlocuit pe Psyhas cu Alexandru Rangabe, un apropiat al său. Noul ministru al Greciei intenționa să schimbe conducerea coloniei grecești din București. De asemenea, Rangabe relua ideea de a scoate un ziar germanofil în capitala României. Pe de altă parte, mai mulți notabili greci din București s-au adresat lui Take Ionescu prin profesorul P.P. Negulescu, să colaboreze la presa greacă antantistă și să trimită articole în presa franceză pentru a susține interesele lui Venizelos și a Quadruplei¹⁵¹.

Pe de altă parte, la Atena, dezacordul dintre rege și unul dintre cei mai importanți frunzași politici a polarizat societatea. Așa se face că 75% din presa cotidiană era favorabilă germanilor, iar propaganda aliaților răzbea cu greu în rândurile opiniei publice¹⁵².

„Iris” și-a încetat apariția la 16 august 1916. Odată cu intrarea României în război de partea Antantei a fost suspendată apariția ziarului „Ethnos”, dar cenzura a permis reapariția acestuia în octombrie 1916. În articolul *Ο Αγών της Ρωμουνίας* [*Lupta României*], redactorii își exprimau speranța că „cele două armate prietene și coreligionare” („οι δυο φίλοι και ομόδοχοι στρατοί”) vor lupta cât de curând împreună: „Expansiunea României nu doar că va consolida Grecia fiindcă au împreună aceiași dușmani, dar va contribui la instaurarea unei păci permanente în mult încercatul Balcani”¹⁵³.

După ocuparea Bucureștilor de către trupele germane, dispunem de câteva informații referitoare la soarta ziariștilor greci. Ioannis Iconomu, director al ziarului „Melissa”, s-a refugiat la Odesa în Rusia¹⁵⁴. Aristotel Sardellis a luptat în rândurile armatei române pe frontul din Moldova¹⁵⁵. Leonidas Kostomyris, rămas la București, a refuzat să colaboreze cu germanii, fiind reținut și privat de libertate timp de șase luni¹⁵⁶. După război, Iconomu, Moscopulos, Kostomyris și Sardelli își vor relua activitatea gazetărească în cadrul comunității grecești din București.

Ziarele aromânești „Peninsula Balcanică” și „Aromânul”, care apăreau în anii războaielor balcanice, și-au suspendat activitatea în 1913, respectiv în 1914. În general, aromânii se arătau binevoitori față de Imperiul otoman și circumspecți în

¹⁵⁰ ANIC-DPSG, 16/1915, 3 februarie 1916, f. 118.

¹⁵¹ ANIC-DPSG, 16/1915, 7 iunie 1916, f. 191.

¹⁵² Constantin Iordan, *Venizelos și România*, București, Omonia, 2004, p. 54.

¹⁵³ „Εθνος”, 2 octombrie 1916, nr. 715, p. 1.

¹⁵⁴ „Η Μέλισσα”, 21 martie 1920, nr. 455, p. 1.

¹⁵⁵ „Realitatea”, 27 februarie 1921, nr. 135, p. 1.

¹⁵⁶ „Εθνος”, 18 februarie 1919, nr. 718, p. 1; Δημ. Β. Οικονομίδου, *op. cit.*, p. 88.

privința Greciei. În aprilie 1914, vizita lui Talaat bey, ministrul otoman de Interne, era privită cu simpatie de aromâni, care sperau într-o alianță româno-otomană menită să înfrâneze pornirile naționaliste ale Greciei. „Aromânul”, condus de Toli Gh. Hagigogu, nădăjduia că sosirea ministrului de Interne Talaat bey la București putea fi începutul unei noi direcții în politica balcanică a României¹⁵⁷. În 1915, Nicolae Batzaria, fost senator la Constantinopole, stabilit la București, simpatiza cu otomanii și implicit cu Puterile Centrale¹⁵⁸. Opiniile erau împărțite. Profesorul George Murnu, cunoscut publicist și fruntaș al mișcării macedoromânilor, era favorabil intrării României în război de partea Antantei¹⁵⁹. În octombrie 1915, Ion C. Grădișteanu, președinte al Societății de Cultură Macedonoromână, scria articolul *Anibal ante Portas*, apărut în „Epoca”: „România trebuie să pornească lupta pentru a destrăma hora frăției germano-bulgaro-maghiare: dușmanii seculari ca și dușmanii noi sunt la hotar: Anibal ante Portas”¹⁶⁰. Aromânii erau agitați din cauza „persecuțiilor și ororilor” îndurate de rudele lor aflate în Macedonia grecească și bulgărească. Poliția află că Dumitru Cioti, „venit de acum o lună din Macedonia, din cauza persecuțiilor îndurate de la greci, are intențiunea de a atenta la viața ministrului grec Psyhas”¹⁶¹. În 1917, intrarea Italiei în război, ocuparea Albaniei și haosul politic de la Atena, i-au condus pe aromânii din Samara la proclamarea pentru câteva zile a „Republicii Pindului și a Zagorului”¹⁶².

Propaganda germană și-a îndreptat privirile spre aromâni și albanezi. În noiembrie 1915 s-a deschis o tipografie albaneză la Constanța, pe strada Mircea cel Mare, condusă de Nicolae Calai, unde lucrau șase albanezi. Aici se tipărea ziarul „Flamura (Steagul) Albaniei” („Flamur i Shqipërisë”). Primul număr a apărut în 15 noiembrie 1915. În comitetul de conducere erau un funcționar de la primărie, un antreprenor și mai mulți mici întreprinzători¹⁶³. „Flamur i Shqipërisë” își propunea să apere integritatea teritorială a Albaniei sub sceptrul lui de Wied și să strângă relațiile între albanezii de pretutindeni. Articolele de fond erau scrise în albaneză și română¹⁶⁴. Thoma Grigor, membru al coloniei albaneze din Constantinopole, se ocupa de editarea ziarului. O parte din articole veneau de la Dhimitër Kolovani, secretar al societății albaneze din București¹⁶⁵. Această gazetă publica articole

¹⁵⁷ „Aromânul”, 15 mai 1914, nr. 32, 1. Ultimul număr, 17 iulie 1914, nr. 33.

¹⁵⁸ Ion Bulei, *Arcul așteptării. 1914–1915–1916*, și urm., p. 214.

¹⁵⁹ Lucian Boia, *op. cit.*, p. 108.

¹⁶⁰ „Epoca” nr. 285, apud ANIC-Societatea de Cultură Macedoromână, nr. 2005, dos. 86, f. 76.

¹⁶¹ Arhivele Municipiului București, Prefectura Poliției Capitalei, 242/1908, f. 307 (15 iulie 1915).

¹⁶² Nicolas Trifon, *Les Aroumains un peuple qui s'en va*, Acratie, La Bussière, 2005, p. 271 (vezi și traducerea în limba română, *Aromânii, pretutindeni, nicăieri*, București, Cartier, 2015).

¹⁶³ ANIC-Direcția Poliției Generale, 2349, vol. I (ANIC-DPG), dos. 17/1916, 1, notă 8 februarie 1916.

¹⁶⁴ „Flamur i Shqipërisë”, 15 noiembrie 1915, nr. 1, p. 1. Ultimul număr apare în 10 august 1916, nr. 25. Gazeta apărea de trei ori pe lună.

¹⁶⁵ ANIC-DPG, 17/1916, 1, notă 8 februarie 1916.

semnate și de Dumitru P. Beratti, fruntaș al comunității ortodoxe albaneze din București, Kanisk Devolli, Petro Qiriaz, Magdalina Dima. Redactorii deplângeau faptul că Albania fusese ocupată rând pe rând de trupele sârbești, austro-ungare, grecești și italiene. Kolovani considera că grecii, care ocupau o pătrime din teritoriul statului albanez, cuprinzând localitățile Corița și Arghirocastro, erau „cei mai mari inamici ai albanezilor”¹⁶⁶. Poliția a infiltrat agenți printre tipografii albanezi din Constanța și astfel a aflat că „peste câteva săptămâni românii refugiați din Albania în România vor scoate un ziar sau o revistă care să propage ideea unei apropieri între albanezi și români în favoarea principelui de Wied”¹⁶⁷. Din conducerea ziarului bucureștean urma să facă parte Petre Vulcan din Constanța, care se ocupa și de editarea „Steagului Albaniei”. Petru Vulcan (Ghinu), născut la Târnovo (Macedonia) în 1869, după terminarea studiilor la școala greacă din satul natal, s-a înscris la liceul Carol I din Craiova, iar apoi la Facultatea de Litere din București. Mulți ani, Vulcan, cunoscut pentru scrierile sale literare, a activat ca funcționar public la Constanța¹⁶⁸. În referatul poliției se specifică că „deși albanezii susțin că Vulcan e român, totuși, după amestecul în mișcarea albaneză și gândindu-ne că acest Vulcan e un pseudonim sau un nume împrumutat, se vede că nu e de origine română”¹⁶⁹. În spatele acestor inițiative erau germanii. Se întocmise o listă cu 1000 de albanezi cărora li se trimitea ziarul în mod gratuit.

În ianuarie 1916 a apărut revista bilunară „Tribuna Albano-Română” (nr. 1–2), sub conducerea lui Petre Vulcan. În articolul-program al publicației, *Gândul nostru*, sunt fixate obiectivele. „Neamul românesc își împlinește menirea istorică propagând între popoarele de peste Dunăre duhul păcii și al înfrățirii”. „Duhul rău și primejdios”, care amenință popoarele este deznaționalizarea. Ziarul susține ideea regatului albano-macedonean¹⁷⁰ și nu pledează pentru unul din cele două blocuri militare¹⁷¹. Totuși, atitudinea progermană a ziarului este evidentă în afirmația „Austria dictatoare în Balcani ar fi un scut natural al elementului neslav”¹⁷². Românii din Balcani s-ar putea dezvolta liberi sub dominația Austriei, „care nu va ignora elementul românesc de care e legată existența ei”. „O Albanie viguroasă e în tot cazul mai potrivită cu interesele habsburgice decât o Bulgarie ieșită pe coastele Mării Adriatice”¹⁷³. Ultimul număr a apărut în 10 iulie 1916 (nr. 10). Petre Vulcan

¹⁶⁶ „Flamur i Shqipërisë”, 31 ianuarie 1916, nr. 8, p. 1, articolul *Grecii și Albaniezii*.

¹⁶⁷ ANIC-DPG, 17/1916, f. 5.

¹⁶⁸ Stoica Lascu, *Petru Vulcan – animator al vieții spirituale din Dobrogea*, în „România de la Mare”, nr. 2 (1992), p. 16–17.

¹⁶⁹ ANIC-DPG, 17/1916, f. 6.

¹⁷⁰ „Tribuna Albano-română”, ianuarie 1916, nr. 1–2, p. 3.

¹⁷¹ Idem, p. 7.

¹⁷² Idem, p. 22, 23.

¹⁷³ Idem, 1 iunie 1916, nr. 8–9, p. 2 (articol *Neamul românesc și criza orientală, de un diplomat român*).

a fost activ în publicistică și după război. În 1920, el a scris mai multe articole în „Albania Nouă”, publicație româno-albaneză de la Constanța¹⁷⁴.

În notele informative ale Direcției Siguranței este menționat și un alt publicist progerman, implicat în mișcarea publicistică albaneză. Theodor Câmpeanu, naționalist transilvănean, s-a stabilit în România în vara anului 1914, pentru a se angaja corector de noapte la ziarul „Ziua”. Pe lângă activitatea jurnalistică, el se ocupa și cu exportul de cereale în Germania. Se zvonea că ar fi fost ofițer în armata albaneză. Câmpeanu era văzut în tovărășia lui Ion Slavici, care fusese redactor-șef al ziarului „Ziua” până în vara anului 1915¹⁷⁵. Gazetarul intenționa să scoată o publicație albaneză la Constanța sau București. Nu avem alte informații cu privire la activitatea acestuia. Într-o altă notă din 21 iulie 1916 aflăm doar faptul că acesta „scoate singur de două luni revista albano-română”¹⁷⁶. În 1899, un articol din gazeta arădeană „Tribuna Poporului” schițează biografia lui Theodor Câmpeanu, alias Delamare, un bănățean răspopit, trimis în judecată pentru escrocherii¹⁷⁷. În 1897, „Adevărul” ni-l prezintă ca redactor al ziarului „Dreptatea” din Timișoara, refugiat în România de frica unui proces de presă. Pentru a scăpa de expulzare, Delamare a fugit în Grecia, unde s-a înrolat ca șef al ambulanței în corpul expediționar al filelinului Ricciotti Garibaldi, fiul lui Giovanni Garibaldi, luptător pentru independența și întregirea Italiei. El a fost corespondent de război al „Adevărului” pe câmpul de operațiuni din Epir, luptând împotriva trupelor otomane care invadaseră Grecia¹⁷⁸.

CONCLUZII

Războiul dintre Austro-Ungaria și Serbia a resuscitat vechile focare de conflict din Europa de sud-est, fiind perceput la început ca o revanșă a Imperiilor rus și austro-ungar față de schimbările teritoriale impuse prin Tratatul de la București. Statele Europei de sud-est au fost implicate rând pe rând în Marele Război. Propaganda celor două blocuri militare, Puterile Centrale și Tripla Înțelegere, s-a desfășurat cu intensitate pe tărâmul presei. Propaganda germană a încercat fără succes să cumpere ziarele de mare tiraj ale lui Constantin Mille și văduvei lui Cazavillan, Teodora Dumitrescu. Gazetele erau susținute și cu banii puterilor Antantei, dar eforturile lor au fost incomparabil mai mici, având în vedere faptul că sentimentul public românesc le era oricum favorabil. Propaganda de război a fost intensă și în zona presei minoritarilor balcanici.

¹⁷⁴ „Albania Nouă”, 10 august 1920, nr. 4, p. 1. Articolul *Ținuturile Coriței să rămână Albaniei*. În 19 februarie 1922, nr. 66–67, ziarul anunță moartea lui Petre Vulcan.

¹⁷⁵ ANIC-DPSG, 82/1914, 3 februarie 1916, p. 152.

¹⁷⁶ Idem, f. 178.

¹⁷⁷ „Tribuna Poporului”, 30 noiembrie/12 decembrie 1889, nr. 229, p. 3.

¹⁷⁸ „Adevărul”, 9 aprilie 1897, nr. 2801, p. 1, 3.

Am urmărit subiectul neutralității României din anii 1914–1916 din perspectiva dimensiunii balcanice a războiului. Nu ne-am limitat la analiza editorialelor din principalele ziare românești, ci am acordat o atenție specială canalelor de informare: telegrame și corespondență de presă. Orice gazetă respectabilă își argumenta editorialele în baza informațiilor culese direct de către corespondenții aflați la fața locului, care transmiteau cu promptitudine știrile prin poștă și telegraf.

Societatea românească a urmărit cu viu interes evoluțiile politico-militare de pe frontul balcanic. În România trăiau numeroși bulgari, greci, sârbi, aromâni și albanezi. Nu avem informații referitoare la existența unor publicații în România în limbile sârbă și bulgară, care să aibă impact asupra respectivelor comunități. Gazetele grecești au fost un vector de propagare a ideilor și de mobilizare și canalizare a energiilor pe un anumit făgaș al luptei naționale. În România, ziarele grecești erau covârșitor venizeliste, în timp ce în Grecia, aliații anglo-francezi făceau eforturi disperate să combată influența germană asupra opiniei publice. Grecia s-a angajat în război abia în 1917, după triumful lui Venizelos și abdicarea regelui Constantin. La vremea aceea jumătate din teritoriul românesc era ocupat de germani, iar presa românească din zona germană și din cea liberă era supusă unui regim strict de cenzură.

THE FIRST WORLD WAR IN BALKANS ACCORDINGLY WITH THE ROMANIAN PRESS DURING THE NEUTRALITY PERIOD (1914–1916)

Abstract

This paper focuses on the political daily newspapers published between 1914 and 1916 in Romania, considering the press as a central actor in the construction of the public belief and attitudes. We illustrate the ways it shaped the public debate over the political events and military operations in the Balkan countries. Most journalists have argued the need for entering the war with the Entente, to fulfill the national ideal of unification with Transylvania. In these circumstances the Austro-Hungarians and Germans tried to change this position by *mass media* propaganda. Finally, the study deals with the Balkan minority communities newspapers in Bucharest, Brăila, Constanța, especially Greek, Aromanian and Albanian.

Keywords: First World War, public opinion, journalists, media propaganda, Balkan minorities in Romania.

OCUPAȚIA GERMANĂ DIN 1916–1918 ÎN JURNALELE DOAMNELOR ROMÂNE

VENERA ACHIM

(Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”)

Cele mai multe jurnale și memorii din/despre anii primului război mondial au fost scrise de oameni politici, jurnaliști, ofițeri și alți militari implicați în operațiuni pe front, dar au existat și oameni simpli care au descris nenorocirile aduse de război. În acest articol ne ocupăm de jurnalele din anii 1916–1918 și de memoriile privitoare la acești ani scrise de cinci doamne din înalta societate românească: Sabina Cantacuzino¹, Pia Brătianu (după război devenită prin căsătorie Alimăneștianu)², Severa Sihleanu³, Alexandrina (Lily) Fălcoianu⁴ și Nadeja Știrbey⁵.

Sabina Cantacuzino (1863–1944) și Pia Alimăneștianu (1872–1962) au fost fiicele lui Ion C. Brătianu, care a fost prim-ministrul României în anii cuceririi independenței de stat, și surorile lui Ion, Dinu și Vintilă I.C. Brătianu, și ei oameni politici de primă mărime în România modernă.

Sora cea mare, Sabina Cantacuzino, a inițiat și s-a implicat în acțiuni de asistență publică cu mult timp înainte de izbucnirea primului război mondial. A organizat, în București, un cămin de copii (după sistemul de învățământ al Mariei Montessori) și unul pentru bătrâni, a condus Asociația pentru Profilaxia Tuberculozei și a avut inițiativa înființării unui spital pentru tuberculoși în 1914. După intrarea României în război și în perioada de început a ocupației germane a condus Spitalul nr. 108, din Șoseaua Filantropiei, din București, până la sfârșitul anului 1916, înainte de a fi internată de autoritățile de ocupație la mănăstirea Pasărea (la începutul anului următor). A activat în numeroase alte asociații de binefacere. După război a fost apreciată și pentru activitatea sa în domeniul cultural: a contribuit la înființarea Muzeului de Artă „Toma Stelian” (nucleul Muzeului Național de Artă de astăzi) și

¹ Sabina Cantacuzino, *Din viața familiei Brătianu. Războiul, 1914–1919*, Vol. II, (București, Editura Universul, 1937; ediția a II-a, îngrijită de Elisabeta Simion, a apărut în 1996 (București, Editura Albatros). În text facem trimiteri la ediția din 1937.

² Pia Alimăneștianu, *Însemnări din timpul ocupației germane 1916–1918*, București, Imprimeriile Independența, 1929.

³ Severa Sihleanu, *Note și desmințiri asupra amintirilor D-nei Sabina Cantacuzino*, București, Tiparul Cartea Românească, (1938).

⁴ Alexandrina Fălcoianu, *Din zile grele. Un examen de conștiință și un răspuns*, București, f.e., 1937.

⁵ Nadeja Știrbey, *Jurnal de prințesă (1916–1919)*, București, Editura Istoria Artei, 2014.

a asociației culturale Universitatea Liberă (aflată sub patronajul reginei). A fost deținătoarea unei impresionante colecții de pictură și artă populară românească. Prin testament, casa ei din București trebuia să devină sediul unei fundații academice, „cămin pentru doctoranzi”.

Mezina familiei Brătianu, Pia Alimăneștianu⁶, a fost în timpul primului război mondial voluntară la Spitalul 108 și organizatoare a cantinelor Crucii Roșii destinate populației civile. În perioada interbelică și-a continuat proiectele caritabile și educaționale. În 1922 a construit o școală în București, numită Institutul de Puericultură și Educatoare, pe care, în 1925, a donat-o statului român. Este școala care poartă astăzi numele mamei sale, Pia Brătianu. Din perioada interbelică datează și opera literară a Piei Alimăneștianu, concretizată în patru volume: *Dobrogea. File trăite* (1936), *Plaiuri oltenesti* (1938), *Prin cetatea lui Bucur și Trecutul viu* (1940).

Despre Severa Sihleanu, fiica boierului prahovean Enache State, se știu mai puține lucruri. Căsătorită prima dată cu Radu Novian, profesor de geografie la Liceul Gheorghe Lazăr din București, a călătorit mult prin Europa. Doamna Novian vorbea limbile engleză și germană, într-o vreme când cei mai mulți români își îndreptau atenția spre limba franceză. Puțin cunoscut este și faptul că soții Novian au fost primii români care au trecut Cercul Polar de Nord și au ajuns în arhipelagul Svalbard (Norvegia) în 1897, la un an după Fridtjof Nansen, la bordul aceleiași nave *Fram*, cu care călătorise și exploratorul norvegian. Interesul Severei Novian pentru arhitectura nordică s-a materializat 30 de ani mai târziu, când a construit o casă după model norvegian în București, casă care, deși lăsată în paragină, mai există și astăzi în strada Paris la numărul 40. După moartea lui Radu Novian, în 1903, s-a recăsătorit cu profesorul universitar Ștefan Sihleanu, astfel că în timpul primului război mondial era doamna Sihleanu. A fost implicată în numeroase acțiuni caritabile. A donat satului Adunați-Prahova conacul părintesc pentru a fi transformat în școală și fondurile necesare funcționării (astăzi școala poartă numele Radu și Severa Novian), precum și două terenuri pentru construcția unei biserici, a primăriei și monumentului în cinstea eroilor din război.

Alexandrina (Lily) Fălcoianu (1867–1951) a fost descendenta unei vechi familii de boieri munteni. Tatăl ei a fost Ion Fălcoianu, matematician, profesor universitar, director al Poștelor și Telegrafului. A copilărit la Golești (Argeș), aproape de Florica, avându-i ca tovarăși de joacă pe copiii familiei Brătianu. A renunțat la reședința din Golești în 1920, când clădirea a fost donată statului pentru a fi transformată în școală. Nu a fost căsătorită. Pictoriță cu oarecare talent și cu mai multe expoziții

⁶ Deoarece am mai scris despre jurnalul Piei Alimăneștianu (*Bucureștii în timpul ocupației germane, 1916–1918: Jurnalul Piei Alimăneștianu*, în „Studii și Materiale de Istorie Modernă”, XXVII, 2014, p. 97–105), nu vom insista asupra acestei scrieri, pe care o vom folosi totuși în articol. Considerăm că jurnalul Piei Alimăneștianu este cel mai echilibrat între toate textele analizate aici. Scrierea Sabinei Cantacuzino este încărcată de subiectivism și insinuări, Alexandrina Fălcoianu pune mult prea mult venin în memoriile ei, iar Severa Sihleanu e punctuală și interesată doar să combată ceea ce i se impută. Jurnalul prințesei Nadeja Stirbey va fi folosit pentru comparație între ceea ce se întâmpla în Bucureștiul aflat sub ocupație și grijile, greutățile și năzuințele celor refugiați în Moldova.

personale și de grup, a fost foarte implicată în societățile de binefacere ale vremii. A absolvit și o școală sanitară, astfel că în 1913, în al doilea război balcanic, a lucrat în serviciul ambulanței române din Bulgaria. În timpul ocupației germane din 1916–1918 a lucrat în București, în spitalele 114 și 108. În acesta din urmă a înlocuit-o la conducere pe Sabina Cantacuzino. După război și-a continuat activitatea caritabilă. Una dintre societățile înființate de domnișoara Fălcoianu, alături de Simion Mehedinți și Gheorghe Murgoci, a fost „Ghiocelul” (1920), care și-a propus să-i susțină pe elevii dotați din mediul rural. Simpatia ei pentru mișcarea „naționalistă” (așa cum o numește) s-a manifestat în 1924, când a luat apărarea lui Corneliu Zelea-Codreanu și Ion Moța, arestați după atentatul împotriva lui Constantin Mănciu, prefectul poliției din Iași. O dovadă a simpatiei pentru extrema dreaptă este și broșura cu titlul *Ce am văzut în Italia fascistă*, pe care ea a publicat-o în 1937, după o excursie la Roma, în care laudă conducerea acestei țări și ordinea instaurată de Benito Mussolini.

Nadeja Știrbey (1876–1955) a fost fiica prințului George G. Bibescu și nepoată a domnitorului Țării Românești, Gheorghe Dimitrie Bibescu. A fost căsătorită cu vărul ei, prințul Barbu A. Știrbey (prieten și sfetnic al regelui Ferdinand) și a avut patru fiice. Cum s-a născut și a crescut în Germania, cele mai multe dintre scrierile ei (poezii, povești, piese de teatru) sunt în limba germană. Prințesa utiliza limba franceză în corespondența cu prietenii și familia și limba engleză în corespondența cu regina Maria. Scria rar în limba română. În afara *Jurnalului*, editat la București în limba română în 2014, i-au mai fost tipărite, în traducerea lui Vasile Voiculescu, Nicolae Iorga și George Topârceanu, câteva poezii și povestioare⁷. A fost pasionată de pictură și fotografie (o parte dintre fotografiile care ilustrează *Jurnalul* sunt realizate chiar de autoare). În timpul primului război mondial Nadeja Știrbey a fost voluntară la Spitalul Brâncovenesc din Iași, a cărui conducere a preluat-o din august 1917.

Revenind la însemnările din/despre anii primului război mondial, menționăm că numai în familia Brătianu au mai fost scrise cel puțin patru astfel de jurnale ori memorii⁸: Ionel, prim-ministru și frate al Sabinei și Piei, nepoții Gheorghe Brătianu, viitorul istoric, și Nicolae I. Pillat, mama Caliopia. Singurul jurnal publicat în

⁷ Dintre aceste traduceri, doar cele aparținând lui Nicolae Iorga au apărut într-un volum, *Raze de soare*, în 1913, celelalte fiind răspândite în publicațiile vremii.

⁸ Parțial, memoriile lui Ion I. C. Brătianu au apărut, alături de cele ale soției sale Eliza, în volumul *Memorii involuntare*. Ele au caracter predominant personal. Fac excepție ultimele două fragmente, unul dintre acestea descriind atmosfera apăsătoare din sala de ședințe a Conferinței de pace de la Paris, care a pus capăt primului război mondial. Menționăm că Ionel Brătianu nu era un adept al publicării memoriilor, convins fiind că „nu suntem drepti cu contemporanii și adesea nu bănuim gravitatea întâmplărilor la care asistăm”. (Eliza Brătianu, Ion I. C. Brătianu, *Memorii involuntare*, București, Editura Oscar Print, 1999, coperta IV). Memoriile lui Nicolae I. Pillat sunt scrise în anii celui de-al doilea război mondial, dar autorul se oprește și asupra evenimentelor petrecute în anii refugieiului la Iași din primul război mondial (*Silue din familia Brătianu*, București, Editura Vremea, 2008). Jurnalul Caliopiei Brătianu s-a păstrat fragmentar.

întregime este cel al lui Gheorghe Brătianu, *File rupte din cartea războiului* (București, Editura Scripta, 2006). Iar dintre apropiații Nadejei Știrbey au ținut jurnale sau și-au scris memoriile, publicate ulterior, personalități ale vremii ca I.G. Duca⁹, Alexandru Marghiloman¹⁰, Radu Rosetti¹¹ și alții. Toate aceste jurnale redau nu doar evenimentele petrecute în acele vremuri de cumpănă pentru țară, ci și sentimentele trăite de autorii/autoarele lor: zbucium, neputință, disperare, resemnare, revoltă, speranță, încredere și, în final, bucuria și mândria înfăptuirii României Mari. În acest articol ne-am propus să ne oprim doar asupra sentimentelor exprimate în jurnalele doamnelor noastre, deși aceste scrieri pot fi interpretate din multe alte puncte de vedere. Și pentru că aceste scrieri au, cronologic vorbind, puncte de pornire și încheiere diferite, ne vom opri la perioada cuprinsă între retragerea guvernului român în Moldova la sfârșitul lui noiembrie 1916 și revenirea lui la București, în decembrie 1918.

Dintre lucrările care fac obiectul analizei noastre, sub formă de jurnal propriu-zis au apărut doar cele ale Piei Alimăneștianu și Nadejei Știrbey. Vom folosi însă termenul „jurnal” pentru toate lucrările menționate, având în vedere că și memoriile celorlalte trei doamne (Sabina Cantacuzino, Severa Sihleanu și Alexandrina Fălcoianu), scrise la două decenii de la evenimente (au apărut în 1937 și 1938), au avut ca punct de plecare jurnalul personal. Menționăm că memoriile Alexandrinei Fălcoianu și Severei Sihleanu poate nici nu ar fi fost scrise dacă Sabina Cantacuzino s-ar fi rezumat la publicarea jurnalului ei și nu ar fi făcut o carte în care a prezentat, în manieră subiectivă, istoria familiei Brătianu, ce e drept, pornind de la însemnările făcute de-a lungul anilor.

Amintirile Sabinei Cantacuzino au fost contestate imediat după publicare de doamnele Fălcoianu și Sihleanu, ale căror acțiuni și atitudini din anii 1916–1918 au fost descrise tendențios în cartea Sabinei Cantacuzino. Fiecare dintre aceste doamne a venit cu o replică, sub forma unui volum justificativ alcătuit din răspunsuri la ceea ce ele au considerat a fi acuzații nedrepte și calomnii¹², și au adus în sprijinul lor

⁹ I. G. Duca, *Amintiri politice*, 3 vol., München, Jon Dumitru Verlag, 1981, 1982; idem, *Portrete și amintiri*, București, Editura Humanitas, 1990; idem, *Memorii*, 4 vol., București, Editura Expres, 1992, 1994 (perioada 1914–1919).

¹⁰ Alexandru Marghiloman, *Note politice. 1897–1924*, 5 vol., București, Editura Eminescu, 1927 (reeditate de Stelian Neagoe în 3 volume între 1993 și 1995).

¹¹ Radu D. Rosetti, *Obolul meu. 1916–1918*, București, Editura Alcalay & Calafateanu, 1922; idem, *Remember. 1916–1918*, București, Editura Socec, 1921.

¹² Alexandrina Fălcoianu a motivat publicarea scrierii sale astfel: „Deoarece am fost atacată cu o violență rară de persoane pe cari eu le disprețuiesc adânc, dar cari ocupă situații înalte, și deoarece am ajuns la sfârșitul vieții, am dorit să văd cu ce fapte, bune sau rele, mă voi înfățișa în fața Domnului și mi-am făcut examenul de conștiință. Este suprema mea spovedanie”; Alexandrina Fălcoianu, *op. cit.*, p. 4. În același sens, Severa Sihleanu scria: „În peregrinările sale după senzațional și informare de scandal, [Sabina Cantacuzino] s-a ocupat și de modesta mea persoană. În toată activitatea mea nu am utilizat nici trâmbețe, nici scris. Dacă locul ce am în societate este respectat, se datorește exclusiv modului meu de viață și faptelor mele însuflăte de cel mai cald naționalism și curat altruism. Până acum nimeni nu mi le-a desmințit sau criticat și nici eu nu am terfelit pe cineva. Sunt atacată: mă apăr, sunt în legitimă apărare”; Severa Sihleanu, *op. cit.*, p. 5.

acte din timpul războiului, pe care le-au și publicat în facsimil. De altfel, a existat chiar un proces de calomnie, pe care domnișoara Fălcoianu l-a intentat Sabinei Cantacuzino, stins abia în 1943.

Dacă doamnele Cantacuzino, Alimăneștianu, Sihleanu și Fălcoianu au rămas în București în timpul ocupației germane și scrierile lor relatează evenimente, întâmplări și stări de spirit, așa cum au fost ele trăite în anii 1916–1918, jurnalul Nadejei Știrbey a fost început în București la 14 august 1916, cu declarația de război a României față de Austro-Ungaria, și a fost continuat în refugiu, la Iași, unde autoarea a trăit până la sfârșitul războiului în anturajul familiei regale și a cumnatului său, prim-ministrul Ion I. C. Brătianu¹³.

Jurnalele doamnelor rămase în capitala aflată sub ocupație sunt o mărturie directă a vieții pline de privațiuni, suferințe și umilințe a bucureștenilor vreme de doi ani. Ele reprezintă și o privire critică asupra evenimentelor, dar mai ales a oamenilor, a atitudinii lor față de ceea ce se petrecea în jur. Unii au rezistat vieții tensionate din timpul ocupației și au avut chiar putere să se revolte, alții s-au supus, au cedat repede și au colaborat cu „vrăjmașul” (termenul folosit cu precădere la adresa ocupanților germani).

Din jurnale nu lipsesc nici informațiile care țin de viața politică românească sau internațională, înaintarea sau retragerea trupelor pe front, greutatea materiale suferite de toți românii, atât în teritoriul ocupat, cât și în Moldova rămasă liberă, deci și de bucureșteni și ieșeni. Sunt menționate măsurile luate de autoritățile de ocupație în București și abuzurile la care era supusă populația: cartelarea alimentelor, raționalizarea consumului de electricitate, rechizițiile, interdicțiile pentru transportul în comun, introducerea bancnotelor noi emise de Banca Generală (despre care se știa că nu vor mai avea valoare la întoarcerea guvernului român), furturile făcute de militarii germani din casele românilor, furtul de bunuri culturale etc. Nici la Iași viața nu a fost ușoară, deoarece concentrarea atâtor oameni în capitala Moldovei a sporit lipsurile generate inițial de război (hrană, îmbrăcăminte, lemne, medicamente). S-au adăugat neînțelegerile politice, propaganda bolșevică, răzmerițele din rândurile ostașilor și epidemiile.

În toate jurnalele este subliniată durerea provocată de despărțirea de cei dragi, de familie, de locurile cunoscute, în noiembrie 1916, atunci când guvernul și armata s-au retras la Iași și când sute de mii de civili s-au refugiat în Moldova: „Era un moment solemn, ne despărțiam pentru un timp nelimitat; nu știam ce se va alege nici de cei cari plecau nici mai ales de cei cari rămăneau fără de știri în mâna vrăjmașilor!”, scria Sabina Cantacuzino¹⁴. Alături doar de copii, în drum spre Iași,

¹³ Sora lui Barbu A. Știrbey, Eliza, era căsătorită cu Ion I. C. Brătianu.

¹⁴ Sabina Cantacuzino, *op. cit.*, p. 23. În același ton, Pia Alimăneștianu notează: „În câteva zile ne-am despărțit rând pe rând de ai noștri [...]. Nici o lacrimă mi s-a vărsat în clipele acelea, nici din partea celor care plecau în pribegie, nici din a celor ce rămăneau prada vrăjmașului”; Pia Alimăneștianu, *op. cit.*, p. 3.

Nadeja Știrbey notează și ea: „...fie ca bunul Dumnezeu să ne păzească! [...] Ne-am despărțit de tot ce ne era drag, credeam că mi se va rupe inima, am vărsat lacrimi de disperare văzându-ne nenorocita de țară pierdută”¹⁵.

În acele zile în familia Brătianu s-a dezbătut îndelung „cine să plece la Iași? cine să rămâie? căci toată familia nu trebuia să părăsească populația Bucureștilor, care nu se mișca”. Dintre Brătieni au plecat bărbații. Era datoria față de țară. Femeile rămase în București, anume Pia Brătianu mama, în vârstă de 75 de ani, cu fiicele Sabina, Măriuța, Tatiana și Pia, și nora Lia, soția lui Vintilă, cu un copil de trei ani, aveau și ele de îndeplinit o datorie față de români. Răspunsul Piei Brătianu-mama la rugămintea fiului prim-ministru, Ionel Brătianu, de a merge la Iași, a fost: „Eu rămân aici. [...] Simt că acolo unde vă duceți nu ți-aș fi un sprijin, ci mai mult o mare grijă și ți-aș îngreuna poate chiar datoria. Pe de altă parte, faptul că mă lași aici va încuraja mai mult pe cei ce rămân în urma ta”¹⁶. Sau, cum motiva Pia-fiica: pentru că „nu puteam face altfel. De ar fi fost de reînceput, tot așa am face. Mai întâi fiindcă ar fi fost o lașitate să părăsim Bucureștii noi toți membrii familiei Brătianu, punându-ne la adăpost la Iași, lăsând populația săracă la discreția vrăjmașului, și al doilea fiindcă faptul că Ionel și-a lăsat mama și surorile aici și Vintilă soția și copilul, a dat liniște celor siliți prin situația lor să rămână”¹⁷.

Pentru români, ocuparea capitalei părea, la început de noiembrie 1916, „un vis urât”. În 24 noiembrie „visul urât” devine o „tristă realitate”. „Vorba strămoșească: «Ne-a călcat vrăjmașul» atunci am înțeles-o în toată oroarea ei. Când le auzeam tropotul pe stradă, când zăriam pe unul din ei, parcă resimțiam o durere fizică și parcă într-adevăr ne călcau trupul nostru deodată cu pământul țării”, nota Sabina Cantacuzino¹⁸. Sora sa Pia îi completa parcă scrierea: „Un singur gând, o singură grijă am: dacă armata noastră a izbutit să se retragă, fără pierderi prea mari [...]. Individul nu mai există în asemenea împrejurări. [...] Armata reprezintă tot, cel puțin în ochii mei, și țară și rude și prieteni. Viziunea ei fugărită zi și noapte îmi sângeră inima”¹⁹.

Victoria (de moment) a germanilor este trâmbițată pe străzi: „Wir sind die Sieger”. Românii resimt cântecele soldaților germani mărșăluind pe străzile Bucureștiului ca fiind cea mai mare umilire. Mai mult, sute de femei germane și evreice din București întâmpină cu cântece și flori trupele germane. Populația este consternată. În cartea ei din 1937, Alexandrina Fălcoianu notează: „Eu cred că după război, ovreii nu vor mai putea rămâne în țara românească. [...] Avem, nu este așa, 500 000 de ovrei în țară. I-aș strânge pe toți la un loc și le-aș spune: Dragii mei, ați oferit flori

¹⁵ Nadeja Știrbey, *op. cit.*, p. 29 (24 noiembrie 1916).

¹⁶ Sabina Cantacuzino, *op. cit.*, p. 23.

¹⁷ Pia Alimăneștianu, *op. cit.*, p. 60.

¹⁸ Sabina Cantacuzino, *op. cit.*, p. 37.

¹⁹ Pia Alimăneștianu, *op. cit.*, p. 4.

lui Mackensen când a intrat în țara noastră ca învingător și bine ați făcut, fiindcă numele voastre sunt nemțești, limba voastră e nemțească, ați arătat că și sufletul vostru este german. Pentru nemți ați trădat, pentru nemți ați spionat. Vă dăm acuma la fiecare câte un buchet de flori în mână și vă plătim drumul să vă duceți la Berlin, să oferiți acest buchet chiar împăratului german și să rămâneți acolo”²⁰.

La București „ura cea mare [a ocupațiilor] este asupra Brătienilor, fiindcă dâșii au provocat războiul, ură ațâțată și de germanii din țară și, spre rușinea noastră și de românii germanofili rămași aici, după spusele lor spre a apăra populația”²¹. Ca urmare, doamnele Brătianu au fost ținta persecuțiilor din partea autorităților de ocupație, jignirilor și șicanelor. La acestea se adăugau perchezițiile și rechizițiile la care a fost supusă familia. Casa lui Ionel Brătianu a fost rechiziționată, iar ofițerii și soldații germani instalați în ea au distrus tot ce nu au putut fura. Nici moșia Florica nu a scăpat de jafurile și furturile germanilor. În casa soților Cantacuzino s-a instalat un ofițer german. Soții Cantacuzino au fost internați separat, Sabina timp de nouă luni la mănăstirea Pasărea²², iar doctorul Cantacuzino la Rahova²³. Lia Brătianu și fiul ei au fost trimiși și ei la Pasărea. Și celelalte doamne Brătianu au fost amenințate cu internarea. Era un șantaj ordinar: familia Brătianu contra prizonierilor germani de pe frontul din Moldova²⁴. Răspunsul Sabinei a fost plin de demnitate: „arestarea nu ne sperie, trăisem cu oameni care toată viața lor fuseseră în pușcărie, exil și persecutați pentru ideile lor politice, dar că niciodată nu vom face o presiune către cei din Moldova, presiune pe de altă parte nefolositoare cu totul, căci, de ne-ar ști chiar spânzurate pe piața Teatrului, nu ar da drumul în Moldova la mii de vrăjmași și spioni”²⁵. Există convingerea că și interogatoriile celor ridicați în acele zile începeau cu întrebarea „dacă sunt rude cu primul ministru Brătianu”.

Nici la Iași Brătienii nu erau iubiți. În ce-l privește pe Ionel Brătianu, „oamenii sunt îngrozitor de porniți împotriva lui, și pentru că nu a fost niciodată iubit și mulțimea, care trebuie să facă pe cineva responsabil de toată nenorocirea, este nespus de mulțumită să îl lovească pe el”²⁶, scrie Nadeja Stirbey. Deși Brătianu a fost bine primit la Iași, „asta nu îl face mai puțin urât de toată lumea, este acuzat de toate nenorocirile noastre, ceea ce este o exagerare, cred că nu a

²⁰ Alexandrina Fălcoianu, *op. cit.*, p. 40. Scrisă în 1937, cartea Alexandrinei Fălcoianu a fost puternic influențată de ideile naționaliste și antisemite ale vremii, pe care le împărtășea.

²¹ Pia Alimăneștianu, *op. cit.*, p. 10.

²² Sabina Cantacuzino, *op. cit.*, cap. „Pasărea”, p. 131 și urm.

²³ *Ibidem*, p. 45 și urm.

²⁴ Întrebat despre motivul internării Sabinei la mănăstirea Pasărea, ofițerul Moss a răspuns: „Ca ostatic pentru ca guvernul român să dea drumul germanilor din Moldova”; Pia Alimăneștianu, *op. cit.*, p. 13, 71.

²⁵ Sabina Cantacuzino, *op. cit.*, p. 49.

²⁶ Nadeja Stirbey, *op. cit.*, p. 37.

putut evita războiul fiind împins de aliați, nici nu s-a putut ocupa de toată organizarea”. Dar, consideră prințesa Știrbey, „e vinovat de faptul că s-a înconjurat de hoți și de nulități”²⁷. Ea nu dă însă numele acestor persoane.

În București, atmosfera de la spital nu era ușor de suportat. Lipsurile de tot felul și greutățile generate de acestea sunt descrise de Lily Fălcoianu pe zeci de pagini. Tot ea arată devotamentul doctorilor și al personalului angajat. Însă devotamentul nu putea suplini lipsa paturilor, a medicamentelor, pansamentelor, substanțelor de deparazitare, luminii, căldurii și alimentelor. Devotamentul nu putea servi nici ca scut împotriva bombardamentelor. „Război!”, era răspunsul ofițerilor germani atunci când li se reproșa că au bombardat clădiri cu steagurile Crucii Roșii.

În ultimele zile ale anului 1916, domnișoara Fălcoianu, care prelua atunci direcțiunea spitalului 108 de la Sabina Cantacuzino²⁸, le-a interzis doamnelor Brătianu să mai vină la spital, pentru că numele Brătianu atrăgea ura asupra instituției. De altfel, spitalul, transformat în spital de contagioși, a fost dezafectat ulterior și transformat în cantină pentru săraci. Surorile Brătianu erau evitate și la acțiunile de binefacere. Unele persoane, altădată considerate în cercul de prieteni, le-au întors spatele. Nu a fost cazul Severei Sihleanu, pe care însă Sabina Cantacuzino o pune-grește pe nedrept²⁹. Comportamentul unor persoane cu autoritate în societatea românească o dezamăgește pe Pia Alimăneștianu. În jurnal ea critică aspru pe Constantin Stere (orbit de ambițiile de „european germanizat”), Lily Fălcoianu (germanofilă, își denigrează poporul), Petre Carp (neimplicat în apărarea românilor și urmărind doar propriul interes). Marthei Bibescu îi reproșează prietenia ofițerilor germani. Criticile Sabinei Cantacuzino sunt îndreptate împotriva lui Petre Carp, Tache Ionescu, Alexandru Marghiloman, Alexandru Tzigara-Samurcaș, Alexandrinei Fălcoianu ș.a.m.d., iar domnișoara Fălcoianu luptă cu toată lumea. Opinia ei este categorică: nimic nu este organizat cum trebuie la români, nimeni, în afara medicilor, nu i se pare destul de pregătit, de devotat, de disciplinat.

Viața era la fel de grea și la Iași. Iată ce notează Nadeja Știrbey, voluntară în spitalele devenite neîncăpătoare, la sfârșitul lui februarie 1917: „... lumea este atinsă de paralizie generală... este agonia unei țări care nu mai poate rezista... Au trecut

²⁷ *Ibidem*, p. 36.

²⁸ Alexandrina Fălcoianu, *op. cit.*, p. 33. Fără a preciza data, autoarea menționează că a preluat spitalul la apelul lui Alexandru Marghiloman, președintele Crucii Roșii. Anterior, domnișoara Fălcoianu condusese spitalul 114 (amenajat în incinta Școlii Normale și a Azilului Elena Doamna).

²⁹ Severa Sihleanu reproduce și o scrisoare trimisă ei de Pia Alimăneștianu, din 16 octombrie 1937: „Am aflat, cu multă părere de rău, că mă faci și pe mine răspunzătoare de cele scrise de Sabina în cartea ei, asupra d-tale. [...] Oricare ar fi de aici înainte sentimentele d-tale față de mine, îți păstrez aceeași recunoștință pentru prieteșugul, ce l-ai arătat mamei și nouă, domnul Sihleanu și d-ta în clipe, când alții se temeau să ni-l arate și pentru că bună română cum ești, până în fundul sufletului, ai căutat tot timpul, nepactizând cu vrăjmașul să insuflă în jurul d-tale încredere în isbânda războiului”; Severa Sihleanu, *op. cit.*, p. 35–36.

trei luni de când a căzut Bucureștiul [...] suntem tot la Iași înconjuțați de o mizerie îngrozitoare, de moarte și de boală, tifosul exantematic e recurent etc. provoacă pierderi îngrozitoare, ne lipsesc toate [...] spitalele nu au mâncare, medicamente, de Crăciun nu am putut să schimbăm cămășile răniților care dorm câte doi sau trei în pat, murind de frig, ne lipsesc lemnele [...], nu știu ce ne vom face, cum va putea biata noastră armată slăbită să facă față unui nou atac.”³⁰

Lipsa știrilor a fost un alt calvar, și în capitala ocupată și la Iași. La București mai ales, orice știre era obținută cu greutate și nu alunga întotdeauna grijile: „Zilele treceau cu greu, neavând nicio știre de la ai noștri; din lupte, numai cele din *Bukarester Tagblatt*; când nu se publica regulat comunicatul, jubilam ghicindu-l favorabil nouă, dar ne îngrozia trecerea trupelor numeroase, bine echipate și armate, duse în automobile în șiruri nesfârșite, oameni voinici, odihniți, bine hrăniți. Făceam în inima noastră comparația cu biata noastră oștire, în așa de tristă stare la plecarea spre Moldova și ne întrebam cum le va putea ține piept”³¹.

O telegramă cenzurată pentru că era adresată doamnelor Brătianu, ajunsă fără text de la Iași, în 11 februarie 1917, putea fi o veste bună – cei plecați încercau să comunice ceva, se interesau de cei rămași acasă. Dar cu ei ce se întâmpla? În primele șase luni de ocupație, au ajuns la București numai două scrisori trimise de la Iași. De o corespondență regulată între București și Iași se poate vorbi numai din februarie 1918, după ce au început tratativele de pace. Deznădejdea dădea de multe ori ocol și celor rămași acasă, și celor din Moldova. Dar, cum menționa Severa Sihleanu, „nu era timp de reflectat sau alte posibilități; era executarea cu scrâșnirea dinților și sacrificiu până la extrem”³².

Uneori și natura îi ajută pe oameni să treacă peste momente grele. La Iași, câteva ore în natură puteau face minuni la începutul lui aprilie 1917, cum scria Nadeja Știrbey: „Totul e în floare! Copacii împodobiți în alb ne surprind la fiecare colț de stradă [...] ce bucurie să revedem această natură dragă, care a dormit așa de mult timp sub zăpadă și frig, amorțită precum speranțele noastre, încrederea noastră, primăvara este ca o baghetă magică, atinge floarea idealului nostru, a entuziasmului nostru, în ciuda atâtor dezastre, în ciuda atâtor morți și suferinței care ne înconjoară încă”³³.

Alteori, doar atitudinea simplă a celor din jur alunga deznădejdea: stareța de la Pasărea, care plângea după despuierea vechilor odoare și doborârea clopotelor de argint, pentru a fi trimise la topit; lecția din urmă a lui Titu Maiorescu, retras din viața publică, uitat și părăsit, rămas demn și refuzând până la capăt contactele cu

³⁰ Nadeja Știrbey, *op. cit.*, p. 35–36.

³¹ Sabina Cantacuzino, *op. cit.*, p. 51–52.

³² Severa Sihleanu, *op. cit.*, p. 37.

³³ Nadeja Știrbey, *op. cit.*, p. 43–44.

ocupanții. Sabina Cantacuzino povestește cu umor plecarea de la Pasărea și despărțirea de țigani mănăstirii³⁴. Sau întâmplări de zi cu zi care redau încrederea bucureștenilor: „Poporul sărac era mai omenos. Trecând pe Șos. Ștefan cel Mare, văzui un convoi de prizonieri sdrعنțăroși, palizi și scheletici. O cărciumăreasă chemă pe băiatul din mica ei prăvălie, tăie la repezeală zece pâini și le împărți; tot atunci un brutar le trimise cele cinci pâini ce-i mai rămăseseră și o femeie tânără ieșind dintr-un debit, le dete pachete de tutun. [...] Nu erau decât oameni modești care nu dedeau din prisosul lor, ci într-adevăr împărțiau frățește cu cei mai nenorociți decât dănșii”³⁵. Sabina Cantacuzino redă în cartea ei o scrisoare a administratorului moșiei Florica, Gheorghiu, care povestește cum a salvat cele mai valoroase cărți din bibliotecă lipind pe dulapurile cu cărți o hartă mare a regiunii, ca și cum ar fi fost lipită pe perete. Totodată, făcând un raport al distrugerilor, el o roagă pe Sabina să nu o tulbure pe Pia-mama cu astfel de vești³⁶.

Impresionantă este și povestirea Alexandrinei Fălcoianu, din perioada de sfârșit a războiului: „Când ne-au sosit [la spital] invalizi de la Iași, ei au fost așa de bucuroși să se apropie de vetrele lor, încât seara au încins o horă în curte. Am adus doi țigănuși cu vioara și cobza, care le-au cântat, și chiuiau lovind cu piciorul mecanic în pământ cu atâta furie, încât le-au rupt toate arcurile. A doua zi erau toți imobilizați în pat, până m-am dus de le-am reparat picioarele mecanice, punându-le arcuri noi”³⁷.

Citind jurnalele, simțim cum s-a creat, cum spune Pia Alimăneștianu, „o solidaritate, o adevărată fraternitate între noi românii rămași sub dominația străină”. Adică între cei care au rămas în casele lor din necesitate, lipsă de mijloace, pe motiv de boală, și cei care au rămas din simțul datoriei, cum erau funcționarii, eforii spitalelor, ori cei desemnați de guvern să rămână pentru a susține moralul populației. Sunt consemnate cu satisfacție gesturile de solidaritate între românii din diferite straturi sociale și evenimentele cu semnificație comunitară. Așa a fost furtul moaștelor Sf. Dumitru de la Mitropolie, cu un automobil, iarna, fapt povestit de Alexandrina Fălcoianu: „Allo! Opriți pe Sfântul din automobil! [...] Și în timpul acesta automobilul fugea cu toată iuțeala. Când a fost aproape să ajungă la Dunăre, Sfântul Dumitru «s-a lăsat greu», iar automobilul a înghețat pe loc. Ajuns din urmă, a fost adus înapoi cu mare pompă de către nemți – în ciuda bulgarilor cari îl furaseră – și așezat la locul său. Tot Dealul Mitropoliei, acoperit de poporul îngenuncheat, cu lumânări aprinse în mână, părea de foc, iar când Mitropolitul, ridicând mâinile spre cer, a spus: «În nenorocirea noastră, Sfinte Dumitre, nu ne

³⁴ Sabina Cantacuzino, *op. cit.*, p. 258–260.

³⁵ *Ibidem*, p. 62–63.

³⁶ *Ibidem*, p. 66–67.

³⁷ Alexandrina Fălcoianu, *op. cit.*, p. 47.

părăsi», un gemet de durere, care părea că ese din fundul pământului, a sguduit Dealul Mitropoliei în flăcări”³⁸.

După doi ani de umilințe a urmat bucuria victoriei și a revenirii la viața normală.

Pia Alimăneștianu surprinde în câteva propoziții stările de spirit prin care a trecut în acei ani: „De când cu ocupația am trecut prin trei faze față de vrăjmași. Prima a fost covârșită de simțământul de umilință, cea de a doua de răzvrătire, cea de a treia de ură. Dintre toate, cea care te face să suferi mai mult este cea din urmă, care este și cea mai urâtă, fiindcă-ți deprimează sufletul”³⁹.

Sfârșitul războiului este marcat în jurnalele doamnelor noastre ca un moment de covârșitoare emoție, după atâtea suferințe. La Iași și la București bucuria nu avea margini. Prințesa Știrbey nota la sfârșitul lui octombrie 1918, la Iași: „Urrraaaa! Suntem răzbunați și încă cum! cum! Dumnezeu, ce frumos e! ce măreț! e prea frumos și prea măreț pentru a putea înțelege toată amploarea gloriei noastre, a fericirii noastre, îți mulțumesc, Doamne, în genunchi pentru această clipă sublimă, ce bine este să trăiești pentru a simți această beție divină, frumosul nostru ideal împlinit! războiul acesta îngrozitor se termină cu un succes permanent, îmi vine să îi îmbrățișez pe toți cei în ai căror ochi văd strălucind această scânteie pe care o simt scăpărând în ai mei”⁴⁰.

Pia Alimăneștianu nota la 3 decembrie 1918, în București: „Au fugit nemții”, iar o săptămână mai târziu: „S-au reîntors ai noștri... aproape neschimbați, afară de Ionel, al cărui păr este alb și privirea îngrijorată”⁴¹. Lily Fălcoianu povestește și ea: „Când a început plecarea nemților eram la Golești. Trei zile au trecut pe șosea automobile goale; rămăsese șoseaua fără pietriș. Într-o dimineață văd venind un regiment de uhlan; ninge, descălicaseră, cu o mână țineau sulia, cu cealaltă calul; aveau pelerine și glugă pe capul aplecat în jos, căci zăpada le venea în față, ai fi zis tocmai faimoasa retragere a lui Napoleon din Rusia”⁴².

Jurnalele de care ne-am ocupat redau experiența războiului, trăită sub ocupație sau în refugiu. Deși membre ale înaltei societăți românești, cele cinci autoare s-au confruntat cu greutăți de tot felul și abuzuri din partea forțelor de ocupație în partea de sud a țării, cu lipsurile provocate de război, suprapopulare și epidemii în Moldova. Dar atitudinea demnă și implicarea acestor doamne, a doamnelor române în general, în ajutorarea răniților și a bolnavilor, au fost, așa cum și-au propus, un exemplu și un sprijin moral pentru populație.

³⁸ *Ibidem*, p. 46. Notăm că Sabina Cantacuzino povestește și ea această întâmplare memorabilă din istoria Bucureștiului în timpul ocupației (*op. cit.*, p. 291–292).

³⁹ Pia Alimăneștianu, *op. cit.*, p. 58.

⁴⁰ Nadeja Știrbey, *op. cit.*, p. 71.

⁴¹ Pia Alimăneștianu, *op. cit.*, p. 127–128, cu nota din subsol. Fraza continuă cu mențiunea că „și tatii îi albane părul într-o noapte în ajunul Plevnei, de grija răspunderii ce și-o luase singur”.

⁴² Alexandrina Fălcoianu, *op. cit.*, p. 57.

THE GERMAN OCCUPATION OF 1916–1918 IN THE DIARIES OF THE ROMANIAN LADIES

Abstract

This article explores five feminine diaries and memoirs written under the impact of the German occupation of Bucharest (1916–1918). Descendants from well-established families, daughters and wives of politicians and aristocrats, the authors have described their own war experience, as staff members of different charities and hospitals. The ladies recollected aspects concerning the difficulties of the daily life, the relations with the occupation forces, the lack of popularity of the Romanian politicians, as well as the solidarity of the Bucharest population.

Keywords: feminine diaries, occupation of Bucharest, daily life, First World War.

ALINIAREA SATELOR ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ: CORESPONDENȚĂ PURTATĂ DE SUBOCÂRMUIRI ÎN ANII 1830

BOGDAN MATEESCU
(*Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”*)

Următorul material reproduce o parte din corespondența purtată cu ocazia încercării de aliniere a satelor în Țara Românească în anii 1830. Volumul întregului material produs cu această ocazie este extrem de mare, inclusiv partea păstrată până astăzi în fondul Vornicia Dinlăuntru al Serviciului Arhivelor Naționale Istorice Centrale (SANIC) sau în arhivele județene¹. Ceea ce propunem pentru publicare reprezintă doar o mică parte din această corespondență, dar una care evidențiază foarte bine procesul de aplicare a reformei: lunga sa durată în raport cu planificarea inițială și dificultățile de tot felul întâmpinate. Documentele sunt grupate în trei dosare provenind de la două Subocârmui: cea a plaiului Prahova (județul Prahova) și cea a plasei Marginea de Jos (județul Slăneș-Râmnic).

Prima încercare de a sistematiza satele după 1831 are loc în 1832², la inițiativa lui Pavel D. Kiseleff, când se ordonă ca toate casele să se clădească pe viitor într-un aliniament prestabilit. La doi ani după sfârșitul ocupației rusești, guvernul autohton va extinde această măsură în sensul aducerii tuturor caselor sătești la linie, ceea ce implica reclădirea unei bune părți, dacă nu chiar a majorității caselor fiecărui sat. Măsura a fost inițiată de Departamentul Dinlăuntru (Ministerul de Interne) care a invocat două scopuri principale: o mai bună valorificare a terenului agricol prin reducerea suprafeței exagerat de mare folosită ca vatră de sat, respectiv crearea de așezări rurale mai ușor de apărat polițienește (mergându-se probabil pe ideea că o așezare mai mică și mai bine organizată se putea străjui mai ușor de săteni potrivit regulamentelor atunci în vigoare). Originea directă a ideii punerii caselor la linie este, sau cel puțin astfel a fost invocată, articolul 151 din Regulamentul Organic, ce trasa ministerului obligația acestei întreprinderi.

Calendarul planificat pentru alinierea caselor a prevăzut iarna lui 1836–1837 ca interval de aprovizionare cu materialele necesare clădirii de noi case, și 1 mai 1837 ca începutul efectiv al lucrărilor de aliniere prin construirea de noi case (dosar 1, fila 1). Nu a existat un termen limită în această planificare inițială, deși este clar din corespondență că s-a dorit finalizarea procesului până la începutul lucrărilor celui de-al doilea recensământ fiscal, care au demarat în vara lui 1837 (recenzarea pe teren a început în toamna aceluiași an). Deci, vorbim de un proces ce s-a întrevăzut

¹ Majoritatea fondurilor de Ocârmuire sau Subocârmuire ce acoperă anii 1830 păstrează cel puțin un dosar legat de alinierea satelor.

² Vezi dosarele arhivistice păstrate de la orice arhivă județeană.

a dura foarte puțin. Prezenta corespondență arată însă că a durat mult mai mult de atât, că, cel puțin în circumscripțiile respective, s-a prelungit până în 1838 și 1839. Ceea ce l-a întârziat atât de mult a fost nu construirea propriu-zisă, care probabil ar fi durat foarte puțin, având în vedere structura rudimentară a locuințelor rurale. Întârzierea a fost determinată de probleme recurente în lucrările angajate de către autorități în această epocă.

Prima dintre aceste probleme o identificăm în caracterul incomplet al instrucțiunilor date și în modul de concepere a operațiunii. Este ceva ce poate fi ușor recunoscut și cu alte ocazii. Recensământul general al populației și al moșiilor este demarat în 1837, dar fără precizări cheie precum tipul de prezență al indivizilor (*de facto* sau *de jure*) ori înregistrarea averii conform sau nu domiciliului, astfel încât recenzarea nu a putut începe decât după ce unii recenzori au cerut ei înșiși instrucțiuni suplimentare³. În faza de recenzare a moșiilor se va ajunge la schimbarea instrucțiunilor chiar după ce măsurătorile începuseră, modificare oricum lipsită de toate detaliile necesare, provocând un nou val de nelămuriri în rândul funcționarilor. În 1843 un alt recensământ este demarat, al băieților și tinerilor de până în 25 de ani, cu scopul creării unei evidențe a bazei de recrutare. Instrucțiunile sale nu prevăd dacă tinerii trebuie sau nu să fie căsătoriți și dacă trebuie incluși și cei din familii sau din sate scutite de serviciul militar (satele cordonașe, familiile de slujbași ai statului și de dorobanți, cele conduse de văduvi/văduve/nevolnici etc.)⁴. Se ajunge la situația în care ocârmuitorii (prefecții), în loc să propage porunca către recenzori, întorc Departamentului propuneri despre cum ar trebui urmată și așteaptă rezoluție. În cazul ambelor recensăminte, uneori lămuririle așteptate în teritoriu fie sunt contradictorii între ele⁵, fie constituie o necunoscută chiar pentru cei care au conceput operațiunea și care transmit întrebările subalternilor către Eforia Școlilor⁶. În cazul alinierii caselor, am văzut cum calendarul inițial a fost lipsit de termen limită dar, mai grav, nu a fost delimitată autoritatea diverșilor actori implicați. Stabilirea alinierii este prevăzută în circularele inițiale a fi făcută împreună de locuitorii săteni, de proprietarii moșiilor și de autoritățile locale, fără ca ordinele să elaboreze pe seama gradului de implicare a fiecărei părți sau a capacității de decizie în caz de conflict sau pur și simplu de absență. Or, tocmai astfel de situații vor bloca progresul alinierii. Subocârmuitorul plaiului Prahova, muștrat pentru întârzierea lucrărilor, dă vina pe absența proprietarilor și a reprezentanților lor (dosarul 2, fila 3). Mai grăitoare este plângerea locuitorilor satului Gologan din Marginea de Jos (județul Slam-Râmnic), găsiți în postura de a se muta cu casele chiar de două ori, obligați

³ Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale (în continuare SANIC), Fond Vornicia Dinlăuntru, dosar 447/1837 și 448/1837. Corespondența poate fi găsită și la direcțiile județene Prahova, Argeș, Ialomița, Vâlcea, în fondul de Ocârmuire sau de Subocârmuire.

⁴ SANIC, Fond Vornicia Dinlăuntru, dosar 79/1843.

⁵ În 1843, la nelămurirea privind starea civilă, Departamentul răspunde în ambele sensuri: pe de o parte ar trebui excluși cei căsătoriți (SANIC, Fond Vornicia Dinlăuntru, dosar 79/1843, f. 10), pe de alta ar trebui înregistrați și cei căsătoriți (f. 33). Este vorba de rezoluții semnate de persoane diferite din Departament, adică de un caz – între altele din această epocă – în care persoane din aceeași instituție cunosc diferit normele.

⁶ SANIC, Fond Vornicia Dinlăuntru, dosar 447/1837, f. 167.

de diferite autorități locale, acestea „neștiindu-și cuvântul unul altuia, socotindu-să toți de stăpâni” (dosarul 3, fila 6). Situația a derivat din conflictul dintre proprietari și clăcași, primii dorind restrângerea suprafeței folosite de clăcași drept vatră de sat, iar ultimii respingând locul dorit de proprietari pentru aliniere ca vătămătoare vieții (prea aproape de râu).

Instrucțiunile sunt de asemenea vagi și în alte privințe. Departamentul Dinlăuntru reproșează Ocârmuirii Prahova că a înțeles greșit instrucțiunile și că nu trebuia să se dispună reclădirea tuturor caselor la linie, ci doar a celor prea îndepărtate de vatra satului, ce trebuia să fie aduse alături de o linie cumva închipuită de casele din centrul satului. Or, nu am găsit până acum nici o metodologie tehnică de urmat în acest sens; principiul semnalat de Departament pare ceva ce mai degrabă s-a vrut subînțeles decât a fost precis elaborat.

Un aspect important privește și lanțul de execuție a circularilor de aliniere a satelor. Administrația fiind în curs de modernizare iar satele fiind prin excelență capătul periferic al acestui proces, deseori Departamentul Dinlăuntru excludea autoritățile sătenești de la lucrări, neavând încredere în competența birocratică și administrativă a acestora. În astfel de cazuri se conta pe scara ierarhică imediat superioară: subocârmuitorii. Recensământul din 1838, de exemplu, a fost ordonat a se face de subocârmuitori, „prin chiar vederea ochilor”, fără a conta pe „foi de la pârcălabii satelor”⁷. În cazul alinierii satelor, rolul subocârmuitorilor a fost foarte neclar. Ocârmuirea Prahova, de exemplu, le-a permis să delege sarcina asupra aleșilor satelor, fără a se implica direct pe teren (dosarul 1, fila 2), pentru ca apoi să le ordone contrariul. Dosarele publicate conțin circulare către aleși care confirmă că, în cazurile respective, sarcina principală a acestei lucrări a căzut pe autoritățile sătenești și că subocârmuirile doar supravegheau birocratic lucrările. Este și aceasta o cauză de bănuie pentru prelungirea procesului.

Un al doilea set de probleme sunt cele pe care le-am considera obiective, nedepinzând de calitatea administrației acelei epoci. Mediul geografic accidentat a împiedicat alinierea celor mai multe sate din plaiul Prahova, sau cel puțin aceasta este justificarea subocârmuirii. În alte circumstanțe reclădirea caselor reprezenta un efort prea mare pentru săteni. Mulți prahoveni se îndeletniceau cu transportul sării de la ocne către porturile dunărene și au și fost excluși de la aliniere în vara lui 1837 (dosarul 2, fila 31) pentru a-și putea practica ocupația. Cei din Breaza par a fi fost afectați de inundații, într-un caz probabil însă în egală măsură influențat de proprietarul moșiei, care-și dorea ca sătenii mai degrabă să-i lucreze pământul decât să fie angajați în lucrări edilitare (dosarul 2, fila 11).

Rezultatul ambelor seturi de probleme a fost ceea ce putem recunoaște cu ușurință ca tipic pentru aplicarea reformelor din perioada regulamentară: o operațiune motivată optimist ca benefică dar incomplet sau prost planificată, aplicată extrem de greoi și pe timp îndelungat, marcată de conflicte între diferiți factori locali de putere. Termene limită sunt acordate abia după ce se simte o întârziere prea mare a lucrării și, cum responsabilitățile nu sunt clar delimitate, nu doar vina pentru depășirea

⁷ Arhivele Județene Olt, Fond Ocârmuirea Județului Romanai, dosar 108/1837, f. 6.

termenelor dar și amenințările de penalizare sunt pasate de-a lungul întregului lanț administrativ, după cum documentele publicate o arată foarte bine.

Reproducerea care urmează redă dosarele administrative în întregime, excluzând doar copiile după diverse documente, semnalate însă în interiorul dosarului, în succesiunea în care apar. Transcrierea a urmat cu strictețe principiul grafic iar normele de întregire a cuvintelor și cele de întocmire a aparatului critic au urmat în general normele folosite în colecția *Documenta Romaniae Historica*. Adăugările făcute de destinatar documentului au fost redată cu litere italice.

Dosarul 1

30 noiembrie 1836 – 14 decembrie 1836. Subocârmuirea plaiului Prahova din jud. Prahova. Corespondență cu Ocârmuirea Prahova și cu aleșii satelor din plai; corespondență adiacentă a Departamentului Dinlăuntru referitoare la alinierea caselor.

Foaia de titlu a delei:

Al Arhivi<i> No. 4061

---- No. 3258

<1>836 dech<e>mvrie> 12 No. 334

Delă pent<ru> pregătirile așezări<i> casilor la liniie

Fila 1 și 2 (copie):

Copie

Departament Pricinil<o>r Dinlăuntru
Ocârmuirii județ<u>lui Prah<o>v<a>

Așăzarea casil<o>r la liniie, ce este una din atrebuțiile atingătoare de datoriia acestui Departament coprinsă în arti<colul> 151 din Regulament Organic, fiind o legiuire care urmează a să aduce la cuviincioasa îndeplinire, Măriia Sa Vodă, Preaînălțatul Nostru Domn, luând în băgare de seamă raportul ce i s-au îndreptat de către acest Departament asupra unii asemenea înprejurări, a binevoitu a să uni cu porpunerea ce i s-au făc<u>t, dând dezlegare prin Cinsti<tul> Secretariiat al Stat<u>lui cu No. 2196, potrivit cu chipzuirea Departament<u>lui, ca adică:

„Să să dea poruncă către Ocă<r>muirile județel<o>r ca să stăruiască către lăcuitori<i> țărani de a-și face în curgerea iernii aceștia cuviincioasa pregătire pentru clădirea casel<o>r, iar așăzarea și clădirea l<o>r să s<ă> urmeze pă viitorul an, deosebind însă dintr-aceștea numai acei din părțile munțil<o>r, cu care să va urma atunci după povața înprejurării<o>r ce va descoperii poziția lor.”

Spre un asemenea sfârșit, acest Departament pune datorire asupra acei<i> Ocârmuirii ca prin Suptocă<r>muitorii plășilor, pă de o parte să facă pă toți

lăcuiitori<i> țărani a să pătrunde de atât de înbunătățirile cătr<e> care pot ei înainta, aflându-să în fieșicare sat cu lăcuiitori adunați la un loc, cum și de asigurarea ce printr-acest mijloc să face măsuril<o>r polițienesci care sânt cel din 1^{iu} temeiul a liniștitei petreceri<i> lor. Iar pă de alta să îndatoreze pă fieșicare țaran ca în curgerea ernii aceștia să-și facă căpuire de trebuincioasele materialuri. Prin stăruirea Suptocărmuitoril<o>r adunându-le treptelniceste, vor fi dat<o>ri a le avea toate complect la sfârșitul ernii, ca la 1^{iu} a viitorului maiu, când ei rămân deletnici despre câmpeneștile îndeletniciri, îndată să s<ă> apuce și de clădirea casel<o>r la locurile ce să v<o>r chipzui de către propietari<i> de moșii, luând însă Ocărmuirea în băgare de seamă că în anul viitor, fiind și sorocul Opșteștii Catagrafii, care neapărat a ei începere urmează să găsească pă toate satele aşazate la liniie, trebuiește și din partea Ocărmuirii, precum și din partea cel<o>rlalți supuși<i> ei, să să întrebuițeze cea mai de nădejde stăruire întru îndeplinirea unui asemenea [...]⁸, ca nu cumvaș<i> la sfârșit ernii să s<e> afle vreun lăcuiitor cu materialul de facerea casii nepregătit; ca cu aceasta să s<ă> dea pricină de zăticnire sfârșitului ce să nădăjdueste. Căci atuncea Ocărmuirea va fi întru toată răspunderea.

Iar pentru satele cele [din] părțile de sus ale munților<o>r, care oricâți țărani își au clădirile de lăcuință prin văi și pă dealuri, fără să s<ă> afle acolo loc întins, ca să li să așeze casele împreună, sau pentru că lăcuiitorii munteni având casăle și pometurile lor clădite pă căminuri moștenești și adunându-le toți la un loc li s-ar face nedreptate cu strămutarea din proprietatea lor și înpilarea de a fi clăcaș<i> pă alte moșii, aflându-să și ei moșneni; Ocărmuirea va cerceta cu mare scumpătate și pentru câte din satele din munte va cunoaște că pentru cuvintile de mai sus nu este puțință, nici iartă poziția lor a să aduce la un loc, să alcătuiască list<ă> cu deslușire de înprejurarea fieșcărui sat, arătând și câți din cei ce sânt moșneni alcătuiind un moș, și să o trimiță la Departament spre a să da dezlegare, luând în băgare de seamă Ocărmuirea că și în părțile muntelui nu pot fi toate satele întru acea stare de neputință ca să s<ă> puie la regulă, mai cu seamă cele ce sânt aşazate pă șăsurile după părțile apelor, care deși sânt în munți, dar lungimea unor asemenea șăsuri întinsă firește, iartă aşazarea lor pă liniie.

Pentru toate acestea prin cele mai deaproape băgări de seamă să facă Ocărmuirea o foarte bună osebite la descrierea ce va trimite, spre a nu rămănea în răspundere la întâmplare de să iuvi neorândueli în prilejul acesta. Însă Departament, având <de>săvârșită încredințare că D<umnealui> Ocărmuitor pătrunde sfînțeniia datoriilor din slujbi nu va scăpa din vedere dorința ce are Stăpânirea de a ajunge și la sfârșitul acestei de obște folosit<o>r arti<col>, că va întrebuița toate mijloacile ce haracterisesc activitatea unui Ocărmuitor bun, nu să mărginește și în alt<ceva> dec<ă>t întru <a> adesta chipul de bunele nădejdi ale înaintării acestui articol.

Iar de priimirea aceștia să adastă răspuns.

⁸ Loc alb în text, marcat în original de un semn ce descrie o elipsă.

M<arele> Dvornic M. Ghica

Şef Secsi<i>i N. Păcl<eanu>

No. 2849

Anul 1836 noevr<ie> 30

Secsiia 2^{lea}, Mas<a> 1^{iu}

Fila 2 (original):

Priimit dech<e>v<rie> 12; No. 879

Ocârmuirea judeţului Prah<o>v<a>

D<umnealui> Suptocârmuitorului plăşi<i> plaiului Prahovi<i>

Din coprinderea aceştii copii, scoasă întocmai după porunca Cinsti<tului> Departament, luând curată înţelegere pentru aşezarea casil<o>r la liniie, care [este] una din legiurile coprinse în Regulament şi care urmează a să aduce la cuviincioasa îndeplinire, şi să scriie ca în minutu ce o vei priimi, să o pui în lucrare întocmai, fără a te abate sau a eşi din coprinderea ei, sârguindu-te cu denadinsul ca în curgerea ierni<i> aceştia toţi ţărani<i> să-şi facă căpuiure de trebuincioaşale materialuri, câte adică sânt cuvenite la facerea unii case, cu înprejmuirile ei, având voe ca în fieşce satu să dai această însărcinare supt toată răspunderea postelniceilor i neamuril<o>r ce să vor afla cu lăcuinţa în satu, iar despre osârdiia D<umita>le având Ocârmuirea cele mai bune încredinţări, adastă din vreme în vreme ale D<umita>le răporturi de înaintarea lucrăril<o>r întru aceasta, precum şi acum⁹ de primirea aceştia şi punerea în lucrare.

1836 dechemvr<ie> 11

Pentru D<umnealui> Ocârmuitor Secret<a>r Şt. Filiiu¹⁰

Fila 3 (concept):

Cinsti<tei> Ocârmuiri a acestui jud<e>ţ Prahova

Suptocârmuitor plaiului Prahov<i>

Pătrunzându-mă de acele coprinzătoare prin porunca Cinsti<tei> Ocârmuiri cu No. 4201 4223, copii de porunci ale Cinsti<tului> Departament al Pricinilor Dinlăuntru, numaidecât pă de o parte s-au şi pus în lucrare cele poruncite iar pă de alta de urmare nu lipsiiu cu a răspunde, precum mi să porunceşte.

<1>836 dech<e>mv<rie> 26

No. 333

⁹ „Şi acum”: repetat.

¹⁰ Semnătură autografă.

Fila 4 (copie):

Copie

Departament al Pricin<or> Dinlăuntru
Ocârmuirii jud<e>ț<u>ului Prah<o>va

Căci cu aşăzarea casilor lăcuiitoril<or> țărani la liniie est<e> un act ș-o podoabă mare, fără dă îndoială înbunătățează și enteresurile propiietaricești, aceasta est<e> dă obște cunoscută. Cu cât dar Stăpânirea să cunoaște datoare a stăruii spre îndeplinirea aceștii legiuiiri, nu atăta mai mult și propiietarii moșiilor lăcuite dă țărani să cuvine ș<i> est<e> ș<i> cu dreptate a înlesni precăt le-ar fi cu putință mijloacele acestor țărani de a-și putea face cuvenita căpuire despre acele ce le sânt dă trebuință la clădirea casil<or> cel<or> nooă. Spre asemenea sfârșit acest Departament, în lucrarea poruncii cu No. 2849 îndreptată Ocârmuirii în această pricină, conoaște de neapărată trebuință a-i pune și această îndatorire, cu adică prilejul stăruirii ei asupra lăcuiitoril<or> țărani pent<ru> pregătirea matirialuril<or> de clădirea încăperil<or> în încăperile regulate să s<ă> înțeleagă și cu D<umnealor> D<omni> propiietari ai moșiilor dintr-acei jud<e>ț, carii nu este învocală¹¹ că prețuind înbunătățirea soartei ce fâgăduște acest art<i>c propiietățil<or> D<umnea>l<or>, vor priimi cu bucurie dă a îndulci¹² și din partea Dumn<ea>lor mijloacele de care țărani<i> la o asemenea întreprindere sânt întrebuințați¹³. Prin urmare, să-i și îndemneze ca, dinpreună cu Suptocârmuitori<i> plăș<i>lor luând parte dintr-această lucrare, nu numai să îndemneze și Dumn<ea>lor singuri – fieșcare propiietar – pă ai săi clăcași a să îndeletnici cu tot denadinsul întru pregătirea mati<r>ialuril<or> potrivit cu porncile date, arătându-le din vreme unde are a le fi aşăzarea satel<or>, ci încă să le înselească și cuvenit<u>l ajut<or> cu din mati<r>ialurile cele ce să vor afla pă ale D<umnea>lor propiietății; ca pă de o parte prin stăruirea Stăpâniri<i>, iar pă de alta cu ajutoarele ce vor dobândi țăran<i> și de la propiietari<i>, carei est<e> o dată pent<ru> totdauna să să poată aduce aşăzarea satel<or> la liniie la doritu<u>l sfârșit. Iar despre osârdiia Ocârmuirii având Departamentul cele mai bune încredințări adastă din vreme ale ei răporturi de înaintarea lucrăril<or> întru aceasta.

Iscălit Marele Dvornic M. Ghica

Șăf Secsi<i> N. Păcleanu

¹¹ Probabil în textul inițial: „îndoială”.

¹² Probabil în textul inițial: „înlesni”.

¹³ Probabil în textul inițial: „întrebuințate”.

No. 2890

1836 dech<e>vr<ie> 7

Secsiia 2^{lea}

Verso și fila 5 (original):

Priimit dech<e>vr<ie> 14; No. 882

Ocârmuirea jud<e>ț<u>lui Prah<o>va
D<umnealui> Suptocârmuitorului plăși<i> plaiului Prahovi<i>

De coprinderea aceștii copii scoasă după porunca Cînstitutului Departament al Pricinil<o>r Dinlăuntru, care o vei citi cu mare băgare de seamă, vei lua mai pe largă îndestulare de cele poruncite în urmarea poruncii cu No. 2849 după care ți s-au mai trimis asemenea copii. Ți să scriie ca, întocmai urmând, să te înțelegei cu toți D<umnea>l<o>r propiet<a>ri<i> moșiilor din coprinsul acei<i> plăși și prin urmare să-i și îndemnezi ca, dinpreună cu Dumn<ea>ta, luând parte dintr-aceast<ă> lucrare, nu numai să îndemne D<umnea>l<o>r singuri – fieșicare propietar – pă ai săi clăcași a să îndeletnici cu tot denadinsul întru pregătirea materialuril<o>r potrivit cu poruncile date, ară<tă>ndu-le din vreme și locul unde are a le fi așăzarea satelor, înlesnindu-le totdeodată și cuvenit<u>l ajut<o>r cu din materiialurile ce li să va afla pe ale D<umnea>l<o>r propietăți, de a să putea aduce așăzarea satel<o>r pă liniie la doritu sfârșit. Iar către aceast<a> sărguindu-te cu denadinsul într-aceast<a>, din vreme în vreme așteptăm întru ale Dumi<ta>le raporturi de înaintarea lucrăril<o>r spre știința ce urmează a da și Ocârmuirea Cînstitutului Departament. Iar acum de primirea aceștiiia vei trimite răspuns.

<1>836 dech<e>mvr<ie> 14

Pentru D<umnealui> Ocârmuitor Secret<a>r Șt. Filii¹⁴

No. 4223

Certificarea de arhivare din epocă însoțită de pecete:

Suptoc<ărmui>rea Prah<o>v<a>

Această delă coprinde file șase care prenumărindu-să, șnuruindu-să și pecetluindu-să, s-au adeverit cu iscălit<u>ra Suptoc<ă>r<uirii>.

<1>840 oct<o>vr<ie> 1

Ioan Dănescu¹⁵

Arhivele Județene Prahova, Pretura Plaiului Prahova, 334/1836

¹⁴ Semnătură autografă.

¹⁵ Idem.

Dosarul 2

25 februarie 1838 – 17 noiembrie 1838. Subocârmuirea plaiului Prahova din jud. Prahova. Corespondență cu Ocârmuirea Prahova și cu aleșii din plai; corespondență adiacentă a Departamentului Dinlăuntru referitoare la alinierea caselor.

Foaia de titlu a delei:

Al Arhivii No. 2933

---2148

No. 415 ; Plaiu Prah<v>i<i>

Anul 1838 luna martie 5

Delă pentru înlesnirea caselor la liniie, de prin satele acestui plaiu, cum și la satele care sânt pă răpe, neputându-să face liniie, să s<ă> urmeze instrucțiilor date întru aceasta

Fila 1 (primul document: original; al doilea: concept):

Copie

Departament Pricinil<or> Dinlăuntru

Ocârmuiri<i> județ<u>lui Prah<v>a<v>

Nepriimindu-să la Departament raport din partea acei<i> Ocârmuiri arătat<or> de isprava desăvârșitei regularisiri a caselor<or> la lăcuiitoril<or> la liniie iar într-alt chip nădăjduindu că, în curgeria vremii trecut<e> ș<i> pent<ru> rămășița satel<or> ce să vor fi mai aflându încă neregularisite, Ocârmuiria, prețuind însărcinarea pusă asupra-i, să va fi silit cu dinadinsu întru a-i îndemna ca fieșcare în parte să-ș<i> facă pregătirea materiialuril<or> trebuincioase pent<ru> alcătuirea caselor<or> celor nooă; Departament grăbește și printr-aceast<a> a chema cea mai de aproape luare aminte a Ocârmuirii și totdeodată a pune supt datorire-i ca, prin de iznoavă porunci strașnice către¹⁶ toate Suptocârmuirile plășilor acel<u>i județ, să silească a să aduce la grabnică îndeplinire măsurile luate prin poruncile Stăpâniri<i> ce s-au opștit în an trec<u>t asupra aceștii înprejurări. Si după ce să v<a> fi săvârșit regularisirea de opște a tuturor satel<or> de acolo dintr-acei ținut, apoi să raportuiască fără zăbav<ă> de urmarea ce să v<a> face.

1838 fevr<uarie> 25

Iscălit pent<ru> Șef Departament<u>l<u>i Ioan Manu

Șefu Secsi<i> N. Păclianu

¹⁶ Repetat.

Secsiia 2^{lea}

No. 615

Verso:

Primită mart<ie> 5 No. 115

Ocărmuirea jud<e>ț<u>ului Prahova
Suptocărm<ui>rii plăși<i> plaiului Prah<o>v<a>

După ce te vei pătrunde din aci în copiie porunca Cinsti<tu>ului Departament cu No. 615, în cel mai scurt soroc să să aducă la îndeplinire, raportuind ocărm<u>rii de urmare.

1838 mart<ie> 3

A. Cocorăscu

Secr<e>t<ar> N. Vericean<u>¹⁷

No. 754

Fila 2: copie după porunca Departamentului și după conceptul de poruncă a Ocărmuirii către Subocărmuire.

Fila 3 (concept):

Cinsti<tei> Otcărmuiri a acestui județ Prahova
Suptotcărmuire<o>r plaiului Prahovii

În duhul poruncii Cinsti<tei> Otcărmuiri cu No. 754 ce mi s-au trimis în copiie de porunca a Cinsti<tului> Departament al Pricinilor Dinlăuntru, numaidecât prin urmare s-au și pus în lucrare cele poruncite pentru înlinierea caselor. Precum și după porunca No. 891, pregătindu-și fieșcare materialurile de înliniere, pă locu eram să și răportuescu în sorocu mărginit dar după duhul porunci<i> cu No. 1028, prin urmare au și luat săvârșire înlinierea caselor pe la unele sat<e> unde au avut poziție de locu bun și s-au aflat acilea propiietari<i> și arendași<i>; de care așternu listă supt a însum<i> iscălitură, [care] să înaintează la Cinst<ita> Otcărmuire pe lângă acest raport. Iar pe la unele sate, fiindcă proprietar<i> i arăndași<i> lipsescu în ale sale trebuințe și poate să mijlocească vreo zăbavă, ci și lăcuiitorii aceia își au toată pregătirea, atâta că numai Suptocărmuirea să află în adăstare, așteptând cu mare răvnă venirea D<umnea>lor proprietarilor spre a să însemna locu unde voește a înliniia casele dupe acea <a> D<umnea>lor moșii.

¹⁷ Semnături autografe.

Pe lângă care plecat încunoștințez că în acest târgu Cămpina, bezi casile cele clădite din noou la liniie, sculându-mă însum<i> dinpreună cu chear unul din propietari și cu¹⁸ Dum<nea>lor arendași<i> părților prin toate ulițele¹⁹ din²⁰ târgu; prin urmare s-au și sforit, însemnându-să locul pă unde trebuința cere a să regularisi înlinierea, fără a să aduce vreo vătămare caselor celor mai²¹ cu deosebire, după care să vede că acei care să află cu familiile pe marginea uliților, ale cărora stoboară și garduri sănt veichi, nici într-un chipu nu face urmare cu a aduce la desăvârșire această regulă. De aceea, plecat mă rogu Cinsti<tei> Otcărmuii ca să mi să sloboază poruncă în ce chipu o să urmez, să să aducă stricăciunea acelor stoboară și garduri veichi²² fără voia acelor mărginași spre a să putea înlinia; sau în ce chip [să urmez].

<1>838 apr<ilie> 19

No. 151

Fila 4 (concept):

No. caselor înliniete	Plaiu Prah<o>vii Numirea satelor
25	Cămpina
24	Brebul Megiișesc
23	Brebul Mănăstirii ²³
28	Băneștii
17	Urleta
9	Boboliia
126	Adică una sută doozeci și șase de familii înliniete <1>838 apr<ilie> 19

Fila 9 (original):

Priimită mart<ie> 17; No. 151

Ocărmuirea jud<e>ț<u>lui Prahovii
Suptocărmuirii plăși<i> plaiului Prah<o>v<a>

Măcar că prin poruncile Ocărm<ui>rii au fost îndatorată acea Suptocărmuire ca să zorească pă lăcuiorii du prin sate ca în soroc de dooă săptămăni socotite de

¹⁸ Post: „arendași”, barat.

¹⁹ Post: „acestui”, barat.

²⁰ Ad. Interlinear.

²¹ Post: „însemnate”, barat.

²² Post: „spre a să putea înlinia după spre a să putea înlinieia de către Suptotcărmuire”, barat.

²³ Următoarele două rânduri au fost tăiate. Ele au următorul text: „12 (case) Cornul de Sus” și „15 (case) Cornul de Jos”.

atunci, să-și pregătească toate materialurile pentru punerea casel<o>r la liniie, dar fiindcă cu cele ce vor mai [fi] făcut din nou și cu cele ce va mai alege din casele lor cele vechi, [Subocârmuirea] poate să le înformeze [Ocârmuirea] de iznoavă.

De aceia să scrie acei<i> Suptocârm<u>iri ca fără zăbavă să puie în urmăre clădirea tuturor casel<o>r lăcuitoril<o>r du prin sarele acei<i> plăși la liniie, fără să mai aștepte ș-altă poftorire într-aceast<a>.

<1>838 mart<ie> 16

A. Cocorăscu

Secret<a>r N. Vernicean<u>²⁴

No. 1028

Fila 10: față: copia poruncii precedente; Verso (concept):

Suptotcârmuit<o>r plaiului Prah<o>vi<i>
Aleși<i> satului [...]²⁵

Pătrunzându-să acei aleși din ace<a> în copii ce s-au scos întocmai după porunca Cînst<i>tei> Otcârmuiri cu No. 1028 și fiindcă Suptocârmuirea pe asemenea temei nenumărate porunci au slobozit către înșivă, de aceea și acum vi să scrie ca fără zăbavă să²⁶ puie în urmăre cele poruncite pentru înlinierea caselor, nemaiășeptând și altă poftorire întru aceast<a>.

<1>838 mart<ie> 17

[...]²⁷

Fila 11 (original):

Priimită mart<ie> 10, No. 162

Ocârmuirea jud<e>ț<ului> Prahov<a>
Suptocârmuirii plaiul<u>i Prahov<a>

Cinsti<tu> Departament al Trebil<o>r Dinlăuntru prin porunca de supt No. 814 face cunos<u>t Otcârmuirii că Luminăția Sa beizadea Scarlat Ghica, după rugăciunea ce au făc<u>t, cere a să păsui lăcuitori<i> satul<u>i Breaza din coprins acel<u>i plaiu despre regularisire din pricina lucrul<u>i pământul<u>i

²⁴ Semnături autografe.

²⁵ Loc alb în original; se subînțelege că este vorba de o circulară adresată tuturor satelor din plasă.

²⁶ Post: „puneți”, barat.

²⁷ Ilizibil/îndescifrabil. Toate conceptele Subocârmuirii plaiului Prahova se sfârșesc într-un semn ambiguu. Poate fi interpretat ca marcare a finalului documentului, uneori poate fi citit ca „No.”, urmat de spațiu gol (arătând intenția nefinalizată a acordării unui număr de înregistrare). Foarte puțin probabil reprezintă o semnătură.

și a potoapel<or>, potrivit cu care să scrie acei<i> Suptocărmuirii ca, pă deoparte să-i lase nesupărați despre această regularisire a casel<or> la liniie, iar pă de alta va priveghia asupra-le ca din vreme în vreme să facă îngrijire pent<ru> pregătirea materialului<or> trebuincioase, încât atunci să nu le mai rămăie cuvânt de prelungire sau pricinuire.

1838 mart<ie> 18

A. Cocorăscu

Secret<a> N. Vericean<u>²⁸

No. 1060

Fila 14 (original):

Priimită apr<ilie> 17, No. 213

Ocărmuirea jud<e>ț<u>l<ui> Prah<or>v<a>
Suptocărmuiri<i> plaiului Prah<or>v<a>

Prin cea din l^{iu} îndatorire ce i s-au pus acei<i> Suptocărmuiri încă de la începutul l<ea>t<ului> <l>832 prin porunca supt No. 2699, pă lângă care s-au alăturat și în copiiie porunca C<institu>lui Departament atingătoare de regula cu care urmează a să așeza din nou casile la liniie și, osăbit de aceia, și prin alte îndestule porunci i s-au făcut băgare de seamă cum trebuie a să întocmi a l<or> prefacere; și unde Ocărmuirea erea bine încredințată că acea Suptocărmuire, pătrunsă fiind de această delicată și folositoare madea, să va fi silit cu cele mai simțitoare mijloace a întradece prin urmare a l<or> prefacere în asemănarea duhului numerarisitelor porunci, adică casile să fie clădite pă uliță dreaptă și de o parte și de alta, nu cu multă depărtare una de alta iar ulița largă și potrivită la loc bun și folosit<or> sănătăți<i> lăcuitarilor<or> cu o oareșcare piață în mijlocu uliții. Și unde să aștepta urmare întocmai, dinînotrivă însuși eu Ocărmuitor<u>l preumblându-mă prin câteva sate, le-am văzut prea puține case puse în chip de liniie, și acelea cu tot<u>l depărtate de regula cu care este povățuită acea Suptocărmuire. De aceia, și printr-aceasta i să mai scrie ca să fie cu cea mai mare socotință întru aceasta, a nu să mai urma niște asemenea neorândueli, căci dacă la vizitarea ce este a să face tuturor satelor nu să vor găsi în linierea precum mai sus să dăslușaste, însuși acea Suptocărmuire va fi în răspundere.

1838 apr<ilie> 15

A. Cocorăscu

Secr<e>t<ar> N. Vericean<u>²⁹

No. 1386

²⁸ Semnături autografe.

²⁹ Semnături autografe.

Fila 15 (concept):

Suptocărmuitorul plaiului Prahovi<i>
Aleșii satului [...]³⁰

Îndestul să va pătrunde acei aleși de copriinderea aceștii copii ce s-au scos întocmai după porunca Cinti<tei> Ocărmuiri cu No. 1386, și fiindcă Supt ocărmuirea pe asemenea temeiuri³¹ prin îndestule porunci au³² fost pus îndatorire asupra acel<o>r aleși ca să aducă la îndeplinire aceast<ă> delicată și folositoare madea, dar să vede că n-au înțeles. Drept aceia și printr-aceast<a> strajnic li să poruncește ca fără vreo altă prelungire de zăbavă să aducă la îndeplinire toate câte să copriind pentru regularisirea³³ în linie <a> casel<o>r. Iar acum să dați răspunsul din ce pricină nu ați întradus-o până³⁴ acum la desăvârșire aceast<ă> regulă.

1838 apr<ilie> 17

[...]³⁵

Fila 16: copia poruncii anterioare, a Ocărmuirii.**Fila 18 (original):**

Priimită maiu 12, No. 267

Ocărmuirea jud<e>ț<u>ș<u>i Prah<o>v<a>
Suptormuirii plăși<i> plaiul<u>i Prah<o>va

Ocărmuirea, întemeiată fiind că acea Suptocărmuire să va fi pătrunsu de duhul nenumeratel<o>r porunci ce i s-au dat asupra așăzări<i> casel<o>r la liniie, au tot adestat ca să priimească raport din parte-i pentru întocmai urmare. Dar zadarnic, că după știința ce are dă pă la unii-alți<i>, precum și din oameni<i> ce s-au preumblat într-adiși orânduți din partea Ocărmuirii<i>, nu s-au făcut nici o punere în lucrare asupra acestui însemnat articol care dorește Înnalta Stăpânire să-l întraducă [într-]un plan regulat spre a să putea păzi bunele orândueli și asupra făcătoril<o>r dă rele care supără liniștea opștii. Așadari, dintr-aceasta nimic nu să înțelege alt<ceva> fără numai că acea Suptocărmuire și până acum petrece într amorțirea cunoștinții datoriilor sale și prin urmare i să mai scrie că daca în soroc dă dooă zile nu va raportui săvârșirea ce va fi făcut acestui articol, Ocărmuirea cu neîndestule

³⁰ Loc alb în original.

³¹ Post: „nenum(ărate)”, barat.

³² Post: „slobozit”, barat.

³³ Ad. Interlinear.

³⁴ Scris: „pânăă”.

³⁵ Ilizibil/indescifrabil.

neplăcere³⁶ va fi silită a lua osibite măsuri, care <să> fie încredințată Suptocărmuirea că-i va pricinui căirea!

1838 maiu 9

A. Cocorăscu

Ajut<o>r Brezeanu³⁷

No. 1768

Fila 19: copia poruncii anterioare. Verso (concept):

Suptocărmuirea plaiului Prahovii

Aleși<i> satului [...]³⁸

Îndestul să va pătrunde acei aleși din coprinderea aceştii copii ce s-au scos întocmai după porunca Cinsti<tei> Ocărmuiri cu No. 1768 și fiindcă³⁹ Suptocărmuirea pe asemenea temeiuri nenumărat<e> porunci au fost dat asupra aşăzări<i> caselor pă liniie, dar și acum prin urmare i să mai scriie ca să aducă la întocmai îndeplinire coprinderea mai sus [numerarisiitei] poruncii și că dacă în sorocu dă doo zile nu va raportui săvârșirea ce va fi făcut acelu articool ca să să raportuiască și de aicea Cinsti<tei> Otcărmuiri, apoi fiie încredințat că cele ce să pune înaintea Suptocărmuiri<i> va fi asupră-vă.

<1>838 maiu [...]⁴⁰

[...]⁴¹

Fila 20 (original):

Priimită maiu 21, No. 291

Ocărmuirea județ<u>lui Prah<o>v<a>

Suptocărmuirii plaiului Prahova

Să răspunde la răport acei<i> Suptocărm<u>iri cu No. 151 că căt pent<ru> silința cu care s-au purtat, îi va sta dovadă drept recomandăție pe vremea viitoare. Iar către aceasta să va afla tot cu asemenea silință și pent<ru> celelalte sate rămase, ce sânt la poziție bună și neînliniate; îndemnând și pă proprietari să grăbească a să înțelege pent<ru> însemnarea locuril<o>r ce ar trebui acelora, precum și pent<ru> ceia ce își au stoboare și înpiedică înlinierea ulițil<o>r ce s-ar face potrivit cu povățuirea poruncil<o>r ce sânt date, fără voia acelora, prin înțelegire cu

³⁶ Dezacord întocmai.

³⁷ Semnături autografe.

³⁸ Loc alb în original.

³⁹ Scris „finidcă”.

⁴⁰ Loc alb în original

⁴¹ Ilizibil/indescifrabil.

proprietari<i> sau orânduieți<i> din parte-le, să să ar<ă>dice și iarăși să să facă, la loc ce ar trebui, asemenea stoboruri⁴², fără a le ai da vreun fel de pârlej spre întârziere.

1838 maiu 19

Pentr<ru> D<umnealui> Oc<ăr>muitoaru, Secr<e>t<a>r N. Vericeanu⁴³
No. 1973

Fila 21: copie a poruncii anterioare; Verso (concept):

Suptocărmuitoarul plaiului Prah<o>v<a>
Aleși<i> satului [...] ⁴⁴

Îndestul să va pătrunde acei aleși din coprinderea aceștii în copiiie porunca Cinsti<tei> Oc<ă>r<mui>ri No. 1973 spre răspuns la raport aceștii Supt<-ocărmui>ri cu No. 151⁴⁵ și să s<ă> aducă la îndeplinire a ei coprindere, potrivit cu povășuirea poruncilor ce sânt date întru această<a>.

<1>838 maiu 21

[...] ⁴⁶

Fila 26 (original):

Priimită maiu 27, No. 309

Ocărmuirea județ<u>l<u>i Prah<o>v<a>
Suptocărmuirii plaiului Prah<o>v<a>

Lăcuiitori<i> moșneni din satul Cornul dintr-acel plaiu prin jalbă către Cinsti<ta> Vormicie să plângu căci unde să află casile nu este loc dă liniie, fiind multe râpe și rupturi iar acea Suptocărmuire îi zorește dă înliniere. Asupra căroră reclamații<e> fiind dată porunca Cinsti<tului> Departament cu No. 371, în duhul căriia să scriie acei<i> Suptocărmuirii ca să ia în băgare de seamă poruncile și instrucțiile ce sânt date întru această pricină și să nu să abată cătuși de puțin împotriva l<o>r, căci la dinînpotrivă, va cădea în răspundere.

1838 maiu 26

Pent<ru> D<umnealui> Ocărmuitoaru, Secr<e>t<a>r N. Vericeanu⁴⁷
No. 2084

⁴² Scris „stoboruri”.

⁴³ Semnătură autografă.

⁴⁴ Loc alb în original.

⁴⁵ Post: „și potrivit cu povășuirea poruncilor ce sânt date”, barat.

⁴⁶ Ilizibil/indescifrabil.

⁴⁷ Semnătură autografă.

Fila 27 (original):*Priimită maiu 30, No. 320*

Ocărmuirea județ<u>l<u>i Prah<o>v<a>
 Suptocărmuirii de plaiu Prah<o>v<a>

Măcar că prin îndestule porunci s-au pus îndatorire acei<i> Suptocărmuiri ca să zorească cu tot denadinsu punerea casel<o>r la liniie, dar pentru că să cunoaște o mare neînnaintare asupra săvârșiri<i> acestui articol, de aceia și printr-aceasta i să scri<i>i cu strășnicie ca să ia cele mai de aproape măsuri întru aceasta și să aducă negreșit la îndeplinire regularisirea casel<o>r căci acum au îndestul prileju lăcuitori<i> a da sfârșit, fiind săvârșite arăturile și ale în parte-le trebuință. Să așteaptă dar cu denadinsul înnaintarea aceștii lucrări.

1838 maiu 28

Pent<ru> D<umnealui> Oc<ăr>muitoir, Secr<e>t<a>r N. Vericeanu⁴⁸

No. 2137⁴⁹**Fila 28: copia poruncii anterioare.****Fila 31 (original):***Priimită iulie 3, No. 328*

Ocîrmuirea jud<e>ț<ului> Prah<o>v<a>
 Suptocărmuiri<i> plaiului Prah<o>v<a>

Măcar că prin adesea porunci s-au pus cele de mai aproape îndatoriri acei<i> Suptocărmuiri ca să stăruiască cu tot denadinsul pentru regularisirea casel<o>r lăcuitorilor la liniie, dar fiindcă acum, după săvârșirea arăturilor de primăvară, cei mai mulți lăcuitori din coprinsul acestui jud<e>ț aflându-să cu meserie de cărauși, să îndeletnicesc la chiriile transporturil<o>r de sare la ocne și magazii către porturile Dunări<i>; să pune îndatorire acei<i> Suptocărmuiri să aibă în vedere cu toată scumpătatea ca oricâți din lăcuitori<i> acei<i> despărțiri să vor fi aflând în lucrarea pomenit<u>l<u>i transport sau va fi pregătiți a pleca la transport de sare, pe uni<i> ca aceștia să-i lase nesupărați de înliniere până vor săvârși aceast<ă> lucrare, pentru care au priimit Ocărmuirea și dezlegare<a> C<institu>l<ui> Departament Dinlăuntru din 30 ale lui maiu supt No. 1671. Și apoi, după săvârșirea aceștii îndeletniciri, să vor îndatora și ei a săvârși ceia ce să atinge de a l<o>r sarcini

⁴⁸ Idem.⁴⁹ Adăugat cu altă cerneală.

pent<ru> înliniere. Să mai adaogă Suptocărmuiri<i> ca să facă toate cuviincioasele băgări de seamă pomeniților cărauși ca nu în numire că sânt duși la transport de sare să se împăsuiască de înliniere și ei să se îndeletnicească la cărat de zaharale, de lânuri și altele, căci atunci rămâind sarea Stat<u>l<u>i necărată și nici casile de liniie neregularisite, Suptocărmuirea va rămânea în toată răspunderea.

1838 iunie 2

A. Cocorescu

Ajut<o>r I. Brezeanu⁵⁰

No. 2187

Fila 32: copia poruncii anterioare; Verso (concept):

Suptotcărmuirea plaiului Prahovii

Aleș<ii> satului [...]⁵¹

Pătrunzându-să acei aleși din coprinderea aceștii în copiie porunca Cinsti<tei> Otcărmuiri cu No. 2187, apoi fiindcă⁵² și Suptotcărmuirea pe asemenea temeiuri, prin adesea porunci au pus cele de mai aproape asupr<a> acelor aleși întru aceasta, ca luând aici coprinder<ea> în cea mai de aproape băgare de seamă, să să și aducă la întocmai îndeplinire căci⁵³, înpotrivă, răspunderea ce să hotăraște va fi pă seama voastră.

<1>838 iunie 3

No. [...]⁵⁴

Fila filele 33 și 34: duplicate ale ultimelor două documente.

Fila 37 (copie):

Copie

Depart<amentul> Dinlăuntru

Oc<ă>r<mirea> Prahova

Prin nenumărate porunci ale Departamentului s-au dat în cunoștința Ocărmuiri<i> că cuvânt de înlinierea lăcuințil<o>r țărănești nu închipuești stricare și dărămare a tuturor începril<o>r de care să alcătuieste verice moșiie, ci numai o regularisire ș-apropiere a casel<o>r cele mai depărtate de siliște, ca cu această<a> să <să> îmbunătățeze mai cu desăvârșire folos proprietățil<o>r și chiar asigurarea dinlăuntru a satel<o>r. Acum însă, luând Departament înțelegere că în loc de a

⁵⁰ Semnături autografe.

⁵¹ Loc alb în original.

⁵² Scris „finidcă”.

⁵³ Restul textului este continuat pe fila 35.

⁵⁴ Loc alb în original.

să pătrunde de gândul unor asemenea înstructe<a>re îndatoriri, împotriv<ă>, voește tocmai asupra strănsului agoniseli<i> să-i statornicească la liniie prin stricarea cel<o>r mai multe lăcuințe ale hălăduitoril<o>r din partea locul<u>i, grăbește a scri<i> Ocărmuiri<i> ca pă de o parte dând cuvânt asupra arătatil<o>r înprejurări să păsuiască pă însemnații lăcuitori despre regularisire până la 1 noemvr<ie>, ca în curs aceștii vremi să să poată îndemâna întru desăvârșirea îndatoriri<i> de mai sus, iar pă de alta să să ia îndeaproape îngrijire ca numai casele țărănești ce vor fi cu depărtarea de centru sat<u>lui să să regularisească potrivit și cu a proprietarul<u>i dorință. Iar de urmare va raportui.

1838 avg<us>t 5

Șefu Depart<amentului>⁵⁵ Mihail Ghica

Șef Secsi<i>i N. Păcl<eanu>

No. 2377

Drept copiiie,
ajut<o>r Brezeanu⁵⁶**Verso (original):***Priimită <a>v<g>ust 16; No. 466
No. 3255⁵⁷*Ocărmuirea jud<e>ț<u>l<u>i Prahova
Suptocărmuiri<i> plaiul<u>i Prahova

Deslușindu-să acea Suptocărmuire din coprinsele în sus copii după porunca C<institu>l<u>i Departament cu No. 2377, i să scriie ca pă de o parte să publicuiască pân toate satele până la vremea mărginită, iar pă de alta să și dea cuvântul ce au mijlocit a îl urma împotriva poruncilor date äent<ru> liniiere.

1838 avg<us>t 14

Pent<ru> D<umnealui> Oc<ârmmu>itoru, Secr<e>t<a>r N. Vericeanu⁵⁸**Fila 38: copia poruncii Departamentului. Verso (concept):**Suptocărmuir<ea> plaiul<u>i Prahovi<i>
Aleși<i> satului [...] ⁵⁹

Deslușindu-să acei aleși din coprinderea mai sus copii ce s-au scos întocmai după porunca Cinsti<tului>⁶⁰ Departament cu No. 2377, trimisă cu porunca Cinsti<tei> Otcărmuiri <cu> No. 3255, să scriie ca pă de o parte să o publicuiască

⁵⁵ Post: „Ioan Manu”, barat.⁵⁶ Semnătură autografă.⁵⁷ Ad. Marginal.⁵⁸ Semnătură autografă.⁵⁹ Loc alb în original.⁶⁰ Post: „Otcărm(uiiri)”, barat.

aceasta către toți lăcuiitorii de obște din coprintul acelu sat, până la vremea mărginită, iar pă de alta să și dea cuvântul ce au mijlocit a înurma înpotriva poruncilor date pentru liniere.

<1>838 avg<us>t 16

No. [...]⁶¹

Fila 39 (original):

Priimită noemvr<ie> 19; No. 654

Ocărmuirea județ<u>lui Prahov<a>
Suptocărmuiri<i> de⁶² Plaiu

Spre aducerea la îndeplinire a porunci<i> Cinstitului Departament cu No. 3213, Ocărmuirea grăbește a pune întru îndatorirea acei<i> Suptocărmuiri ca fără zăbav<ă> să urmeze cele următoare:

1^{lu}. Să trimiță Ocărmuiri<i> un catastih înformat în dooă rigle pent<ru> toate satele, cu deslușire de numărul celor regularisite la liniie, cum și de numărul cel<o>r neregularisite, cu arătare la cele din urmă și pricina pent<ru> care s-au întârziat până acum din liniere.

2^{lea}. Pent<ru> câte vor fi rămas până acum neregularisite, să stăruiască cu tot dinadinsul asupra lăcuiitoril<o>r ca în cursul erni<i> următoare să-ș<i> facă toată pregătirea despre trebuincioasele materialuri, luând acea Suptocăr<ui>re cele mai deaproape măsuri asupra aceștii înprejurări⁶³, ca în primăvara viitoare să să încheie această lucrare prin desăvârșirea a opșteștii regularisiri.

Să așteaptă dar știința însemnată de mai sus în soroc de patru zile cel mult, fiind cerută cu grab<ă> de către Cinstitu<l> Departament.

1838 noemvr<ie> 17

[...]⁶⁴

Ajut<o>r I. Brezean<u>

No. 4553

Verso (concept):

Suptocărmuirea plaiul<ui> Prahovi<i>
Aleșii satul<u>i [...]⁶⁵

Pe largu înțelegere va lua acei aleși după coprinderea în dos copiiie <a> poruncii Otcărmuiri<i> cu No. 4553 și totdeodată li să și scriie ca să urmeze

⁶¹ Loc alb în original.

⁶² Post: „plășilor”, barat, lecțiune incertă.

⁶³ În josul feței acestei file este scris „rap(o)rt”.

⁶⁴ Ilizibil/indescifrabil.

⁶⁵ Loc alb în original.

întocmai potrivit coprinderi<i> mai sus numerarisitei porunci și până în sorocu de patru zile cel mult, să să trimiță cele într-ânse prezise catastișe, fiind cerute cu grab<ă> de de către Cinsti<ta> Ocărmuire. Iar de primire și întocmai urmare să răportuești Suptocărmuiri<i>.

<1>838 noemvr<ie> 19

[...]⁶⁶

Fila 40: copie după porunca Ocărmuirii.

Fila 41 (concept):

Cinsti<tei> Oc<ărmui>ri a acestui jud<e>ț Prah<o>v<a>
Suptoc<ă>r<muirea> plaiului Prah<o>vi<i>

În duhul porunci<i> Cinsti<tei> Ocărmuiri cu No. 4553 luând săvârșire așternerea cerutului ca<tasti>h⁶⁷ atât de numărul satelor cele regularisite la liniie cât și de numărul cel<o>r neregularisite, arătătoare și de pricina lor, supt a însum<i> iscălitură, să innain<tea>ză la Cinst<ita> Otcărmuire pe lângă acest rap<o>rt, pe lângă care plec<a>t răspunz că⁶⁸ pe de o parte încă din zioăa primiri<i> s-au și luoăat poruncitele măsuri asupra aceștii înprejurări cu urmare întocmai după glăsuirea mai sus numerarisitei porunci, iar pe de alt<a> nu lipsiiu [...]⁶⁹ cu a rap<o>rt<u>i Cinsti<tei> Otcărmuiri.

<1>838 noemvr<ie> 29

No. 589

Fila 42 (concept):

Plaiu Prahovi<i>

Catast<i>h⁷⁰ de No. satelor regularisite la liniie cum și de cele neregularisite, arătătoare și de pricina lor.

<1>838 noemvr<ie> 29⁷¹

No. satelor regularisite	No. satelor neregularisite	Numele satelor	
1		Urleta	
1		Băneștii	
1		Boboliia	
1		Cămpina	
1		Brebul Mănăstiri<i>	
1		Brebul Megiișesc	

⁶⁶ Ilizibil/indescifrabil.

⁶⁷ Post: „pentru”, barat.

⁶⁸ Post: „înnadin(s)”, barat.

⁶⁹ Rupt.

⁷⁰ Alea manu.

⁷¹ Idem.

1		Trăisteni	Nu are loc cu poziție de înliniere
	1 ⁷²	Pietricea ⁷³	
	1	Secăria	
	1	Comarnu	
	1	Pod Neagului	
	1	Bușteni	
	1	Talea	
	1	Provița de Sus	
	1	Provița Mănăstiri<i>	
	1	Provița de Jos	
	1	Cătunu Proviți<i>	
	1	Teșila	
	1	Piatra	
	1	Poiana	
	1	Șotriile D<umnealui> Cămpinean<u>	
	1	Șotriile Vistierului	Fiind porunca Cinsti<tei> Ocă<rmui>ri în coprindere ca să fie păsuiți până în aceast<ă> toamnă
	1	Slobozia	
	1	Breaza de Sus	
	1	Breaza de Jos	Cei mai mulți dintr-ășii să află cu casele pă delnițele lor și în Cornul de sus nu are nici loc cu poziție de înliniere
	1	Podu Vadului	
	1	Cornu de Sus	
	1	Cornu de Jos	
7	21	Adică șapte sate ⁷⁴ regularisite și dooăzeci și un<u> neregularisite din pricina ce să arată.	

Certificarea din epocă, însoțită de pecetă:

Suptocărmuirea pl<aiului> Prahova

Aceast<ă> delă coprinde file patruzeci și șase, care prenumărindu-să, șnuiruindu-să și pecetluindu-să, s-au adeverit cu iscălitura acestei Ocărmui.

1840 octo<o>vr<ie> 7?

[...] ⁷⁵

Arhivele Județene Prahova, Pretura Plaiului Prahova, 415–1838.

⁷² Ad. Interlinear.

⁷³ Idem.

⁷⁴ Post: „încă”, barat.

⁷⁵ Indescifrabil.

Dosarul 3

22 iulie 1839 – 12 august 1839. Subocârmuirea plășii Marginea de Jos – jud. Slam-Râmnic. Corespondență cu Ocârmuirea Slam-Râmnic, aleșii satelor din plasă, episcopul și locuitorii moșiei Gologan, referitoare la alinierea caselor și la curățirea satelor.

Foaia de titlu a delei:

Al Arhivei No. 400

--- 374

Plasa Margini<i> de Jos din județ Slam-Râmnic

Anul 1839 luna lui iulie 22 de zile

No. 374; Delă

Atingătoare pentru facerea și așezarea casel<o>r la liniie.

Fila⁷⁶ 1 (concept):

Cătr<e> jurați<i> satelor aceștii plăși

1839 iulie 22, No. 741

Aceast<ă> Suptocârmuire au făc<u>t cuviincioasele băgări de seamă că prin satele atât cele neregulate la liniie cât și cele regulate s-au văzut tot fel de murdelăcuri printr-ânsele, adecă gunoi, gropi destupate și altele care sânt nesuferite cu tot; care să cunosc că sânt vătămătoare niște asemenea murdelăcuri obștii lăcuitoril<o>r. De aceia să orânduește acestu dorobanțu, carele mergând [prin sate], este strașnic poruncit ca numaidecă<ă>t să stăruiască cu b<u>mășăr asupra juraților, ca în soroc de cele mult de dooă zile să să curățască atât tot fel de mordal<ă>curi, cât și orice fel de groapă să să astupe cu tot<u>l. Și în sfârșit să să curățască satele, aflându-să în toată vremea și pă vîi<torime> curate, întocmai ca și în casă.

Căci la dinîpotrivă, să vor dojeni jurați<i> satel<o>r în faț<a> locului pentru a l<o>r deșteptare la datoriile ce să pun asupră-le; [să se urmeze] raportuindu și aceștii Suptoc<ă>rmuiri de urmare întocmai, spre încredințare.

Fila 2 (concept):

Către aleșii satelor plăși<i>

<1>839 iulie 22; No. 742

De vreme ce jurați<i> satelor aceștii plăși nici până acum n-au fost următ<o>ri a aduce la îndeplinire faceria și așăzarea casel<o>r la liniie precum în

⁷⁶ La data consultării, dosarul prezenta doar numerele filelor din epocă, pe care le și redăm.

nenumărate rânduri li s-au făc<u>t cunosc<u>t prin poruncile aceștii Suptocă<r>muiri, urmate după a<le> Cinsti<tei> Oc<ăr>muiri; de aceia să orânduiește acestu dorobanțu, carele mergând [prin sate], este strsașnic poruncit ca să stăruiască cu dinadinsul asupra juraților, ca fără⁷⁷ cătuși de puțină zăbavă să puie în lucrare și în cel mai scurt soroc să <ia> săvârșire a l<o>r regularisire. Și după săvârșire să raportuiască aceștii Suptocărmuiri, căci la dinînpotrivă vor fi căzuți în răspundere gria.

Fila 3 (concept):

Cinsti<tei> Ocărmuirii jud<e>ț<u>l<u>i Slam-Râmnic

Încă de la începutul l<ea>t<ului> <1>838 am făc<u>t cunoscut Cinsti<tei> Ocărmuiri pentru lăcuiorii după moșia Gologanu a copiilor răp<osa>tul<u>i slug<e>r Costache Parasch<i>v, că după poruncile ce s-au dat a să pune satele pă liniie, arătându-le și acestor lăcuiori locul unde să-și clădească și ei casăle pă liniie, n-au dat supunere, ci în sălnicie s-au pus unde li-au voit, cuprinzând cea mai bună parte de moșie. Și de ni s-au dat poruncă cătr<e> Suptocărmuit<o>r a-i înfrăna și a să trage la locul unde noi le-am arătat, dar nici o punere la cale nu s-au făc<u>t, lăsând lucru la nebăgare de seam<ă> până acum, când mai toți lăcuiorii s-au⁷⁸ clădit casele. Și pentru că nu putem suferi această păgubire ce aduce moși<i>, și printr-aceasta rugăm Cinst<ita> Ocărmuire ca să dea poruncă a să rădica acele case de acolo și a să pune la locul unde noi le-am arătat, fiind îndestul, încă și de prisos.

M. Paraschivescu episcopul⁷⁹

<1>839 iulie 17

Verso (ambiguu, probabil copie):

No. 2713 priimit <1>839 iulie 23

D<umnealui> Suptocărm<uit><o>r<u>l plăși<i> Margini<i> de Jos, văzând coprinderea aceștii reclamații, este poruncit ca să cerceteze înprejurările și să facă cuviincioasa îndreptare cu stăruință din parte-i, ca să s<ă> așeze toți la liniie, la locul însemnatu dă proprietar. Dacă nu să vor fi făc<u>t casele la alt loc, dă unde acum dă al 2^{lea} nu să mai pot strămuta, pricinuindu-li-să mare pagubă, ci pă cei răsiți să îngrijască a-i aduna la un lor, unde sânt cele mai multe case așazate la liniie.

<1>838 iulie 17

Oc<ă>rmuitor Ioan Prebianu⁸⁰

No. 530

⁷⁷ Post: „un minut zăbavă”, barat.

⁷⁸ Dezacord întocmai în original.

⁷⁹ Semnătură autografă.

⁸⁰ Idem.

Fila 4 (concept):

Cătr<e> jurații satului Gologan
<1>839 iulie 26; No. 751

Spre mai bună luoare aminte vi să alătură pă lângă aceast<a> în copiiie jalba D<umnealui> proprietarului acei<i> moșii, care s-au priimit aici cu porunca Cinsti<tei> Ocărmuiri No. 530 din 17 ale următoarii, din a căriia coprindere luoând curată înțelegere, sânteti porunciți a face urmare întocmai și fără abatere întru ceia ce să atinge de așezaria casel<o>r la liniie, căci la dinînpotrivă, toată răspunderia va priivi asupra-vă.

Fila 5 (ambiguu, probabil copie):

No. 2734; priimită Gologan⁸¹ 28 <iulie> <1>839

D<umnealui> Suptocărmuitor plășii văzându cuprindere<a> aceștii jălbi, iaște poruncitu ca să cerceteze prin jurați<i> în jos însămnaiilor lăcuitori; și dacă ei îș<i> vor fi făcut casăle o dată la liniie, unde acum să află, după arătare<a> proprietarilor, și cum voiascu ei <a se> strămuta iar<ă>și du pă acel loc unde s-au mutat de ș-au făcut casăle; apoi vei face cuvenita punere la cale a nu să mai strămuta și de al treil<a>. Pă cei care nu s-au mutat încă din vechi<le> lor sălășlui<n>ți, să să pui<e> la liniie pă lângă cei de acum din nou așăzați. Iar fiindu pricina într-alt chipu, să raportuiaști Ocărmuiri<i> cu deslușire, întocând și jaluba.

1839 iuli<e> 28

Ocărmuitor Ion<i>că Prejbianu
No. 573

Fila 6 (ambiguu, probabil copie):

Cinsti<tei> Ocărmuiri acestui județul Slam-Râmnic
Plecată jalubă

Cu plângere jăluim noi, lăcuitorii toț<i> <a>i satului Gologan du pă moșia Dumnea<ei> cucoanei Margh<i>o<a>lei Paraschive<a>sca. Depă noul regulament poroncindu-ni-să la totu satul ca să facem casăle la linie după cum s-au și măsurat locurile pă număr, fieșcăruia, care unii din noi s-au și chivernisitu de au clădit casăle la locul lor iar nu dă istov. Iar cei mai scăpătați au întârziiatu și până astăzi. Acum ne pomenirăm cu cei ce au clădit casăle și nu le-au isprăvit și cei ce au locurile lor știrbe, <ni> să poroncește de cătră toții propi<e>tari<i> [...]⁸² neștiindu-și

⁸¹ Întocmai.

⁸² Ilizibil.

cuvântul unul altuia, socotindu-să toți de stăpâni, poroncescu lucru nepotrivit neci oamenilor, ne<ci> lui Dumnezeu; și cu a lor neunire ne năcăjescu pă noi iscăliții, vrându a ne muta la capul lini<i>, unde în toată vreme<a> venia pă neconținut lucru, nepotrivit dreptăți<i>, ci numai silă săracilor. De aceia plecați ne rugăm Cinsti<tei> Ocărmuiri ca să facă punere la cale după dreptati, ca casăle ce sânt clădite să nu să mute din locul lor și, unde sânt știrbături, să le împlinim cu casă. Iar să nu ne scoți la înecătură d<i>n vreme că ne<a>-u strămutat din casăle no<a>stre vechi, și va fi mare pomană.

Plecați<i> jăluitoari

Grigorie sin Costandin Turbat<u> ot sat Golo<gan>⁸³

Sandul Bărbieriu ot tam

Dumitru Săponariu ot tam

Călin sin Costandin Băltag

Stanciul Iani<i>⁸⁴ ot tam

Ioan Anton ot tam

Dumitru Oltean<u> ot tam

Ne<a>gul Băhnoțu ot tam

Opre<a> Gârneți ot tam

Vlad<i>cioi<u> Tănas<e>

Iovan Cristea

Costandin Turbat<u>

1839 iuli<e> 27

Fila 7 (original):

No. 2804 priimit <1>839 iulie 28

Cinsti<tei> Suptocărmuire <a> plăși<i> Margini<i> de Jos
Aleși<i> satului Lămoteștii

După porunca Cinsti<tei> Suptocărmuiri cu No, 741 atingătoare de curățirea mordălăcuril<o>r du prin sate, pentru care plecați răspundem că în satul nostru s-au curățat tot felul de mordălăcuri și care aduc vătămare obștii lăcuiitoril<o>r; și după datorii încunoștințăm Cinsti<tei> Suptocărmuiri.

1839 iulie 28

Eu Ioan ales

Eu Dumitru ales

Eu Nec<u>lai ales

No. 186

⁸³ Rupt.

⁸⁴ Lecțiune incertă.

Fila 8 (concept):*No. 2805; priimit <I>839 iulie 28*

Cinsti<tei> Suptocărmuiri<i> plăș<ii> Mărginii de Jos
Aleși<i> satului Gologanu

După porunca Cinsti<tei> Suptocărmuiri de supt No. 741 atingătoare de curățirea mordalăcuril<o>r du prin sate, pent<ru> care plecați răspundem că în satul nostru s-au curățit liniia satului de tot felul de mordalăcure și care aduc vătămare obștii lăcuitoril<o>r; și după datorie încunoștiințăm Cinsti<ta> Suptocărmuire.

1839 iulie 28

Eu Stanciul ales
Eu Draganul ales
Eu Drăganul ales

No. 195

Fila 9 (concept):

Cătr<e> jurați<i> sat<u>lui Gologan
1839 avg<us>t 11; No. 833

Precum v-am mai făcut cunoscut când am venit în fața locului, și acum vi să poruncește să nu îngăduiți pă acei lăcuiori a-și clădi casele la liniie până ce veț<i> priimi al doilea poruncă unde trebuie să se așăze. și fiind că mâine o să să triimiță raport într-aceast<a> pricină la Cinsti<ta> Ocă<r>muire, le veți face cunosc<u>t ca să meargă dintr-ânșii mâine înaintea prânzului a să afla la Cinstita Ocărmuire ca să ia răspuns cuvenit.

Fila 10 (concept):

Cătr<e> Cinsti<ta> Ocă<r>muire
1839 avg<us>t 12; No. 840

La porunca Cinsti<tei> Ocărmuiri No. 5703 dată în dosul jălbi<i> a vreo câțiva lăcuiori din sat<u>l Gologan, atingătoare în pricina alinierii casel<o>r; să răspunde plec<a>t că din însemnați<i> locuiori, numai vreo doi au început a-și rădica casele. Iar ceilanți încă nu s-au mutat din vechea sălășluință. Ci, fiindcă ei pă de o parte, după înscrisul ce au de la Dum<nea>ei slugereasa Maria Paraschiviasca, proprietara moși<i>, voescu a să așăza la liniie în locul unde sănt așăzați și ceilanți lăcuiori din partida jăluitaril<o>r, tot în temeiul aceluia înscris; iar pă de alta,

D<umnealui> Matache Paraschivescu, epitropul⁸⁵ aceştii moşii, după jalba ce au dat la Cinsti<ta> Ocă<r>muire şi s-au îndreptat aici cu porunca⁸⁶ în dos No. 530, îi sileşte a să pune la liniie la o altă uliţ<ă>, pentru cuvintele arătate prin acea jalbă, că ar fi⁸⁷ făcându⁸⁸ stricăciune moşi<i>i unde lăcuiitori<i> nu voescu a să trage din pricina înneacăturei<i> ce zic ei că ar fi pricinuindu apa Râmnic<ului>⁸⁹ pă la locurile unde vroaste a-i trage D<umnea>lui epitropul.

Pentru aceia..., deodată cu întoarcerea jălbii pomeniţilor lăcuiitori, mă rog plec<a>t Cinsti<tei> Ocărmuiri a mi să triiimite dezlegare poroncă de urmare⁹⁰ unde trebuie a să⁹¹ aşăza aceşti lăcuiitori, adică la locul unde cere D<umnealui> epitropul fără voia lor, sau la cel după înscrisul D<umnea>ei slugeresii, ca să nu caz în vreo răspundere⁹² pentru aceia.

Certificarea dosarului pusă în epocă, însoţită de pecete:

Zece file să află într-acea<stă> delă
[...]⁹³

Arhivele Judeţene Buzău, Pretura Plasei Măicăneşti (Subocârmuirea Plasei Marginea de Jos), 39(35)/1839

Termeni arhaici din documente

- *adăsta* – a aştepta.
- *bumbaşir* – amendă (formă alternată cu „mumbaşir”).
- *căpuire* – obţinere.
- *madea* – problemă, chestiune.

HOUSE ALIGNMENT IN WALLACHIA'S VILLAGES: CORRESPONDENCE FROM THE SUB-PREFECTURES FROM THE 1830s

Abstract

Among several reforms initiated as a result of the establishing of the “Organic Regulation” in Wallachia, was the alignment and systematization of the country's villages. Like other operations

⁸⁵ Post: „casii şi moşiilor D(umnea)lui slug(e)r”, barat.

⁸⁶ Post: „supt”, barat.

⁸⁷ Post: „pricinuindu”, barat.

⁸⁸ Ad. Interlinear.

⁸⁹ Post: „la acel”, barat.

⁹⁰ Post: ilizibil, barat.

⁹¹ Repetat.

⁹² Post: „pentru aceia”, barat.

⁹³ Indescifrabil.

from this age, it left behind an enormous amount of archival material from all levels of administration. We hereby propose for publication only a small part of it, but revealing in terms of the long and difficult application of the envisaged project of ending the scattered appearance of the rural settlements and “bringing the houses to line”. The documents, originating in two of Wallachia’s 95 Sub-prefectures, offer a glimpse of what we might consider a typical course in implementing any reform in this age. The optimistic discourse promoting the Government’s initiative, both to the local authorities and to the population, was unfortunately accompanied by incomplete instructions in key aspects of the operation, such as the amount of authority granted to each actor involved and even technical issues. This resulted in an effort which seemed to have had a permanently delayed ending. Both blame and warnings of sanction were passed along from one administrative level to another. Yet the villagers seemed to have suffered the most unwanted consequences, from unnecessary rebuilding of houses, to forced movement in inadequate surroundings.

Keywords: Organic Regulation; village alignment; administrative issues.

O VIZIUNE CRITICĂ ASUPRA SOCIETĂȚII ROMÂNEȘTI: RELATAREA DE CĂLĂTORIE A LUI GIUSEPPE GRABINSKI (1888)

RALUCA TOMI
(*Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”*)

Giuseppe Grabinski (1849–1910) a fost un publicist și om politic italian, susținător al catolicismului liberal, adept al politicii de conciliere între papalitate și Regatul italian¹. A fost nepotul generalului cu același nume, care a fost membru din 1797 în legiunea poloneză din cadrul armatei lui Napoleon Bonaparte, iar după înlăturarea împăratului s-a stabilit în Italia, la Bologna.

Autorul relatării de călătorie pe care o prezentăm s-a remarcat în epocă prin colaborarea sa la „Rassegna Nazionale”, publicație apărută la Florența din rândul susținătorilor catolicismului liberal, și a scris mai multe lucrări dintre care amintim: *Storia documentata dell'Osservatore Cattolico*, Milano, A. Lombardi, 1887, *Un ami de Napoleon III: le comte Arese et la politique italienne sous le second empire*, Paris, L. Bahl, 1897, *Il conclave*, Firenze, Ramella&C, 1903 etc.

În toamna lui 1888, Grabinski a vizitat Grecia, Turcia, Bulgaria, Serbia și România, publicându-și impresiile în „Rassegna Nazionale” sub forma unor scrisori trimise din Atena, Constantinopol, Brussa, Sofia, Belgrad, București. În anul următor a apărut și lucrarea intitulată: *Dall'Italia a Costantinopoli, note ed impressioni di viaggio*². În prefața acesteia Grabinski îl anunța pe cititor că nu va repeta descrieri făcute de alți autori și se va mărgini să relateze „câteva evenimente din călătoria mea, pentru a vă face o idee despre țările pe care le-am traversat, am crezut oportun să fac o rapidă incursiune în sfera istorico-politică, să expun condițiile prezente ale acelor ținuturi, temerile și speranțele locuitorilor, pentru a le putea descifra viitorul. Nu voi oferi cititorului nici scrisori de călătorie propriu-zise, nici conversații istorice, nici scrisori politice, ci rezumatul impresiilor mele personale, coroborate cu scurte comentarii istorico-politice și prezentarea condițiilor economice ale Turciei și ale țărilor balcanice”³.

¹ Despre Giuseppe Grabinski a scris Nicolae Iorga, *Un călător polono-italian în Sud-Estul European: Giuseppe Grabinski (1888)* în „Revista Istorică”, vol. XXVII, nr. 1–12, ianuarie–decembrie 1941, p. 142–146.

² Giuseppe Grabinski, *Dall'Italia a Costantinopoli, note ed impressioni di viaggio*, Firenze, Uffizio della Rassegna Nazionale, 1889, 131 p. Exemplarul deținut de Biblioteca Institutului Nicolae Iorga a fost cumpărat probabil de Nicolae Iorga în peregrinările sale prin anticariatele italiene, deoarece are și dedicația autorului: „All'egregio conte Luigi Sernagiotto in segno di affettuosa stima. G. Grabinski, Crocetta, 4 giugno 1891”.

³ *Ibidem*, p. VIII.

Considerațiile lui Grabinski referitoare la situația economică și politică a Regatului român sunt în general critice. Încă de la început încadrează România în rândul țărilor balcanice, deosebindu-se de acestea prin originea latină a locuitorilor săi. Spiritul latin a fost însă alterat, în opinia sa, de așezarea slavilor, de guvernarea fanarioților⁴. Înapoierea economică a statului român putea fi explicată prin absența clasei de mijloc (realitate observată de majoritatea călătorilor străini), prin politica lipsită de înțelepciune a conducătorilor, care au imitat instituțiile și legislația occidentală, fără a ține cont de specificul național⁵. Crearea unei infrastructuri, a căilor ferate, a școlilor, a universităților era în concepția autorului o încercare nereușită de a include România în rândul țărilor civilizate ale Europei. Neîmplinirea consta în superficialitatea acestor reforme, care nu atingeau și nu modificau esența societății românești. Discrepanța dintre guvernanți, cu o viață de risipă, de lux, imitatori ai modei și obiceiurilor occidentale, și popor a dus la dezinteresarea acestuia din urmă în ceea ce privea dezvoltarea economică a țării. În viziunea lui Grabinski conducătorii români s-au îndepărtat de principiile creștine, îmbrățișând, în perioada studiilor occidentale, raționalismul ideilor promovate de luminiști, aceasta fiind o cauză a lipsei de consistență a programelor lor politice⁶. Interesantă este și comparația dintre Ion C. Brătianu și Agostino Depretis, personalități care au guvernat România, respectiv Italia în aceeași perioadă⁷. În ceea ce privește politica externă, autorul explica apropierea de Austro-Ungaria prin poziția ingrată a Rusiei față de România în timpul tratatelor de pace ce au urmat războiul din 1877–1878, dar observa că o parte a opiniei publice, care dorea unirea cu provinciile de peste Carpați, nu ar fi respins o posibilă nouă colaborare cu Sankt-Petersburg-ul⁸.

Grabinski a sesizat importanța reformelor în agricultură pentru bunăstarea statului român. A arătat potențialul agrar al României, dar și eșecul legislației agrare, care a avut drept consecință ruinarea moșiilor boierești, dar mai ales a celor țărănești. Statul român s-a implicat în mai multe rânduri în reglementarea raporturilor dintre proprietarii de moșii și țăranii clăcași, chiriași ai loturilor de pământ. În opinia sa reforma din 1864, generoasă în prevederi, s-a dovedit inefficientă pe termen lung. Explicația era lipsa de fonduri a țăranimii, care nu-și putea exploata singură proprietatea câpătată prin reformă, fiind nevoită să o vândă. Din nefericire guvernul nu a sesizat lacunele legii din 1864, aceleași prevederi fiind aplicate și în 1878, în Dobrogea.

Un punct de vedere deosebit de al majorității călătorilor străini occidentali l-a avut Grabinski referitor la problema evreiască, ce a reintrat în atenția opiniei publice europene odată cu prevederile Congresului de la Berlin. Este interesant de

⁴ *Ibidem*, p. 111–112.

⁵ *Ibidem*, p. 112–113.

⁶ *Ibidem*, p. 114.

⁷ *Ibidem*, p. 116.

⁸ *Ibidem*, p. 118.

urmărit deosebirea de opinii dintre Grabinski și Marco Antonio Canini, ambii călători italieni în spațiul românesc. Dacă venețianul Marco Antonio Canini s-a plasat, în lucrarea sa apărută în 1879⁹, de partea celor care susțineau drepturile economice și politice ale evreilor din Regatul român, Grabinski a avut o opinie diferită, influențat fără doar și poate de poziția sa de apărător al catolicismului. Cunoscător nemijlocit al societății românești (în perioada 1857–1859 a stat în București, unde a revenit în 1862, iar în 1877 a fost corespondent de război), Canini a analizat cauzele problemei evreiești: risipa și luxul afișat de boieri, lipsa instituțiilor de credit, ceea ce a dus la înflorirea cametei, teama burgheziei născându-se în fața competiției evreiești. Cei care se temeau cu adevărat de evrei erau: avocații, funcționarii publici, politicienii, medicii, ofițerii, arendașii, profesorii, cărciumarii. Venețianul aducea în sprijinul afirmațiilor sale citate din discursurile lui Titu Maiorescu și Petre P. Carp, în care reprezentanții conservatorilor recunoșteau calitățile deosebite ale evreilor: onestitatea, cultul muncii, coeziunea familiei evreiești¹⁰. Canini a concluzionat că legislația antievreiască a guvernelor liberale, ai căror lideri și-au trădat principiile din 1848, nu avea nimic religios, de asemenea că oamenii obișnuiți nu sunt intoleranți față de evrei¹¹. Dimpotrivă, activitatea evreilor era un element care impulsiona dezvoltarea economică a României. Grabinski a sesizat la rândul său cauzele economice ale legislației anievreiești, dar a descris consecințele nefaste ale așezării evreilor în România: concurența neloială a negustorilor evrei în raport cu ceilalți comercianți, interesul primilor în a încuraja viața de risipă a boierimii și viciile poporului, pentru a-și spori propriile averi. Spre deosebire de Canini, Grabinski vedea în acordarea drepturilor politice pentru evrei un obstacol în dezvoltarea burgheziei române. Iată două viziuni opuse referitoare la problema evreiască, care evidențiază ecoul chestiunii în dezbaterile europene a epocii. Situați pe poziții diferite în această problemă, atât Canini cât și Grabinski remarcă eșecul modernizării în Regatul român, explicat prin: indolența, apetența pentru lux a claselor conducătoare, corupția funcționarilor, ineficiența legislației. Prăpastia dintre lideri și popor avea drept consecință lipsa de implicare civică a celui din urmă. Amândoi au recunoscut însă valoarea și curajul armatei române în timpul războiului pentru independență¹².

București¹³, 5 octombrie 1888

p. 111 România este fără doar și poate țara din Peninsula balcanică¹⁴ în care influența occidentală este cea mai mare. Situată la gurile Dunării, între Rusia și vechile

⁹ Marco Antonio Canini, *La verità sulla questione degli israeliti in Romania*, Roma, Presso i Fratelli Bocca, 1879.

¹⁰ *Ibidem*, p. 25.

¹¹ *Ibidem*, p. 20.

¹² Giuseppe Grabinski, *op. cit.*, p. 117; Marco Antonio Canini, *op. cit.*, p. 35–36.

¹³ Traducerea s-a făcut după Giuseppe Grabinski, *op. cit.*, p. 111–131.

¹⁴ Eroare, România nu face parte din Peninsula balcanică.

provincii ale Imperiului otoman, România este o colonie latină pierdută în mijlocul nemărginitelor teritorii locuite de slavi. Originea sa o separă de Orient, de Rusia. Își păstrează cu grijă tradiția, mândră de descendența sa din colonii antici, trimiși de Roma în epoca măririi sale, pentru a popula aceste întinse câmpii, în scopul de a-și lărgi influența și civilizația asupra acestor pământuri barbare.

Românul este mândru de această amintire, care îi conferă o noblețe pe care popoarele slave nu o pot contesta și nu se pot lăuda că o au. Pentru a reînvia în Europa și în populația provinciilor danubiene gloria coloniilor romane, clasele conducătoare ale Regatului român nu au lăsat să scape nicio ocazie. Recent, când Dobrogea a fost dată României drept o compensație nedreaptă în locul Basarabiei¹⁵, guvernul a renăscut memoria lui Ovidiu¹⁶, ridicându-i un monument la Constanța, unde celebrul poet al *Metamorfozelor* a murit¹⁷.

Aceste reminiscențe istorice nu au decât o valoare secundară. Este adevărat că România a păstrat ceva din originea sa latină, dar vicisitudinile care au urmat căderii Imperiului roman au modificat caracterul locuitorilor săi și le-au corupt limba. Apropierea de slavi, trecerea turcilor și funesta lor dominație au lăsat urme adânci urmașilor vechilor coloniști romani. De asemenea influența clerului și cea a principilor fanarioți, care au guvernat // îndelung aceste nenorocite țări, au avut o

p. 112

înfrâurire nefastă asupra caracterului național.

România nu mai poate fi considerată o țară latină. Păstrează ceva din originea sa, dar răsturnările ruinătoare și dureroase, pe care a fost nevoită să le sufere în trecerea celor zece secole, i-au modificat esența și au introdus elemente dispartate, care i-au alterat unitatea rasei pe care o datora patriei mame.

Astăzi tânărul regat se forțează să imite națiunile occidentale și tinde a se ridica la înălțimea civilizației lor. Dar acestor dorințe li se opune un mare obstacol și întârzie această operă, căreia i se dedică regele, parlamentul și clasele culte: există în România o mare discrepanță între popor și clasele conducătoare. Această țară se află aproape în aceeași situație cu Rusia și cu alte state balcanice: le lipsește clasa de mijloc, o burghezie instruită așa cum există în statele occidentale. Între poporul ignorant și lipsit de maniere și clasele conducătoare, care sunt în general foarte culte, nu există nimic. Această absență are ca rezultat împărțirea națiunii în două partide distincte: oamenii știutori de carte și analfabeții; persoanele civilizate și cele barbare; o prăpastie îi desparte pe unii de ceilalți. O situație similară produce o consecință inevitabilă și face ca eforturile guvernului de a introduce ideile occidentale să fie sortite eșecului. Nu poate exista un progres adevărat într-o națiune în care nu participă toți membrii săi la dezvoltarea acesteia. S-a adoptat o constituție după model belgian¹⁸, s-au făcut legi conforme principiilor științei și

¹⁵ Se referă la prevederile tratatelor de pace încheiate după războiul ruso-turc-român din 1877–1878.

¹⁶ Se referă la Publius Ovidius Naso (43 î.Hr.–17/18 d.Hr.), poet latin. Statuia lui Ovidiu din Constanța a fost inaugurată în 1887, autorul fiind sculptorul Ettore Ferrari.

¹⁷ Afirmații eronate referitoare la caracterul latin al poporului român.

¹⁸ Referire la constituția adoptată în 1866.

progresului, s-au cheltuit milioane pentru drumuri și căi ferate, pentru a fonda Universități¹⁹ și școli; însă dacă țara nu se implică în totalitate în această lucrare, nu va rezulta decât o civilizație fictivă, care va acoperi destul de puțin elementele semibarbare.

p. 113 Iată care este adevărata stare a României de astăzi. Clasele conducătoare, boierii și clerul înalt au lucrat cu zel pentru a da // patriei amprenta occidentală și pentru a introduce civilizația creștină; guvernul le-a secondat; dar această operă necesită o lungă preparare și nu poate fi înfăptuită decât puțin câte puțin. S-a dorit ca acest proces să se facă rapid și s-a crezut că ar fi suficiente pentru progresul material și moral construcția de căi ferate, de clădiri, fondarea școlilor. Însă aceasta a fost o greșeală. Aspectul societății îl poate induce în eroare pe călătorul care merge numai cu trenul și se oprește în capitală²⁰, dar nu-l poate înșela pe cel care va studia și este doritor să cunoască toate aspectele, <pentru a-și face o idee corectă asupra acestor ținuturi>.

Un alt mare inconvenient este dorința nesăbuită a claselor avute de a intra imediat în rândul societății occidentale și mai ales concepția lor greșită despre ceea ce înseamnă cu adevărat esența civilizației. Dacă cei care împing România pe acest drum ar fi studiat cu adevărat această problemă și ar fi devenit conștienți de ceea ce înseamnă cu adevărat să imprimi unui popor obiceiuri conforme legii, obiceiuri care ar trebui să guverneze orice societate creștină, ar fi aflat cu siguranță că nu imitarea luxului, a îmbuibării celor din Paris, Londra, Viena sau Berlin duce la făurirea unui viitor bun pentru țară, ci înflorirea virtuților civice și creștine, care au fost sursa de inspirație a generațiilor trecute și cărora națiunile europene le datorează mărirea lor. [...] În acest mod autorii // reformelor din România trebuiau să știe să distingă între viciile și virtuțile epocii noastre, între ceea ce este progres adevărat și ceea ce este propriu epocilor aflate în decadență.

p. 114

Din păcate, clasele înalte ale societății românești sunt lipsite de spirit religios. Și această deplorabilă situație este cauzată de ignoranța, neglijența și corupția clerului schismatic. Boierimea și puțină burghezie bogată care există nu știu și nu înțeleg valoarea învățăturilor și a acțiunii Evangheliei asupra comunităților creștine. Rezultă că acei care guvernează țara nu au nici cea mai mică idee asupra nenumăratelor beneficii pe care națiunea le poate trage din practicarea creștinismului. Clasele înalte sunt îmbătate de principiile fatale ale raționalismului voltaireian pe

¹⁹ Existau două Universități, la Iași (1860) și la București (1864).

²⁰ Orașele în România sunt în general sărace, pavate prost și cu străzi drepte, largi, flancate de case joase. Aceasta face ca în timpul verilor să fie aproape de nelocuit, din cauza căldurilor toride care se instalează și durează până spre finele lui octombrie. Nu cunosc orașul Iași și nu-l pot descrie. București este un oraș mare, în general curat și are toate comoditățile unui oraș occidental. Construcțiile sunt ridicate fără nicio regulă, străzile întortocheate, chiar și în cartierele noi, constituind astfel un exemplu pentru indisciplină și indiferență față de orice regulamente, care sunt adevărate plăgi pentru aceste ținuturi. Însă există o diferență uriașă între București și celelalte orașe românești, încât cel care cunoaște numai capitala nu-și poate face nici cea mai mică idee despre adevăratele condiții ale țării, pentru că civilizația bucureșteană este un lucru artificial (n.a).

care le-au găsit în universitățile germane și din alte părți ale Occidentului unde au făcut studiile, și pe care le-au sorbit odată cu lecturile lui Voltaire²¹, Renan²², Strauss²³ și alți o sută de autori ostili creștinismului, și sunt corupte de lecturarea operelor lui Zola²⁴ și a imitatorilor săi. Cei care guvernează acest nefericit regat au căzut, în afara unor mici excepții, în păgânism și materialism, <concepții> care îi împiedică să înțeleagă datoriile creștinului și care îi împiedică să aibă acceptate învățăturile spirituale.

Admiratoare a civilizației moderne, în tot ce are aceasta mai contrar spiritului creștin, clasele instruite au crezut că ajunge să te îmbraci după moda de la Paris și Londra, să imiți capriciile și luxul vieții mondene din marile orașe europene, să te dedai plăcerilor și să crezi în câmpiile Dunării o capitală, unde *high life*-ul se înconjoară de toate rafinamentele materialismului modern, pentru a da României un guvern cu autoritate și pentru a o introduce imediat în familia națiunilor civilizate. Consecința acestor greșeli este mare. Poporul a rămas în aproximativ același stadiu primitiv, în ciuda școlilor care au fost deschise peste tot. De asemenea <acesta din urmă> a fost covârșit de greșelile financiare // ale guvernului, de creșterea enormă a taxelor și de mizeria care a urmat. Clasele superioare și-au compromis averile din cauza cheltuielilor excesive; numai evreii au avut beneficii de pe urma acestei situații. După ce au încurajat nefericitele vicii ale creștinilor bogați, evreii și-au ridicat averile pe ruina generală a celor săraci și bogați.

Acestea sunt rațiunile, pentru care eu afirm că civilizația în România este mai mult aparentă decât reală. Este o civilizație de suprafață, care ascunde o mizerie profundă și o stare socială deplorabilă. <Clasele conducătoare> au fost incapabile să crească gradul de cultură al poporului, să-l civilizeze. <Astfel> a crescut nefasta influență a evreilor, s-au agravat plăgile sociale de care această țară suferea înainte de proclamarea independenței. [...]

În România, ca în Serbia și Bulgaria, nu lipsesc partidele politice. Camera este divizată, iar bizantinismul are rădăcini adânci în lumea parlamentară. Cu toate acestea, nivelul intelectual fiind aici mai ridicat decât în alte țări balcanice, inconvenientele luptelor intestinale dintre partide sunt mai puțin grave. Parlamentul român se aseamănă pe de o parte cu adunările naționale din Spania și Grecia, dar și cu majoritatea republicană din Camera franceză. Se întâlnesc o multitudine de grupări, care se agită mereu și fac opoziție guvernului, până în momentul în care sunt reprezentați la putere. [...] În ceea ce-i privește pe comercianți, aceștia suportă tirania fiilor lui Israel; și merită spus că dacă ar fi fost abili și muncitori ca evreii, ar fi putut să le combată concurența. Dar se poate spune că ultimii nu procedează cu onestitate, nici loialitate. Întemeiază adevărate organizații ale banditismului comercial, mult mai rele decât cele ale tâlharilor propriu-zisi, pentru că asasinul își

²¹ François Marie Arouet, zis Voltaire (1694–1788), scriitor și filozof francez.

²² Ernest Renan (1823–1892), scriitor francez.

²³ David Friedrich Strauss (1808–1874), scriitor și teolog protestant german.

²⁴ Émile Zola (1840–1902), scriitor francez.

riscă pielea și ajunge la galere, în timp ce escrocul, care operează sub masca comerciantului, se bucură de bunul furat aproapelui său, devine nobil, chiar deputat sau senator! Negustorii evrei au găsit modalitatea de a se descotorisi de orice concurență creștină; s-au coalizat toți împotriva oricui nu făcea parte din rasa lor, punându-i în dura alternativă de a capitula sau de a se ruina. [...]

Ceea ce putem spune, în spiritul dreptății este că, opunându-se naturalizării evreilor, guvernul român nu a făcut acest gest din cauza obscurantismului sau a intoleranței religioase.

p. 116

Înainte de războiul ruso-turc România oferea Europei același spectacol ca Spania sub regele Amadeus²⁵ și Grecia la începutul domniei lui George I²⁶. Crizele ministeriale se succedau la intervale mici, instabilitatea puterii era permanentă. După război lucrurile s-au schimbat, iar țara a cunoscut dictatura de zece ani a domnului Ion Brătianu²⁷, un fel de Depretis²⁸ român. Brătianu a avut abilitatea de a grupa în jurul său pe toți cei care erau nemulțumiți de Rusia, și pe cei care au înțeles că România nu se putea sustrage de la clauzele tratatului de la Berlin referitoare la naturalizarea evreilor și au dorit să introducă aceste reforme fără ca țara să sufere. Într-un cuvânt, programul extern al lui Brătianu prevedea un acord cu Austria²⁹ și, pentru politica internă, concesiile cât mai puține pentru evrei, cu respectarea celor stabilite la Berlin, sub presiunea diplomației europene, aflată la rândul ei sub influența plutocrației evreiești din întreaga lume.

Grație acestui program și a incontestabilei abilități a lui Brătianu, premier al unui guvern parlamentar, cabinetul său a putut dura atât de lung timp și nu a căzut decât de un an și jumătate, ca urmare a mizeriei țăranilor, a corupției funcționarilor publici, a încălcării legii de către un ministru și a influenței evreiești tot mai crescânde. Căderea lui Brătianu a avut drept consecință revenirea la instabilitatea puterii, iar astăzi miniștrii se succed la intervale scurte, exact ca înainte de dictatura acestui Depretis român.

În privința politicii externe, noii miniștri par decizi să rămână neutri față de Austria și Rusia, încercând să elibereze România de sub orice ingerință străină. În teorie aceasta este o frumoasă politică, dar mă îndoiesc că va da rezultate practice, având în vedere că România este o țară latină înconjurată de slavii din Rusia și din Balcani, de maghiari și // se găsește pe drumul dintre Moscova și Constantinopol. Pericolul de care poate fi amenințat tânărul regat este chiar acela de a se vedea într-o zi fărâmițat de unul dintre cele două mari imperii vecine. Astăzi acest pericol este mai mare din partea Rusiei decât din partea Austriei. Admițând că aceste două state aspiră cu ardoare să ocupe Constantinopolul sau cel puțin o parte cât mai mare din Peninsula balcanică, este limpede că Austria își poate atinge scopul fără a aservi

p. 117

²⁵ Regele Amadeus al Spaniei (1870–1873), din dinastia de Savoia.

²⁶ George I al Greciei (1863–1913).

²⁷ Este vorba de guvernul condus de Ion C. Brătianu între 1876–1888.

²⁸ Agostino Depretis (1813–1887), om politic italian, premier între 1876–1887.

²⁹ Austro-Ungaria.

România, deoarece aceasta este limitrofă Imperiului otoman, în timp ce Rusia se află în situația de a dori provinciile regatului român, care se găsesc vecine cu imperiul, fiindcă România se găsește în drumul Rusiei spre Balcani. [...]

p. 118 În România, ca și în Serbia sunt două curente distincte: cel rus și cel austriac. Înainte de războiul ruso-turc Rusia se bucura de o mare simpatie printre români, însă atitudinea sa în fața Plevnei a făcut-o nepopulară. De fapt datorită valorii armatei române³⁰ au putut rușii să ocupe fortăreața apărată de geniul lui // Ghazi-Osman-pașa³¹. Astăzi, după ce sângele român a fost vărsat pe câmpurile de bătălie din jurul Dunării, nu numai că Rusia nu a sprijinit interesele aliaților săi, dar le-a și furat o provincie bogată, Basarabia de sud, pentru a le da în loc ținuturi deșerte ale mlăștinoasei Dobroge. Pentru a servi fidel interesele rusești, România nu numai că nu a fost îmbogățită sau mărită teritorial, dar a fost serios sărăcită și s-a văzut silită să se mulțumească numai cu proclamarea independenței, de care se și bucura de fapt, chiar înainte de războiul ruso-turc³². Nemulțumirile provocate de atitudinea Rusiei a împins guvernul român în brațele Austriei, născându-se astfel acordul cordial dintre Viena și București³³, care a format programul extern al lungului cabinet Brătianu.

Astăzi situația s-a modificat oarecum. Amintirea loviturii date de Rusia României, în epoca tratatelor de pace de la San Stefano³⁴ și Berlin³⁵, nu mai este atât de vie și există un partid care dorește din nou o alianță rusă. Acest partid este compus în special din vechii conservatori, care văd cu neplăcere cum Rusia ortodoxă își pierde influența asupra acestei țări în profitul Austriei catolice, iar discipolii lui Photius³⁶ văd acest teritoriu ca un apanaj al lor. Ura religioasă și frica în fața propagandei catolice au format baza acestui program, astfel încât pentru conservatorii ultra schismatici dragostea de țară se află mult în urma urii față de tot ce vine de la Roma. Ei au mereu pe buze strigătul primilor rebeli împotriva Vicarului lui Iisus Hristos.

p. 119 Dar acești ortodocși fanatici nu sunt singurii care susțin politica filorusă și alianța cu țarul. Persoane care contează în țară susțin această combinație diplomatică. Sunt în primul rând, și sunt numeroși, cei care doresc să mărească teritoriul român pe seama Austriei, prin anexarea teritoriilor maghiare locuite de români, sunt iredentiștii regatului danubian. Aceștia sunt toți nemulțumiți // de opresiunea

³⁰ Armata este singura instituție bine organizată în România. Soldații au o uniformă frumoasă și un aspect marțial, iar ofițerii sunt serioși, demni a fi în orice armată europeană. Statul-major este cult și a demonstrat în 1877 calități deosebite și superioare armatei ruse. Între armata română și cea sârbă distanța este uriașă, în favoarea celei dintâi (n.a).

³¹ Ghazi-Osman Pașa (1832–1900), comandant al Plevnei în timpul războiului din 1877–1878.

³² Autorul se referă la faptul că în preajma războiului din 1877–1878 România datora Imperiului otoman numai plata unui tribut.

³³ Este vorba de tratatul economic cu Austro-Ungaria din 1875.

³⁴ Tratat semnat în 3 martie 1878, între Rusia și Imperiul otoman.

³⁵ Tratatul semnat la 1 iulie 1878, care a pus capăt definitiv războiului ruso-turc.

³⁶ Photius I (820–893), patriarh ortodox al Constantinopolului.

conaționalilor lor care locuiesc în Ungaria, și pe care guvernul de la Budapesta, imitând sistemul greșit austriac folosit în Ungaria înainte de 1860, doresc să-i maghiarizeze în același mod în care Metternich³⁷ dorea să-i germanizeze pe italieni și maghiari. În ultimul timp Rusia încearcă să-și recruteze partizani dintre cei care au o altă idee asupra puterii sale și care susțin că Imperiul moscovit va triumfa în Orient, mai devreme sau mai târziu, și că este mai înțelept să fii alături de țar decât împotriva lui, deoarece dacă în a doua ipoteză poți vedea dispariția propriei țări, în prima se poate spera că Rusia nu poate lovi un aliat fidel.

În ceea ce privește partizanii Austriei, am spus deja care le este programul și gândirea. Este frica de a fi fărâmițați de slavi, în ziua în care hegemonia rusă se va stabili în Balcani, ceea ce determină pe un bun număr de români a uita de neînțelegerile cu maghiarii și a accepta alianța austriacă. Curtea este favorabilă acestei politici și ne îndoim că în fața eforturilor amicilor Rusiei și ale partizanilor neutralității, guvernul actual poate schimba orientarea politicii externe a României.

În ceea ce privește neutralitatea, nu există nici un dubiu că este varianta optimă, pentru că înainte de toate așa poate fi protejată independența acestei țări. Dar pentru ca aceasta să nu se transforme într-un dezastru, ar trebui ca România să fie un teritoriu neutru, pus ca și Belgia sub garanția Europei. [...]

București, 7 octombrie 1888

Voi trata în continuare situația economică a României și influența evreilor în această țară și așa voi sfârși scrisorile mele din Orient.

p. 120

Problema agrară este cu siguranță una dintre cele mai grave probleme care se impune a fi rezolvată de oamenii de stat români. De soluția găsită depinde viitorul și prosperitatea acestui tânăr regat.

România este o țară eminentemente agrară. Geografia sa o obligă de a căuta în cultivarea pământului resursele de care are nevoie. Pe de altă parte providența nu a fost ingrată față de locuitorii gurilor Dunării. Câmpii³⁸ imense formate în cursul secolelor din aluviuni sunt foarte fecunde, iar clima este favorabilă producției de cereale. Se pare că, așa cum am spus, România ar trebui să fie o țară privilegiată și că cel puțin provinciile de la Dunărea de Jos ar trebui să se bucure de prosperitate grație bogățiilor câmpiilor lor. [...]

Servitutea țăranilor exista încă în România la sfârșitul secolului trecut³⁹. Atunci când proprietarii au acordat câteva concesiuni țăranilor, permițându-le să cultive câmpurile prin mijloace proprii, le-au condiționat de stabilirea decimeii în Valahia și a corvezii în Moldova. În Valahia toate cheltuielile erau în sarcina țăranilor. În Moldova corvezile le impuneau țăranilor zile de muncă, ce însumate dădeau o

³⁷ Klemens von Metternich (1773–1859), cancelar al Imperiului austriac.

³⁸ Cea mai mare parte a teritoriului român este format de câmpii nemărginite. Numai o mică parte este muntoasă. Chiar și în defileurile muntoase terenul este bogat în păduri imense (n.a.).

³⁹ Se referă probabil la clăcășie.

perioadă care oscila între una-trei luni⁴⁰. Dar ceea ce era mai ruinos în al doilea //sistem era că proprietarul impunea zilele de muncă în acele zile din an în care țăranul avea și el nevoie de timp pentru propriile culturi. În van nenorocitul reclama acest sistem abuziv; proprietarul nu-i dădea decât două posibilități: ori să se supună exigențelor sale, ori să plătească decima în bani, ceea ce constituia un dezastru pentru un om sărac lipsit de bani. Într-o țară civilizată, țăranul ar fi putut să se adreseze tribunalelor pentru a fi apărat de astfel de vexațiuni. În România ar fi fost timp pierdut, știindu-se cu siguranță că justiția nu ar fi creat neplăceri boierilor.

Numai în 1849 a putut fi reglementată situația, grație intervenției Rusiei. Convenția de la Balta Liman, încheiată între Poartă (atunci era puterea suzerană a Țării Românești și a Moldovei) și Rusia a reglat pentru prima dată relațiile dintre proprietari și țăranii <chiriași>⁴¹. S-a stabilit atunci că aceștia erau obligați să dea proprietarului 10% din cerealele recoltate, 25% din fân și să presteze 22 zile de muncă. Convenția de la Balta Liman a pus sfârșit arbitrarului boierilor și al altor proprietari, dar nu a dus la ameliorarea soartei țăranilor.

În 1864, ca urmare a evenimentelor politice despre care nu putem povesti aici, a fost făcută o reformă serioasă⁴². Ceea ce a împins guvernul român pe această cale au fost condițiile foarte proaste financiare ale boierimii, care a fost sărăcită de aspirația spre lux și plăceri. S-a dorit să se atingă un dublu scop prin reformă: să se salveze boierii de ruină și să se lege mai mult țăranul de pământul pe care îl cultiva, asigurând astfel viitorul agriculturii. Guvernul a adoptat dispoziții care ar trebui să fie imitate și de către Anglia, în Irlanda. A dat proprietarilor, în locul pământurilor prost cultivate, bunuri de tezaur, cu o rată de venit de 10 %. Era un frumos dar // pentru boierimea ajunsă într-o situație disperată, dar țăranul nu trebuia să aibă nici un profit din această reformă. Iată de ce noua legislație agrară nu a avut succes în România, ca și mai târziu în Irlanda. [...] Schimbarea produsă de legea din 1864, ce a dat boierilor posibilitatea de a-și risipi moșiile, le-a facilitat ruina, pentru că s-au repezit să-și vândă bunurile de tezaur. Aceste bunuri au trecut rapid în mâinile evreilor.

În ceea ce-l privește pe țăran el nu a putut să profite de avantajele teoretice ale legii. Devenind proprietar al solului, nu a însemnat că a fost mai bogat. Pentru a avea avantaje din pământul încredințat, trebuia să aibă bani. Dar cum nu îi avea, s-a văzut constrâns să-și procure capitalul necesar pentru cultivarea terenurilor sale și a căzut astfel pradă cămătarilor. Aceasta este consecința pe care nu au prevăzut-o cei care au făcut legea și iată cum o legislație inspirată de principiile egalității și

⁴⁰ Nicolae Bălcescu, în lucrarea sa *Question économique des principautés danubiennes*, a arătat că numărul adevărat al zilelor de clacă era de 56 pentru Valahia și 84 pentru Moldova, chiar mai multe pentru acest ultim principat.

⁴¹ Relațiile dintre proprietari și țăranii clăcași au fost reglementate mai întâi prin Regulamentele organice, iar o nouă legislație, care aducea precizări privind relațiile dintre proprietari și țărani, a intrat în vigoare în primăvara lui 1851.

⁴² Este vorba despre reforma rurală din august 1864.

decretată cu singurul scop de a scăpa de mizerie pe țăran și de a-l îmbogăți pe boier, a devenit cauza principală a ruinei și a unora și a altora și nu a fost profitabilă decât evreilor, care sunt plaga Orientului.

p. 123 Cel puțin în Irlanda *landlords*, chiar dacă nu au avut avantaje de pe urma legii pământului a lui Gladstone⁴³, nu au avut trista soartă a boierilor, pentru că nu erau înclinați spre risipă și spre neglijarea viitorului, calitate care arată caracterul // acestora, dar în Irlanda, ca și în România, intermediarul (*middleman*) dintre proprietar și țăran ia cea mai mare parte din veniturile terenului.

Legislatorul român care a creat o clasă de țărani proprietari a prevăzut și cazurile în care aceștia, din diferite motive, vor fi tentați să-și vândă fermele. A vrut să pună o frână acestui abuz, care ar fi anulat beneficiile pe care statul spera să le obțină din reforma sa. O clauză acorda țăranului dreptul de a-și răscumpăra pământul pe care îl cultiva în schimbul unei sume fixe, pe care trebuia să o plătească în 15 ani. Iar un alt articol al legii îl oprea pe țăran să-și vândă proprietatea timp de treizeci de ani. Consecința a fost că la a doua generație pământurile au fost fărâmițate și nu au mai putut fi cultivate decât pentru hrană. Țăranii au trebuit să-și găsească atunci alte mijloace de subzistență pentru a nu muri de foame, în ciuda calității lor de proprietari. Au început deci să-și caute de lucru peste tot, angajându-se ca muncitori agricoli pe lângă marii arendași sau la proprietarii din comuna lor. Astfel servitutea, pe care guvernul a crezut că o poate suprima pentru totdeauna prin legea din 1864, a ieșit pe poartă dar a intrat pe fereastră, iar astăzi oricine poate vedea condițiile <de viață> mizerabile ale țăranului român.

p. 124 S-ar fi putut spera că această tristă experiență ar fi instruit guvernul, ca să nu mai facă aceleași greșeli. Faptele au demonstrat contrariul. După terminarea războiului ruso-turc România a moștenit vastele terenuri pe care turcii le posedau în Dobrogea, care a devenit parte a tânărului regat dunărean. Pentru a distribui aceste pământuri era indispensabil să modifice clauzele legislației din 1864, ale căror rezultate erau atât de nefavorabile. În schimb guvernul s-a grăbit să repete greșelile reformei. Pământurile au fost împărțite între 500 000 țărani și așa, într-o scurtă perioadă de timp (din 1879 până în 1888), proprietățile date atât de rapid // au devenit insuficiente și n-au putut garanta hrana cultivatorilor. Criza s-a adâncit.

Între timp situația agricultorilor s-a înrăutățit din ce în ce mai mult. Pretutindeni speculatorul evreu și cămătarul grec s-au interpus între cultivator și boier, pentru a face să crească prețul chiriilor. Boierul mereu îndatorat și-a abandonat veniturile în mâinile afaceriștilor, angajându-le pe ani întregi în schimbul unui avans cu mult inferior valorii mărfurilor, pe care le-a cedat fără griji și nechibzuință; țăranul a murit de foame. Sunt districte întregi unde, grație manipulării cămătarilor, prețul arendelor a ajuns la jumătatea din valoarea pământurilor. Nefericitul țăran, redus la disperare, se vede constrâns să plătească zece, douăzeci, câteodată treizeci de franci

⁴³ Se referă la cea de-a doua Lege a pământului, din 1881.

pentru dreptul de a paște o vacă, al cărui preț de piață nu depășește de multe ori patruzeci de franci. Această situație nefericită i-a împins pe țărani la nesupunere și este cauza răscoalelor care au izbucnit în România la începutul verii⁴⁴. Alții au dori să vadă în aceste dezordini mâna Rusiei. Nu cred că lucrul este exact. Fără îndoială că Imperiul rus trage foloase din această situație care pune în pericol un aliat al Austriei, rivala sa în Orient. [...]

p. 125

Călătorii, care nu au vizitat în România decât marile orașe și împrejurimile lor, nu pot să-și dea seama de condițiile mizere în care stă nefericitul țăran. Locuiește în bordeie acoperite cu paie și trăiește mâncând mămăligă, de multe ori preparată din mălai // stricat. Trebuie să mergi în Irlanda pentru a vedea o mizerie asemănătoare. Fără spectacolul pe care îl oferă verdea Erin⁴⁵, se poate spune cu adevărat că țăranul român este cel mai nefericit din toată Europa. Acești nefericiți agricultori, care scaldă cu sudoarea lor un sol fertil și care trăiesc în mijlocul unor recolte de excepție, ce fac din România unul dintre grânarele Europei, trăiesc ca animalele și mor literalmente de foame, pentru că cea mai mare parte a produselor se exportă și servesc pentru a-i îmbogăți pe evrei.

Guvernul încearcă astăzi să găsească soluții pentru această situație deplorabilă. Nu este ușor de găsit o rezolvare, fie din cauza diferitelor obstacole puse de legislația și reformele precedente, care au compromis grav orice inițiativă legislativă în viitor, fie din cauza crizei agricole, care prin scăderea prețurilor cerealelor și ale celorlalte produse ale solului a agravat situația și a făcut ca rezolvarea ei să fie dificilă și complicată.

Această criză, resimțită puțin de Europa, este acută în România. Proprietarii mici încovoiați de mizerie și de camătă evreiască și-au pierdut slabele venituri care le rămăseseră după multe suferințe. Reduși la disperare s-au revoltat, iar răscoala țăranilor a dus la căderea guvernului Brătianu.

p. 126

Noul minister⁴⁶ format dintr-o coaliție parlamentară a venit la putere cu un program de reformă agrară, pentru a ameliora soarta țăranilor înfometați. Dacă se demonstrează incapabil, revoltele, care în această vară au fost limitate prin distribuirea gratuită a grâului, vor începe mai violent și atunci nu va cădea numai cabinetul, dar va fi în pericol chiar monarhia și alte instituții naționale, pentru că poporul este ruinat, va distruge totul în fața sa. Guvernul va învinge numai printr-o // represiune sângeroasă, acompaniată poate de intervenția străină⁴⁷.

⁴⁴ Se referă la răscoalele țărănești din 1888.

⁴⁵ Erin = Irlanda.

⁴⁶ Guvernul Theodor Rosetti (23 martie – 11 noiembrie 1888).

⁴⁷ Astăzi când scriu aceste ciorne ale scrisorii (iunie 1889), guvernul Rosetti-Carp nu mai e la putere. A trebuit să fie demis din cauza votului nefavorabil al Camerei și a fost substituit de un guvern conservator prezidat de domnul Catargi. Acest cabinet nu se poate sustrage de la obligația de a rezolva problema agrară și lui i se pot aplica reflecțiile pe care le-am făcut asupra politicii economice ale guvernului trecut (n.a).

Și acum, înainte de a termina această scriere, voi scrie ceva pentru a clarifica influența nefastă a evreilor asupra României. [...]

În România, unde sunt numeroși și puternici, evreii apar ca elemente demoralizatoare și o cauză a distrugerilor și nenorocirilor din țară. Opinia mea nu se explică prin clericalismul promovat de mine⁴⁸; am studiat cu atenție influența și acțiunea evreilor în Orient și mai ales în vechile provincii danubiene, care formează astăzi regatul României.

Toate clasele sociale suferă din cauza acțiunilor evreilor: boierimea, care nu își vede bogăția, înghițită de camăta acestora, care își favorizează propriile interese, poporul care suportă și mai greu vexațiunile și tirania lor financiară, negustorul creștin, pe care nu-l apără nimic în fața concurenței neloiale a israeliților.

p. 127 Apărătorii evreilor, scriitorii liberali din Occident, ce susțin cauza lor în numele unor ideologii care nu țin cont nici de circumstanțele locale, nici de abuzurile // grave și fără număr de care evreii se fac vinovați, în special în Orient, spun că fiecare țară își are evreii pe care îi merită; că dacă li s-ar fi acordat aceleași drepturi ca celorlalți cetățeni, aceștia ar fi fost onești și nu ar fi făcut camătă; că dacă boierii se ruinează, nu este din vina evreilor ci a lor proprie; că dacă poporul se dedă beției, aceasta se explică prin viciile sale; că, în sfârșit, dacă negustorii creștini ar fi știut să facă afaceri mai bune decât evreii, ar fi devenit stăpânii piețelor.

Fără îndoială nu voi fi eu care voi apăra desfrâul și risipa boierilor sau beția poporului; dar trebuie spus că evreii fac tot ce le stă în putere să încurajeze viciile boierilor și pe cele ale poporului, iar în urma acestui mod de acțiune exploatează țara și acaparează averea publică și privată. E limpede că nu pot fi evreii învinuiți de luxul excesiv și de obiceiurile îndoielnice ale boierilor. Aceste cheltuieli, acest lux, aceste comportamente sunt cauzele dezastrului financiar în care se află. Dar poate fi justificată camăta nerușinată a evreilor? Este evident că activitatea acestora accelerează ruina boierilor, pentru că evreii nu numai că le împrumută bani, dar le cer o dobândă mare și le încurajează în orice mod stilul de viață risipitor, oferindu-le credite nelimitate. Cei care cunosc România știu perfect ce se întâmplă și nu pot ignora că fără persuasiunea evreilor, fără sfaturile lor interesate, numărul boierilor care își risipesc averile ar fi mai mic, ca și cel al evreilor care se îmbogățesc pe spezele lor. [...]

p. 128 În ceea ce privește beția țăranilor, sunt multe de spus. Aici, ca și în Rusia, poporul se lasă pradă băuturii fără limite. O explicație ar fi clima umedă a acestor ținuturi. Se bea la început pentru a se încălzi, iar apoi se prinde gustul pentru țuică. În Rusia, ca și în România, toate cârciumile și toate magazinele de băutură aparțin evreilor. Aceasta nu este o meserie bună, dar nu vreau să insist în acest sens. Poate

⁴⁸ În materie religioasă sunt adversarul intoleranței. Aș fi vrut ca toți să fie catolici, dar din sinceritate și nu forțați de lege. Trebuie să fie respectată conștiința omului, chiar dacă se află în greșală, deoarece numai convingerea poate converti la adevăr, în timp ce forța produce victime și ipocriși. (n.a).

sunt onești, iar cel care vinde băutură nu este responsabil pentru abuzul consumatorului. Dar ceea ce este cu adevărat neonest este să favorizezi și să încurajezi cu orice mijloc viciul băuturii și să speculezi acest obicei dizgrațios și rușinos al poporului. Așa fac evreii din Rusia și România.

p. 129 Nu se mulțumesc să vândă țuica, dar o vând și aceluia care nu o pot plăti imediat. Cărciumarul evreu deschide credit țăranului și așa încurajează dependența nefericită a țăranilor, cauza ruinei și demoralizării poporului. [...] // În orice cărciumă se află o mare tablă, pe care sunt înscrise numele celor ce obișnuiesc să bea pe credit. Evreul înscrie cu cretă toate paharele pe care le vinde clienților și care nu sunt plătite. Când țăranul este beat și nu mai are control, atunci creditorul profită la maxim. La fiecare nou pahar, nu numai că îl înscrie pe tabla fatală, dar scoate din buzunar o altă cretă de care se servește fără rușine. Așa vede clientul crescându-i debitul. Dacă a doua zi reclamă, cărciumarul îi răspunde că totul s-a făcut în prezența sa și că nu-și mai aduce aminte din cauza beției în care se aflase. Țăranul neputând aduce probe, trebuie să plătească.

p. 130 Grație acestei tactici, vânzătorul de băutură înghite în scurt timp tot ceea ce posedă nefericitul țăran. Nu numai că-l fură de tot avutul său, dar îi închide creditul, pune sechestru pe vite, pe mobilele sărăcicioase din casă și pe uneltele de lucru. Astăzi, mai mult, în virtutea infamei legi a emancipării impuse de diplomația europeană adunată la Berlin, lege care permite evreilor să posede ceea ce le era // interzis înainte, condițiile țăranului s-au înrăutățit. Evreii au profitat din plin de această concesie a plutocrației occidentale deoarece acesta a lărgit câmpul lor de acțiune, și în timp ce mai marii băncilor și ai burselor au accelerat ruina boierilor pentru a le lua proprietățile, numeroșii cărciumari și-au diversificat activitatea și le-au oferit clienților credite înșelătoare [...].

p. 131 Ceea ce putem spune, în spiritul dreptății, este că opunându-se naturalizării evreilor guvernul român nu a făcut acest gest din cauza obscurantismului sau a intoleranței religioase // de care a fost acuzat la Congresul de la Berlin, dar și în cercurile diplomatice ale Occidentului, inspirate de plutocrația evreiască sau de către presa europeană aservită așa-zisului liberalism iudaic. Evreii și protectorii lor au știut să se preveleze de ideea de dreptate, de egalitate dintre cetățenii unei țări, de libertatea de cult și a conștiinței, pentru a introduce în fragila și nefericita Românie decretul fatal, care asimilându-i pe evrei cu creștinii și acordându-le dreptul de cetățenie a făcut să dispară ultima barieră care era în fața omnipotenței semitice. [...]

Cât despre mine, spun cu sinceritate, nu doresc nici în Justiție, nici opresiune; condemn persecuția și violența, dar cer ca un întreg popor creștin să nu fie dat legat de mâini și de picioare cămătarilor evrei fără conștiință, expus degradanței corupției, numai pentru a satisface dorințele infame ale unor oameni necinstiți. Eu așa cred că pot apăra adevărul și justiția.

Și acum că am ajuns la finalul acestor notițe de călătorie, nu-mi rămâne decât să-i mulțumesc cititorului, pentru bunăvoința sa și să sper că aceste fugitive reflecții nu sunt inutile acelora care au avut bunăvoința să mă urmeze cu mintea în lunga mea peregrinare prin Orient.

UNE VISION CRITIQUE SUR LA SOCIÉTÉ ROUMAINE:
LA RELATION DE VOYAGE DE GIUSEPPE GRABINSKI (1888)

Résumé

L'article présente la relation de voyage faite par l'italien Giuseppe Grabinski en 1888, c'est-à-dire dans une période d'instabilité ministérielle et de crise sociale à cause de l'émeute paysanne qui provoqua la démission du gouvernement Ion C. Brătianu. La relation s'occupe alors de certains problèmes fondamentaux de la société roumaine, voir le caractère plutôt apparent de la modernisation, le décalage matériel et culturel entre les élites et le petit peuple et particulièrement la question juive, conçue à travers la concurrence économique qui opposa les usuriers et les marchands israélites aux grands propriétaires et aux paysans roumains, et non pas sur rapport religieux ou racial.

Mots-clés: modernisation, relations sociales, exploitation économique, question juive.

ISTORIOGRAFIA DE OBSERVANȚĂ NEOCONSERVATOARE¹

ALEXANDRU MAMINA
(*Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”*)

În zilele de 24 și 25 martie 2016, Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității (C.N.S.A.S.), Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” și Facultatea de Istorie a Universității București au organizat cu sprijinul Fundației Konrad Adenauer conferința „Comunismul românesc între memorie și uitare” – a șasea dintr-o serie de asemenea întruniri anuale consacrate comunismului autohton. Observațiile noastre se referă la prima zi, aceea în care discursurile introductive au trasat sensul ideologic al manifestării. Mărturisim că mediocritatea intelectuală a materialelor prezentate ne-a determinat, pe lângă alte considerente, să nu mai asistăm și la ședințele următoare, deși titlurile a două-trei comunicări sunau destul de promițător. Semnalăm totuși acțiunea deoarece ni se pare ilustrativă pentru direcția istoriografică neoconservatoare, preocupată în manieră tezistă numai de represiunea și propaganda din timpul comunismului, ca și cum întreaga existență socială s-ar fi redus eminentemente la acestea.

Intervențiile echilibrate, preocupate să analizeze critic regimul fără să-l condamne în mod tezist, au fost rare. A dominat anticomunismul recriminatoriu, legitim eventual ca opțiune politică dar inadecvat în cercetarea științifică, într-un registru discursiv caracterizat de superficialitate dublată de o doză pronunțată de infatuare. Cuvântul de ordine a fost dat de Sven-Joachim Irmer, directorul pentru România al Fundației Konrad Adenauer, care a afirmat necesitatea de a fi mereu atenți la ceea ce gândesc oamenii, nu cumva să uite crimele trecutului și să înceapă să regrete comunismul. La rândul său Dragoș Petrescu, președintele Colegiului C.N.S.A.S., a avertizat asupra tendinței de a substitui chipului „hâd” al dictaturii anumite imagini cu iz nostalgic inspirate din atmosfera anilor 1970, recognoscibile inclusiv în publicitatea la Pepsi și înghețata Napoca. În continuare a vorbit nu mai puțin de o oră însuși Emil Constantinescu, în a cărui viziune originală România nu ar trece decât printr-o criză morală cauzată de lipsa reperelor și pierderea sentimentului identității naționale, pentru că altfel indicatorii economici sunt pozitivi iar instituțiile statului funcționează. În opinia lui soluția ar fi reactualizarea amintirii rezistenței anticomuniste și a suferinței deținuților politici, ca modalitate de redescoperire a valorilor democratice. Dincolo de interpretările bizare și de patetismul cunoscut, dincolo de faptul că s-a pus singur într-o postură inconfortabilă politic elogiindu-i pe luptătorii din munți, printre care la o numărătoare mai atentă ar avea

¹ Prima variantă a textului a apărut pe site-ul Argumente și Fapte, la 27 martie 2016. Publicăm aici o versiune revizuită și adăugită, care dezvoltă și exemplifică ideile expuse anterior.

surpriza să descopere cam mulți legionari, fostul președinte al țării a făcut și câteva observații corecte în legătură cu erodarea democrației contemporane în beneficiul plutocrației, cu golirea de orice conținut etic a capitalismului sau cu importanța identității naționale în contextul globalizării. Să-i reconoaștem așadar, măcar într-o anumită măsură, ceea ce popular se numește „minte de pe urmă”, deoarece se întâmplă să ne amintim că pe vremea când era șeful statului s-a vehiculat în anumite cercuri apropiate puterii ideea scoaterii istoriei românilor din programa școlară, aceasta urmând să fie predată în cadrul unor teme de istorie universală.

În ceea ce ne privește, considerăm direcția neoconservatoare pernicioasă. Blocată în anticomunismul memorial recuperatoriu de la începutul anilor 1990 – explicabil și într-un fel chiar necesar atunci, dar debil sub aspect conceptual –, apare incapabilă să-și lărgască orizontul analitic. Oricâte informații ar adăuga la ceea ce se cunoaște deja, nu va face altceva decât să repete locurile comune cu privire la practicile coercitive și retorica oficială a regimului, rămânându-i inaccesibile o serie de fenomene structurale, de la strategiile de rețea sau precizarea zonelor de autonomie socială în raport cu puterea, până la formele adaptative negociate informal cu autoritățile și expresiile specifice așa-numitei rezistențe prin cultură, aferente unei întregi mișcări generaționale. Atunci când Cosmin Popa, de pildă, l-a stigmatizat pe Florin Constantiniu drept istoric aservit regimului, a substituit de fapt realității sociale complexe o etichetă simplistă de conformitate ideologică. Trecem peste împrejurarea cu titlu subiectiv că, atâta timp cât a trăit Florin Constantiniu, mai tânărul său coleg nu l-a confruntat niciodată sub acest aspect controversat ci i s-a adresat întotdeauna deferent cu „domnule profesor”. Ceea ce ne interesează acum este inadecvarea metodică, întrucât o astfel de abordare, pe de o parte, confundă pactizarea vinovată în schimbul unor privilegii cu practicarea profesiei având acceptul și chiar susținerea puterii, pe de altă parte presupune eronat, în virtutea unei metafizici iluzorii a rectitudinii absolute, că în epoca respectivă existau și alte opțiuni decât acomodarea cu sistemul.

Despre un compromis moral sau politic nu se poate vorbi legitim decât atunci când există realmente posibilitatea alegerii, adică atunci când eventuala rezistență are șanse de reușită². În absența oricărei speranțe, contestarea deschisă a regimului echivalează cu sinuciderea profesională, socială, sau chiar cu pierderea libertății și a vieții, așadar cu asumarea individuală a marginalității sau a martirajului, ambele soluții extreme imposibil de acreditat în mod serios ca ipostaze atitudinale la nivelul întregii societăți. Așa cum nu este laș infanteristul izolat ce se ferește din fața tancurilor, nu este condamnat nici omul obișnuit care trăiește și lucrează fără să se opună explicit forței coercitive anihilante a puterii totalitare. Elogierea actelor izolate de curaj nu funcționează reversibil, în sensul că nu implică *per a contrario*

² Împrejurarea o remarcă inclusiv un autor cum a fost Nicolae Steinhardt, altminteri promotor al curajului și al angajamentului etic nedisimulat de alibiurile estetice: „Nu văd vreo nădejde nicăieri. Suntem lași? Da și nu, curajul implică existența unei cât de mici, de infime șanse de reușită. (A spus-o și Mircea Eliade). Și nu există. Suntem perfect închiși, prinși în curtea de șoareci, ferecați, ținuiți”. A se vedea Zaharia Sângeorzan, *Monahul de la Rohia. N. Steinhardt răspunde la 365 de întrebări*, București, Humanitas, (2003), p. 156.

blamul generalizat asupra celor care au acceptat pasivi sistemul, mai exact asupra majorității populației. Este simptomatic faptul că acțiunile de rezistență s-au produs cu precădere în contextele în care a existat ori s-a așteptat un sprijin din exterior, susceptibil să contrabalanseze represiunea internă. Așa s-a întâmplat la Berlin în 1953, revolta izbucnind practic la câteva sute de metri de trupele americane, în Ungaria trei ani mai târziu, când revoluția a fost alimentată de încurajările radiofonice occidentale, sau în Polonia de la sfârșitul anilor 1970, Solidaritatea beneficiind de susținerea Bisericii catolice. „Primăvara de la Praga” nu a avut nevoie de suport internațional deoarece a fost o mișcare de reforme generată din interiorul partidului conducător. În România, rezistența armată din munți a durat atâta timp cât oamenii așteptau încă „venirea americanilor”. După ce a fost clar că regimul comunist avea să dureze, i s-au asimilat inclusiv foștii deținuți politici, integrați nu o dată în institute, universități sau uniunile de creație. Dintre istorici, Petre P. Panaitescu, Constantin C. Giurescu, Șerban Papacostea ar fi câteva exemple...

Comunismul s-a menținut în mare măsură prin constrângere, ca atare în studierea sa chestiunile referitoare la represiune și supraveghere, la costurile umane în general, nu pot lipsi. Apreciem însă că numai o tratare sistemică-funcțională, așadar mai puțin ideologizată și catehetică, este într-adevăr de natură să pătrundă în intimitatea mecanismelor eficiente ale societății, să explice dinamica sa în registrul autenticității cotidiene subsumabilă numai parțial directivelor de la centru, operând cu oameni reali și nu cu tipologii artificiale, oameni surprinși în contextul unor relații de interese plurale, neunivoce, imposibil de constrâns în schemele de judecată maniheistă de genul buni și răi. Destul de frecvent înșiși agenții Partidului Comunist (directori, activiști, inspectori, instructori) renunțau la promovarea strictă a liniei oficiale și rezolvau problemele ivite la nivel teritorial într-o manieră negociată cu salariații sau cu alte autorități pe plan local. La mina de la Cavnic, de pildă, în pofida ateismului proclamat de regim, administrația le permitea muncitorilor să rămână acasă în ziua de Crăciun, urmând să fie recuperată cu altă ocazie, pentru a nu risca producerea unor accidente din cauza stării de ebrietate a muncitorilor care oricum serbau Nașterea. Am dat și altădată acest exemplu, îl reluăm pentru că ni se pare foarte relevant: dacă realitatea ar fi corespuns întotdeauna integral sau măcar aproape integral cu ceea ce proclama conducerea de partid, atunci literatura de după „tezele” lui Nicolae Ceaușescu din iulie 1971 trebuia să fie un vast „șantier” al realismului socialist, ceea ce nicidecum nu s-a întâmplat tocmai fiindcă existența socială își dezvoltase o anumită individualitate în raport cu puterea. Locul lui *Mitrea Cocor* și *Lazăr de la Rusca* a fost luat de romane precum *Cel mai iubit dintre pământeni*, *Păsările*, *Frumoșii nebuni ai marilor orașe*, *Corinda*, sau de poezia lui Marin Sorescu, Ioan Alexandru și a Ilenei Mălăncioiu, ca să nu mai amintim reeditările din literatura interbelică și traduceri din Marcel Proust, James Joyce și din „realismul fantastic” sud-american. Oricât de „totală” ar fi fost puterea, au existat spații și manifestări ce au scăpat controlului sau intervenției sale directe. Este suficient să menționăm propunerile artistice „necanonice” ale lui David Esrig, Liviu Ciulei, Lucian Pintilie, analoage experimentalismului vîșoțkian de la Teatrul Taganka și producțiilor din cinematografia poloneză, ori formele de sociabilitate ale tinerilor, asimilabile până la un punct contraculturii folk-rock din Occident. Tocmai

această autonomie a unor segmente sociale față de partidul-stat o surprindea Florin Ochescu, de la formațiile Curtea Veche nr. 43, Roșu și Negru, Monolit, într-un interviu de acum câțiva ani: „Vrei să-ți spun adevărul? Niciodată nu am fost împiedicați să cântăm... și atunci... unde-i mitul cenzurii? [...] Cenzura era legată strict de media, disc, televiziune, radio. Din punct de vedere al concertelor live nu ne-am lovit niciodată de nimic...”³.

Ideea este că viața sub regimul comunist nu s-a redus la teama de Securitate și la executarea întocmai și la timp a directivelor partidului, iar acreditarea unei asemenea scheme interpretative simpliste și interesate ideologic înseamnă a falsifica substanța complexă a realității. În locul „demascărilor” și al acuzațiilor de complicitate ar fi probabil mai concludentă o analiză a formelor de adaptare individuală și de grup la rigorile regimului, susceptibilă să discearnă retorica de practică și să precizeze gradele de responsabilitate personală, de la conducătorii, torționarii și politrucii regimului, la majoritatea care a întreținut cu puterea o relație profesională, până la exemplele de „rezistență prin cultură” sau de comportament cu potențial contestatar. Pe această cale s-ar putea face de asemenea o distincție între cei care au exercitat anumite funcții în manieră dogmatică, abuzivă sau pentru confortul propriu, respectiv aceia care s-au folosit de pozițiile ocupate cu prețul unor concesii declarative ca să le asigure angajaților condiții de lucru mai bune. Așa au procedat, în calitatea lor de membri ai Comitetului Central al partidului, Radu Beligan la direcția Teatrului Național din București și Ștefan Ștefănescu la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”. Aceasta înseamnă să nuanțezi, să cauți să găsești explicații contextuale și să pătrunzi în rațiunile comportamentelor din epoca respectivă, care nu pot fi blamate facil de pe scaunul de judecată pe care s-au așezat cu de la ei putere neoconservatorii. Să nu ne înșelăm totuși, în mai multe situații rectitudinea lor se explică pur și simplu prin faptul că acum principialitatea nu implică riscuri; sunt impecabili moral precum un personaj dintr-un roman, despre care altul afirma că era un stoic desăvârșit atâta vreme cât nu se întâmpla nimic grav. De fapt, exact aceasta nu vor să facă neoconservatorii: să nuanțeze, deoarece nuanțările i-ar împiedica să condamne într-o logică propagandistică binară, iar dacă nu mai condamnă rămân fără principalul argument polemic autojustificator.

L'HISTORIOGRAPHIE D'OBSERVANCE NÉO-CONSERVATRICE

Résumé

Le texte représente un polémique avec les propos de l'historiographie néo-conservatrice concernant le régime communiste, trop imbué d'un esprit accusateur qui obscurcit la complexité de la réalité au nom d'un faux moralisme «idéologiquement correct». En revanche on propose une approche plutôt fonctionnaliste, concentrée pas sur les accusations de compromis et collaborationnisme, mais sur formes d'adaptation individuelle et de group aux rigueurs du pouvoir, ainsi qu'on distingue les faits par rapport à la rhétorique officielle et aussi les différents degrés de responsabilité au niveau de la société.

Mots-clés: historiographie, anticommunisme, approche fonctionnaliste.

³ Radu Lupașcu, *Interviuri rock*, Editura Blumenthal, 2012, p. 150–151.

Cea de a noua conferință a Societății Internaționale de Istorie Culturală, organizată anul acesta la Trieste între 18–22 iulie, în colaborare cu Universita Degli Studi di Trieste, a avut ca tematică *Genul și generațiile: spații, perioade, relații din perspectiva istoriei culturale*

Participarea a peste 100 de istorici, provenind din Europa, America de Nord și America de Sud, Asia și Australia, arată largă răspândire a istoriei culturale în mediul academic contemporan. Un asemenea eveniment cu o largă participare internațională a permis istoricilor să schimbe idei și sugestii metodologice. Dintre specialiștii recunoscuți în domeniu remarcăm participarea lui Alberto Mario Banti, de la Universitatea din Pisa, unul dintre principalii promotori ai istoriei culturale în Italia, și Guido Ruggiero, de la Universitatea din Miami. Practicant al microistoriei, acesta din urmă, pornind de la câteva cazuri particulare, a susținut o interesantă prezentare privind caracteristicile în jurul cărora se construia identitatea de gen în peninsula italiană în perioada Renașterii, în cazul identității feminine punându-se accentul pe virtute, iar în cazul celei masculine pe forță fizică.

Tema generală a conferinței a făcut ca decupajul cronologic al prezentărilor să fie foarte larg, cuprinzând evul mediu, dar și epocile modernă și contemporană. Totodată, numărul mare de vorbitori face imposibilă o analiză detaliată a tuturor prezentărilor. De aceea, mă voi mulțumi să identific cele mai importante direcții de cercetare și abordări metodologice.

Demersul istoriei culturale pornește de la premisa că feminitatea și masculinitatea nu sunt determinate biologic, ci categorii construite cultural. Participanții la conferință au încercat așadar să identifice principalele repere în procesul de construire și asumare a identităților de gen. Principalii agenți prin care normele de gen sunt transmise de la o cultură la alta, dar și de la o generație la alta, sunt familia, școala, cercurile de prieteni și *mass media*. Ca și identitatea de gen, și conceptul de generație este construit cultural. Patrizia Dogliani a prezentat principalele repere culturale în jurul cărora s-a definit generația tânără în statele occidentale, pornind de la Revoluția franceză, care a inventat conceptul modern de generație: generația 1914, generația fascistă (în Italia interbelică), generația rezistenței (în țările ocupate, în timpul celui de al doilea război mondial), generația „baby-boom” (după 1945) etc.

Pornind de la înregistrările proceselor tribunalelor locale din spațiul rural german, suedez și finlandez, Regina Schäfer și Jonas Liliequist au prezentat diferitele aspecte ale conflictelor între generații la sfârșitul evului mediu și la începutul epocii moderne. Regina Schäfer a arătat că, într-un sat german, în secolul al XV-lea, pragmatismul și lipsa implicării emoționale dominau relațiile între generații, risipind astfel preconcepțiile despre relațiile de familie în evul mediu.

O altă direcție a fost reprezentată de studiile ce au analizat rolul *mass media* în definirea, la nivel discursiv, a unei generații. Jukka Kortti, de la Universitatea din Helsinki, a arătat rolul pe care presa l-a avut la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea în încercarea de a defini o generație a „tinerilor finlandezi”, care, spre deosebire de „bătrâni”, erau de orientare politică liberală, doreau independența față de Rusia și erau critici în privința religiei.

Foarte interesantă a fost și dezbaterea metodologică în jurul definirii și sferei de cuprindere a istoriei culturale. Odată cu renunțarea la definiția axiologică a culturii, ceea ce a dus la practicarea unui demers de istorie a ideilor, istorie intelectuală, istorie a elitelor, și adoptarea unei definiții antropologice a culturii, aria de interes a istoriei culturale s-a lărgit considerabil, putând duce uneori la confuzii privind obiectul de studiu al acestui tip de demers. Încercând să îmbine demersul istoriei ideilor și cel al istoriei culturale, Guido Abbattista propune o istorie socială a ideilor, care să analizeze, pe lângă ideile în sine, emitenții și impactul ideilor la nivel politic, social și cultural. Pornind de la teoriile lui Pierre Bourdieu privind piața bunurilor culturale, Carlotta Sorba a încercat să identifice motivele instituționale ce au stat în spatele relației dintre istoria socială și istoria culturală în Franța, de la conflictul metodologic din anii 1980 și până la cuprinderea sferei istoriei sociale în cea a istoriei culturale, începând cu anii 1990.

Istoriografia românească a fost și ea prezentă la această conferință internațională, cu reprezentanți de la Universitățile din București și Iași, dar și de la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”. Ecaterina Lung a vorbit despre statutul femeilor în evul mediu timpuriu, definit în funcție de sexualitate și implicit în relație cu un bărbat: ca virgine, soții sau văduve. Dincolo de discursul Bisericii, care valoriza femeile ce rămăneau virgine și văduvele ce nu se recăsătoreau, practicile cotidiene ne arată că societatea valoriza în special femeile tinere, fertile, ce puteau da naștere unor moștenitori legitimi. Văduvele, în situația în care nu se recăsătoreau (alegerea agreată de Biserică) și femeile bătrâne aveau, dincolo de retorica din scrierile creștine, o situație precară, fiind lipsite de protecție și deseori abuzate. Mihaela Pop a prezentat maniera în care au fost receptate operele primei generații de pictorițe române, în fruntea cărora s-a aflat Cecilia Cuțescu-Storck, prima femeie profesor la Școala Superioară de Arte Plastice din București. Prezentarea noastră a analizat modul în care basmele publicate în România la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, prin rolurile și stereotipurile de gen promovate, au contribuit la definirea a ceea ce însemna să fii bărbat sau femeie. Copiii învățau din basme, publicate și citite ca literatură pentru copii, că femeile sunt pasive, nu își pot controla pornirile instinctuale și se dedică în întregime îndeletnicirilor casnice, în vreme ce bărbații sunt activi, puternici, inteligenți, fiindu-le rezervată sfera activităților publice. Chiar dacă în societatea actuală discursul despre rolurile de gen s-a modificat, sunt în continuare publicate (chiar și în manualele școlare) și citite basme (mare parte dintre ele publicate la sfârșitul secolului al XIX-lea) ce promovează stereotipuri de gen specifice unei societăți patriarhale.

Dincolo de originalitatea tematică și metodologică a multora dintre lucrările prezentate, conferința a avut și unele lipsuri. Una dintre probleme, de ordin metodologic, a fost aplicarea definiției dată generației în perioada interbelică, ce are la bază teoria lui Karl Mannheim privind spiritul unei epoci (*Zeitgeist*), teorie formulată pornind de la anumite repere spațio-temporale, în contextele culturale foarte diferite ale evului mediu european, societăților moderne din Europa de est și societății contemporane occidentale. Lipsa unei teme de dezbatere privind felul în care se definea, sau nu, o generație în diferite perioade istorice a dus la numeroase confuzii metodologice, accentuate și de folosirea ambiguă a termenului „generație” de către unii dintre participanți. O altă carență a conferinței, cu atât mai surprinzătoare cu cât studiile de gen sunt în strânsă legătură cu studiile despre postcolonialism, a fost legată de prezentarea, cu foarte puține excepții (Bolivia Erazo a analizat dezbaterile din presa de la Quito, la sfârșitul anilor 1920 și începutul anilor 1930, în legătură cu frecventarea cinematografelor de către copii și femei), doar a viziunii occidentale. Problemele legate de construirea identităților de gen și definirea unei generații în societățile non-occidentale, precum și relațiile centru-periferie în cadrul acestor procese, nu au fost abordate de către participanții la conferință.

Daniel Gicu

MARELE RĂZBOI, București, Muzeul Național Cotroceni, 2016, 78 p.

În data de 8 iunie a.c., la Muzeul Național Cotroceni s-a vernisat expoziția „Marele război” (organizator Mădălina Nițelea), consacrată împlinirii a 100 de ani de la Consiliul de Coroană care a decis intrarea României în primul război mondial. Tot atunci a fost lansat și catalogul expoziției, apărut, putem spune, în condiții grafice deosebite. Este un material ilustrativ util inclusiv în activitatea didactică.

Albumul conține așadar facsimile (menționăm extrasele din Tratatul încheiat între România și Antanta și declarația de război adresată Austro-Ungariei), imagini cu arme, uniforme, decorații, portretele unor personaje politice și militare (Ion I. C. Brătianu, Petre P. Carp, Nicolae Filipescu, Alexandru Averescu, Ioan Dragalina, împăratul Wilhelm al II-lea sau regele Ferdinand și mareșalul Joseph Joffre), și mai ales ilustrații cu instantanee din epocă, susceptibile să sugereze neapărat desfășurarea conflictului ca atare, deși există inclusiv o fotografie, destul de rară, a unui proiectil explodând la Mărășești (p. 47), cât atmosfera cotidiană în care s-a desfășurat acesta, de la imaginile din Bucureștii sub ocupație, până la scenele vieții din tranșee sau din spitalele de campanie.

Mai amintim, în același sens, obiectele aparținând unor participanți la evenimente, cum ar fi bastonul lui Eremia Grigorescu, un fragment din cravașa regelui Ferdinand sau revolverul Nagant atribuit lui Henri Berthelot, care prin caracterul lor personalizat creează oarecum ceea ce în literatură se numește „efect de real”, adică o impresie de autenticitate și implicare afectivă a privitorului, mai concludentă pentru memoria istorică decât înregistrarea pur livrescă a informației respective.

Alexandru Mamina

ADRIAN-BOGDAN CEOBANU, *Diplomați în Vechiul Regat. Familie, carieră și viață socială în timpul lui Carol I (1878–1914)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2015, 374 p.

Cele zece studii reunite în volumul lui Adrian-Bogdan Ceobanu confirmă interesul acestuia pentru istoria diplomației de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Perspectiva cercetătorului ieșean stă sub semnul preocupărilor, recente pentru istoriografia românească, de a așeza diplomația într-un context istoric mai larg. Astfel, fără a ignora aspectele politice așteptate de la o lucrare de istorie a diplomației (mărturie stau studiile *Din istoria Legației Franței de la București (1880–1914)*, p. 115–161 și „*Geografia*” *posturilor diplomatice ale României moderne: numiri și rechemări ale plenipotențiarilor români la Paris (1880–1914)*, p. 285–327), autorul a preferat teme precum educația dobândită și pregătirea pentru carieră, căsătoriile contractate, implicarea diplomaților în viața mondenă și culturală din țările în care se aflau în misiune. O asemenea tratare înlesnește o mai bună înțelegere a modalităților în care diplomații români și străini își adunau informațiile necesare.

În lucrarea sa, Adrian-Bogdan Ceobanu analizează lumea diplomatică cu precădere din perspectiva unei biografii colective a actorilor implicați în relațiile României cu alte state europene, adesea marcate de negocieri confidențiale și delicate. Tocmai datorită acestei perspective, istoria diplomației nu poate fi separată de aspecte ce ar ține – doar aparent și la o tratare superficială – de genealogii și istorii de familie. În *Fii, gineri, nepoți: relații de rudenie în diplomația Vechiului Regat*, p. 253–284, autorul urmărește impactul legăturilor familiale asupra unui corp diplomatic redus ca număr (p. 253), dar plin de „frați, veri și alte rude [...] prin alianță” (p. 266, 274). Sunt analizate echilibrat atât situațiile unor cariere de succes, cât și eșecurile care au dus la incidente diplomatice aplanate uneori de intervenția lui Carol I (vezi cazul datoriilor contractate de Radu Văcărescu la Viena, chestiune care a generat incidente de protocol la o recepție la ambasada Germaniei, provocând și sfârșitul carierei propriului tată, p. 264).

Studii și materiale de istorie modernă”, vol. XXIX, 2016, p. 133–135

La fel de importantă pentru această perspectivă este analiza despre *Cariererele șefilor de misiune români din Vechiul Regat (1878–1914)*, p. 181–218. Se poate urmări astfel profesionalizarea trimișilor români, de la personalități politice și publice trimise în diverse misiuni la oamenii a căror carieră – chiar influențată de relațiile de familie – a fost axată preponderent pe un *cursus honorum* urmat în Ministerul Afacerilor Străine.

Studiul *Un consul al Rusiei la Iași spre sfârșitul secolului al XIX-lea: Alexandre Giers*” (p. 83–113) are meritul de a atrage atenția asupra unui aspect care iese, de obicei, din sfera de interes a cercetătorilor istoriei diplomatice românești. Este vorba despre încercările consulului rus de la Iași de a se integra în saloanele și mediile culturale locale, comportament specific mai degrabă personalului legațiilor și ambasadelor decât celui consular, orientat cu precădere către probleme economice și juridice curente. Latura culturală a misiunilor diplomatice de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea este menționată și în cazul legațiilor românești de la Constantinopol și St. Petersburg (p. 230, 232), unde s-a încercat ca prin organizarea de spectacole de teatru și concerte să se câștige bunăvoința societății locale.

Cel mai inedit aspect avut în vedere a fost cel dedicat *Funeraliilor diplomaților Vechiului Regat. Între fast și uitare*, p. 329–356. Concluzia autorului, și anume că nu există monumente de for public pentru diplomații de carieră români, întărește de fapt percepția generală asupra discreției cu care aceștia au acționat în cariera lor.

Remarcăm și faptul că volumul este ilustrat cu fotografii ale câtorva dintre cei mai importanți diplomați români și străini ale căror cariere au fost analizate. Unele dintre studii sunt, de asemenea, însoțite de documente inedite.

Câteva observații se impun. Scrise independent unul de celălalt, studiile reunite în volum repetă uneori informații deja citate (chestiunea relațiilor tensionate dintre România și Grecia, menționarea anumitor legături de familie). Dat fiind că urmează o idee-forță coerentă, și anume pregătirea, relațiile și rolul diplomatului în societate, un capitol general de concluzii ar fi fost bine venit.

Cartea lui Adrian-Bogdan Ceobanu, *Diplomați în Vechiul Regat. Familie, carieră și viață socială în timpul lui Carol I (1878–1914)* se înscrie, alături de alte lucrări individuale și colective, în încercările bine realizate de a adânci, prin alcătuirea unei veritabile „biografii colective”, cunoștințele și interpretările oferite de analizele anterioare, concentrate cu precădere asupra aspectelor politice ale istoriei diplomației.

Bogdan Popa

PATTI SMITH, *Pe când eram doar niște puști*, «Iași», Polirom, 2014, 290 p.

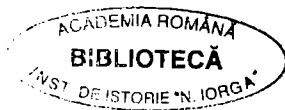
Pentru cei care studiază fenomenul artistic, sociologia culturii sau ceea ce se cheamă generic istoria tinerilor, volumul de amintiri al poetei și cântăreței rock Patti Smith (*Just Kids*, în original) reprezintă o sursă extrem de semnificativă. (Cu atât mai recomandabil, cu cât valoarea documentară se completează în mod fericit cu talentul literar evocator). Volumul acoperă în linii mari perioada de la finele anilor 1960 și deceniul următor, axându-se pe relația autoarei cu Robert Michael Mapplethorpe, la rândul său desenator și inovator în arta fotografiei.

Cartea, în care apar printre alții Allen Ginsberg, William S. Burroughs, Janis Joplin, Bob Dylan, este ilustrativă pentru climatul spiritual din epoca respectivă și pentru profilul moral și destinul unei generații de tineri în răspăr cu părinții lor, care-și afirmau identitatea pe terenul unor valori diferite și printr-un comportament de natură să-i scandalizeze pe vârstnici (amorul liber, consumul de droguri, muzica rock ș.a.m.d.). O generație tensionată, confruntată nu numai cu adversitatea adulților și autorităților, dar și cu propriile complexe și inhibiții (Robert Michael Mapplethorpe de pildă și-a prezentat iubita drept soție ca să nu-și contrarieze părinții catolici), căutând să se elibereze însă și să

regăsească o formă genuină de umanitate fie prin transubstanțierea estetică a impulsurilor refulate, fie prin descoperirea unor noi maniere de comunicare, precum limbajul muzical universal pe care Jimi Hendrix nu a mai apucat să-l realizeze (p. 178).

Impresia generală ce se degajă este aceea de autenticitate, atât sub aspectul căutărilor artistice, cât și în privința modului de viață al tinerilor de atunci. Spre deosebire de hipsterii zilelor noastre, care doar mimează nonconformismul sau protestul, în anii 1960–1970 asumarea existenței boeme sau apartenența la așa-numita contracultură era mai mult decât un joc de autoreprezentare în ton cu moda; presupunea renunțarea la confortul familial și la posibilitatea unei cariere pe căile consacrate, iar adeseori echivala pur și simplu cu sărăcia la limita subzistenței prin camere de hotel sordide (p. 92–94). Era totuși o existență creatoare, a unor tineri încrezători în valorile pe care le promovau, în propria vocație și dispuși să nu se menajeze pentru a reuși. Împrejurarea transpare elocvent din consemnarea lui Patti Smith: „În alte zile mergeam la muzee de artă. Nu aveam bani decât de un bilet, așa că unul dintre noi intra, se uita la expoziții și îi povestea celuiilalt. Odată am mers la Whitney Museum din Upper East Side, pe când abia fusese deschis. Era rândul meu să intru și m-am dus fără el, ezitând. Nu-mi mai amintesc expoziția, dar îmi aduc aminte că m-am uitat prin una dintre ferestrele originale în formă de trapez și l-am văzut pe Robert peste stradă, rezemat de un aparat de pontat, fumând o țigară. A așteptat să mă întorc și, pe când ne îndreptam spre metrou, a zis: – «Într-o bună zi o să intrăm împreună, iar lucrările vor fi ale noastre»” (p. 51–52).

Alexandru Mamina

ISSN 0567-6320